

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,

a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

„Ki viszi át...?”

Idén először nehéz szívvel készü-
lődtünk a hagyománnyá vált Nagy
László Emléktúrára. A Magyar
Írószövetség épülete elől útnak in-
duló buszon Nagy László sorai
idéződtek fel bennem: „Nem le-
het, nem lehet, hogy a végső / ol-
talom oly rideg, mint a sírkő” (*Ha-
lállal élek, nem kenyérrrel*).

Iszkázon belépve az Ady Endre
utca 1. szám alatti ház udvarára,
tekintetemen először Orosz Já-
nos domborművét kerestem az
Emlékház oldalán. Átszellemült
költői arc, finom, de nehéz mun-
kára is alkalmas kéz, benne egy szál virággal. Mintha Nagy László
minden látogató arcát végigsimítaná azzal az illatos virággal, rituálisan
elvarázsolva, kiszakítva időből és térből, közelítve a belépőt az Isten-
hez és a Földhöz.

A különös eszmélés közepette a Budapestről előző nap odaérkezett
előfutárok, Nagy László családja és a Nagy László Szellemi Öröksége
Alapítvány kuratóriumának elnöke, Réthy Katalin ölelése fogadott
bennünket. Örültünk a viszontlátásnak, s közben az udvart kémleltük,
Nagy András keresve. Tudtuk, ő már szüleivel tekint le ránk, mégis,
a háromszor megcsavart körtefa mellett, reméltük, bármi megtörténhet.
Hátha feltűnik András, hogy folytasson velünk egy-egy véget nem érő
párbeszédet a művészetéről, a szüleiről, a magyarság sorsáról, a világ
állásáról.

András nem jött, ott volt mégis. A túráról visszatérők fáradt moso-
lyában, Szentmártoni János, Bíró Gergely és Zsille Gábor emlékező sza-
vaiban, Nagy Gábor és Lancu Laura szép verseiben. Ott volt lánya, Nagy
Borbála Réka szemében, aki szívvel-lélekkel viszi tovább a küldetést,
akkor is éppen Nagy Lászlóról forgatott filmet. Ott volt kis unokája tün-
dérkacájában, s a helybéliek szeretetteljes gondoskodásában.

Kedves ételének (a rizses lecsónak) illata a madáréval keveredő
gyermekzsivajjal, a kertben otthonosan mozgó vendégek képével egy-
szer csak a szomorúság mellett is végtelen nyugalmat és harmóniát
sugárzott. Mintha Szécsi Margit, Nagy László és Nagy András letekin-
tettek volna ránk, azt üzenve: – Gyerekek, ne búsuljatok, vigyázzatok
magatokra, egymásra, a szellemi és morális értékekre, s nem utolsósor-
ban, az „emberi arcotokra” az örökké fölfeszülésre hívó szivárványok,
a „deres ágak” és a „tücsök-hegedük” között!

Ekler Andrea

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kó Pál, Salamon Konrád,
Szakály Sándor, Vasy Géza

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: Jánosi Zoltán

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: Bíró Gergely (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasaljai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasaljaim@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bolla Eszter (szerkesztő,

Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)

E-mail: bollaeszter@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-3962

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János

(ügyvezető)

E-mail: titkarsag@iroszovetseg.hu

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Máttyás László**

*

A címlapon: **Lackfi János**

(Fotó: Vadócz Dávid)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.

Ekler Andrea: „*Ki viszi át...?*” 1

SZEMHATÁR

Czigány György: *Akit átölelt* 3

Tornai József: *Minden múzsa lelke* 4

Zsille Gábor: *Kiteljesedés* 4

Szentmártoni János: *Emlékek tükörszilánkjai* 5

Bíró Gergely: *Oroszlán találkozások Nagy Andrással* 5

Ladik Katalin: *Alvó fiú; Víz alatt úszó;*

A Notre Dame mögött; Spárgacsendélet 8

Miklya Luzsányi Mónika: *Fehéren fehér* 9

Ács Margit: *Kodolányi János akarattjai száműzetése*

a levelei tükrében 11

Babics Imre: *Ő; Arc; Por; Cél* 16

Kodolányi Gyula: *Akit a hollók tápláltak*

Kodolányi János belső emigrációjáról, 1947–54 17

Márkus Béla: *Hommage-versek Nagy Gáspár költészetében, I. rész* 25

Murányi Zita: *Dávid; fűz* 32

Nemes Attila: „*Tudományos igényességgel, mégis érthetően*”

Interjú Kondor Péter Jánossal 33

Lakatos-Fleisz Katalin: „*Az idő bennük kurtán eltelik*”

Macska és létfilozófia Károlyi Amy költészetében 35

Czakó Gábor: *Pozsonyi csata* 38

Maimu Berg: *Hitler Mustjalában* 43

Bíró Gergely: *Dóci* 51

Szakolczay Lajos: *Boldogságfutamok*

Kiss Márti kiállítása a Forrás Galériában 53

Báger Gusztáv: *Halálhír; Maholnap; Három oszlop* 55

Lackfi János: *Szúr* 56

NYITOTT MŰHELY

Simon Adri: *Papírból, pixelből, rezgő levegőből*

Beszélgetés Lackfi Jánossal 57

KÖNYVSZEMLE

Novák Zsüliet: *Hogyan olvassunk Király Farkast?*

Király Farkas: Ha elfogy a fény 65

Udvardy Zoltán: *Az elsodort Felvidék*

Jezsó Ákos: Megyek túlra 66

Büky László: *Harag és elfogultság nélkül*

Salamon Konrád: Harag és elfogultság nélkül 67

Kovács István: *A történész dicsérete.*

Hadi és más nevezetes történetek.

Tanulmányok Veszprémy László tiszteletére 68

Szerzőink 70

Lapszámunkat Kiss Márta festőművész munkáinak reprodukcióival illusztráltuk.

Szomorúan tudatjuk, hogy Térey János (1970–2019) József Attila-díjas költő, író, műfordító június 3-án tragikus hirtelenséggel elhunyt. Június 23-án eltávozott közülünk szerzőnk, Kabán Annamária (1953–2019), a nyelvtudomány kandidátusa, a Miskolci Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének nyugalmazott habilitált docense, a nemzetközi Dsida Akadémia ügyvezető elnöke, esszé- és tanulmányíró. Emléküket kegyelettel megőrizzük.

CZIGÁNY GYÖRGY

Akit átölelt

(Adyra gondolva)

*Szent Mihály útján ballag s dalol,
mint a tenger, délen, valahol,
elácsorog a Gare de l'Est-en,
vonatra vár, vagy rád az Isten.
A Szajna-parti estét hordja
árnyakkal, fénnel homlokodra,
szemek, csillagok túl a léten,
hotelszobád az ég ölében.
Ölébe lépcső fog, hűs márvány,
bíbor dalokkal kelsz föl, árván:
esik, a pesti utcák áznak,
rád ismernek a régi házak,
jársz dideregve, holott nyár van,
megbújsz feledett pillantásban.
Szívedben rég megállt az élet,
mondod az új magyar igéket.
Haláltusában hadd segítsen,
hogy egyszer átölelt az Isten.*

Dolgos kéz 1. (vegyes technika, vászon, 80 × 60 cm, 2018)

TORNAI JÓZSEF

Minden múzsa lelke

Alföldy Jenőnek szeretettel

*Kell a döbbenet,
az Ige:
a költő csak a mágia hüvelyé.
A varázslás az az erőtitok,
amitől írás után is sámán vagyok,
s ha elhallgat bennem az üzenet,
a képeké, sejtelmeké, jövő-ígéretké,
lezuhanok a lelőtt madarak közé,
mintha sose lett volna
a dalokhoz se szárnyam,
se nyelvem.
Mert minden múzsa
lelke az Elképzелhetetlen!*

ZSILLE GÁBOR

Kiteljesedés

A szépirodalmi könyvek mai terjesztésének ismeretében hihetetlennek hangzik: 1993 nyarán Zamárdiban, a balatoni üdülõtelep trafik bódéjának kirakatában megpillantottam az *Irodalmi fogalomtár* című kötet második kiadását Alföldy Jenõ tollából, a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában. Azonnal megvettem. Húszéves, szárnyait bontogató költõ vagy író aligha találhat hasznosabb kiadványt – és becességem semmit sem csökkent a szememben az azóta eltelt huszonhat év alatt, ellenkezõleg. Irodalmi és mûvelõdéstörténeti szakkifejezéseket magyaráz meg kétszáznyolcvan oldalon, ábécé sorrendben, az absztrakciótól a hímrímen keresztül a zsrnálkritikáig. Nem csupán meghatározásokat ad az egyes fogalmakhoz, de példákkal: prózarészletekkel és versidézetekkel is megvilágítja használatukat. S teszi mindezt közérthetõen, élvezetesen. (Személyes szál: negyed évszázados olvasói lelkesedés után, csak egy hónappal ezelõtt tudtam meg Alföldy Jenõtõl, lakóhelyén, egy kecskeméti csárdában vacsorázva, hogy az *Irodalmi*

*fogalomtár*nak létezik egy harmadik, lényegesen kibõvített, ám rendkívül alacsony példányszámú kiadása is. Pedig az általam birtokolt másodikat is lelõképpen gazdagnak tartom...)

Korántsem véletlen, hogy ezt a remek kislexikont a Nemzeti Tankönyvkiadó jegyzi, hiszen Alföldy 1991-tõl évtizeden át e kiadó társadalomtudományi fõszerkesztõjeként dolgozott, vagyis házon belül volt. 2001-tõl nyugdíjas – e minõségében tizennégy könyvet írt, szerkesztett, köztük több iskolai olvasókönyvet. Kiemelendõ 2016-ban megjelent nagymonográfiája Tornai Józsefrõl. Ha messzebbre tekintünk a múltban, kiteljesedik Alföldy munkássága: 1989 és 1992 között *A hónap versei* című tévéműsört szerkesztette; 1986 és 1988 között a Magvetõ Könyvkiadó szerkesztõje; 1969-tõl 1991-ig az Élet és Irodalom munkatársa, idõvel rovatvezetõje; 1958-tõl tizenegy évig a Magyar Távirati Iroda fotósa. Elismerései közül kiemelkedik az 1984-ben elnyert József Attila-díj és a négy éve átvett Magyar Érdemrend lovagkeresztje. Magánéletének meghatározó eseménye, hogy 1998-ban feleségül vette lapunk kedves szerzõjét, Dobozi Eszter költõnõt.

Alföldy Jenõ július 28-án ünnepli 80. születésnapját. Isten éltesse még sokáig!

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Emlékek tükörszilánkjai

Nagy Andrásra emlékezve Iszkázon

„Köszönöm, barátom!” – szorítottad meg a kezemet, miután a Magyar Írószövetség előtt fáradtan kikászálódunk a Balassi Intézet kisbuszából. Bulgáriából tértünk vissza éppen, ahová Nagy László születésének 90. évfordulója alkalmából utaztunk többedmagunkkal (Benkő Andreával, Zsille Gáborral) a szófiai és szmoljani ünnepekre. Meglepett a szó, s a kézzszorítás ereje, tudtam, ez most más, ez most több, valami határhoz értünk, ettől kezdve még nagyobb felelősséggel tartozunk egymásnak. Hálás voltál, amiért megszerveztem ezt az utat, hogy még egyszer járhattál – ma már tudjuk, hogy utoljára – édesapád ifjúkorának egyik meghatározó helyszínén, és talán az esti beszélgetéseinkért is, amelyeket zsúfolt kiskocsmákban folytattunk. Aztán mindenki szétszéledt, de én ott álltam még egy darabig, amíg cigarettám végigégett, és próbáltam felocsúdni a kézfogás ígézetéből: mintha akkor lovaggá ütöttél volna. Hogy komolyan gondoltad, amit mondtál, azt egy másik pillanat is megerősíti, amelyből mint hullazsákból csusszantam ki hirtelen, kihülve, tátogva, elkékvált szívvel, amikor Réka lányod tavaly augusztusban elcsukló hangon közölte telefonon, hogy mi történt, és hogy mindvégig a barátodnak tekintettél. Ugyanolyan dermedten álltam a tokaji kollégium előtt, csak éppen nem földtől emelkedőben, hanem letaglózva, földbe döngölve, ökölbe szorított kézzel. Azóta sem tudok megbékélni a ténnyel. Hogy egyszer csak fogtad magad, és átcuccoltál *odaátra*. Imádott szüleid után. Most már ott ülsz újra László és Margitka között egy sámlin, fűzfásipot faragsz, s nézed, ahogy összegyűlünk itt időről időre, hogy immáron ne csupán a költőkre, hanem rád is, a barátára, a grafikusra, a könyvtervezőre, a fáradhatatlan szervezőre is emlékezzünk.

„Úgy meginnék még egy hideg sört!” – mondtad sok pohár langyos bor után, s ugyanez villant át rajtam is akkor, szinte egy időben, az országos Nagy László szavalóverseny döntője előtti ajkai éjszaká-

ban. Felkeltettük a hotel recepcióját, kipakoltattunk magunk elé, hogy nyugodtan visszatérhessen álma fedezéke mögé, ne váljon áldozatául ki tudja, hányadik világmegváltásunknak. Sokáig beszélgettünk. Talán ekkor sejtettem meg, hogy valami összeköt veled. És nem csupán a költészet, nem csupán az évek óta közösen szervezett iszkázi emléktúrák, hanem valami sorsfeleség is, amely egyszerre nyomasztó és kikerülhetetlen, ugyanakkor irányt is mutat, erőt ad, és válaszokat gyötrő kérdéseimre.

Az első Iszkáz nélküled – lehetne ez a vers címe, ha volna vers, amely ezt az úrt kitölti. Ha volnának szavak, amelyek nem csupán üres lépcsőházként konganak. Ha volnának sorok, amelyek nem kötélként szorulnak nyakamra. Ha a pillanatok, amelyek felizzanak, ahányszor csak rád gondolok, nem tükörszilánkokban hevernének köröttem szertesztét: megcsillan rajtuk a fény, s te százféleképpen jössz, jössz rajtuk az úton felénk, de mielőtt megölelhetnénk, Bíró Geri, Réthy Kata s a többiek, valaki ezt a filmet mindig visszajátssza. Visszacsevéli.

„Köszönöm, barátom!” – szorítanám meg a kezed, de csak levegőt, iszkázi port, szélfútt virágszirmokat markolok. S valami szívszorító furulyazenét, amely bekúszik a bőröm alá.

BÍRÓ GERGELY

**Oroszlán találkozások
Nagy Andrással**

Andrással általában Iszkázon találkoztam, a Nagy László Emléktúra volt közöttünk a kapocs, évről évre. Itt ismerkedtünk össze, itt beszélgettünk át éjszakákat a kertben, Iszkáz volt az együttlétünk tere. András azt írta nem is olyan régen emlékező esszéjében: „Egy somlai borosgazdától hallottam: kevés borom lesz az idén, de az oroszlán.” Ahogyan a gazda termő vesszői, a mi találkozásaink sem voltak sűrűek – de ami megadatott, az *oroszlán*.

Együtt tettük meg az oda- és a visszautat is kocsival – csak becsöngettem a Szamáca utcai otthonuk kapuján, és percekre rá már ott állt hátizsákosan, ijjal, nyílveszőkkel, lőtáblával, vagy egy faládával, amelybe a festő- és rajzeszközöket rendezte. Mindig

Nagy András grafikusművészre, könyvtervezőre emlékezzünk Szentmártoni János és Bíró Gergely Iszkázon, 2019. június 1-jén elhangzott beszédével.

hosszúnadrágban járt, pólóban és gombolatlan ingben, lezseren; a megjelenése oldott valamicskét hetyke bajsának, középkori aprófrizurájának és tekintetének eredendő szigorán. Ez a szigor azonban mégsem a részletekben, az egyes vonásaiban élt, András ezüst feje-arca volt ilyen markáns, ilyen huszárosan méltóságos, ilyen széles, csontos és magyar. Nézegetve az évek során róla készített felvételeimet, a sas csőréhez hasonlóan kiugró, büszke orrát édesapjától, nagy, olykor ma született ártatlanságról árulkodó diószemét édesanyjától örökölhette – arcának kemény élet, olykor mégis ellágyuló, hamiskás villanásait olyan jó lett volna még sokáig látnom.

Évek óta együtt keltünk tehát útra Iszkáz felé és érkezünk meg az üres házba, egy nappal az emléktúra előtt. Én az iszkázi nyaraim emlékébe léptem be az alacsony kertkapun, András azonban az otthonába, mert itt élt akkor is, ha Pesten nőtt fel és Budán lakott. „A gondviselés, a tényezők együttállása úgy hozta, hogy olyan környezetbe szülessék, ahol csak a jó minőségű értékrend érvényesül, akár a megélhetés forrásait nézem, akár a fölmenőim munkáját, életét. Ez meghatározó. Elődeink kezét fogva állunk talpra, az ő tudásuk segít a közös nagy mű megértésében, életcéljaink megfogalmazásában, úgy is, ha egy nagyobb családra, a nemzetre vagy szakmai, művészi és megbecsülésre érdemes társadalmi közösségre, hagyományainkra gondolok. Érvényes ez jó gazda, földműves nagyszüleim örökségére, asztalos nagyapám mesterségtiszteletére, költő szüleim magas hőfokú izzására, szabadságakarására” – írta ugyanebben az esszében. Idevalósi volt tehát ő is, legalábbis a benne munkáló, kiterjedt és sokrétű szellem erről a vidékről való, ebben a házban kering, úgy gondolom. András máshogyan járt-kelt ezek között a falak között, a kertben, mint mi: észrevétlenül volt jelen, mintha számára itt csak ez a családi emlék, édesapja súlyos, márványba vésett öröksége számított volna, és nem annyira ő maga. Talán nem véletlen, hogy sosem az alkotószobában rendezkedett be, velünk, hanem a tisztaszobába vonult, a nagyszülői bútorok közé, azt a levegőt szerette szívni egymagában, és a sezlónon aludt. Néha felkaptam a fejem, tekintetemmel őt keresve a szervezés csip-csup kérdéseivel, és nem láttam sehhol. Valahol pedig lennie kellett, és valahol lennie kell most is.

Évről évre vendégváró hűvös fogad a házban, és Réthy Kata jóvoltából egy váza friss virág az alkotószobában. Ha Andrásra gondolok, bizony megjelen-

nek előttem mind, akik Nagy László emlékét ápolják itt, helyben, és sokat tesznek az emléktúrákért. Mert nem az égből pottyantak alá a hagymakarikák a zsíros kenyereinkre, sem a bor kancsókba, sem a padok, amelyeken ülünk, sem az üstház, sem az üst, de még az sem, ami benne rotyog évről évre.

Péntek délutánonként, a túrák előtti napon, jöttünk megelevenedik a ház: Kata izgatott beszédét a tágas hajlék minden helyiségében hallani, amelyek olyan szomjasan isszák a szavát, mint repedezett föld a vizet; itt van Nagy Zsuzsa a szomszédból, körbeforog új szolgálati egyenruhájában, és bármiben kész segíteni – ha kell, összeszereli a gázpalackot is a rózsával, amitől én jobbára félek. Kata puha füstölt szalonnákkal, kolbásszal és jó kenyérral vár bennünket, ülünk a sörpadon, hajlik-nyikorog alattunk a deszka, eszünk, aztán zöldséget pucolunk a másnapi ebédhez, paprikát csumázunk, hagymát kockáztatunk, paradicsomot szelünk. Estefelé villanyt vagy gyertyákat gyújtunk a nagy lombú kertben, bontjuk a borokat egymás után, itt van mindenki, be-betérnek a helyi barátok, ismerősök, beszélgetünk. Burucs György szőlősgazda és borász, legtöbbször az ő somlai borát szoktuk inni; Cseh József polgármester úr; az emlékház egykori kedves gondnoka, Németh Kati és férje, Gyuri; valamint – a termetre is – Nagy Sándor, Zsuzsa testvére, aki helyben gazdálkodik, és tavaly ő húzta ki traktorával az írószövetségi buszt a sárból. András kérdezi őket, mi van velük, kiről mit tudni, és egyszerre a falu számomra láthatatlan életébe merülünk. Jó szóval szólnak a másikhoz, akik ritkán látják egymást, András úgy beszél, mintha itt nőtt volna fel, és látom, hogy fontos neki minden, amit hall, a falu az ő közössége is.

És ez így történik minden évben, kezdettől fogva. Kérdezzük Andrást azokról az időkről, amikor még valódi élet zajlott a portán, mi hol volt, milyen épületek álltak még itt, milyen állatokat tartottak, és hogy csakugyan egyetlen pofont kapott-e édesapjától, ahogyan azt Nagy László egy portréfilmben mondta. „Apám néha rosszul emlékezett” – feleli ravaszskásan, sokatmondóan, és a poharát nézve, szeretettel kuncog, a bor tükrében talán egykori taslik emléke csattan. Ugyanis szeretett csendesesen, amolyan félnótásan kuncogni, főleg bensőséges közegben, azt hiszem – és hiszem azt is, hogy tíz évvel ezelőtt, már az első estén elfogadott, megkedvelt bennünket, fiatalokat, olyan bizalommal mesélt az emlékház „szolgálati” biciklijéről, amelyről éppen kérdeztem.

András az egyik emléktúra délutánján, az ügyeségi játékot nézve megjegyezte mellettem: „Apám bizony nem engedné, hogy tojásokkal dobálózzanak itt.” Eszembe jut Oláh János *Nincs Isten* című novellájának az a részlete, amelyben Gajzágó, az ötvenes évek jószágaitól megfosztott parasztgazdája végső keserűségében éppen kivágni készül a falu határában a feszületet, ám indultában ösztönösen felvesz a kert földjéről egy hullott körtét, és zsebre teszi. Emlékszem nagyszüleim alföldi kertjére is, ahol semmi nem mehetett pocsékba. A tojásdobálással megsértettünk tehát valamit, ha nem is akarattal. Mert itt másként éltek és élnek, mindent meg kell becsülni, és eszerint kell viselked-

nünk nekünk is, különben cigányútra téved az emlékező együttlét.

Miközben ezeket a sorokat írom, meg-megállok néha ellenőrizni, hogy mindenre pontosan emlékszem-e. Bepötyögöm a Google-ba a Szamóca utcát, mert elbizonytalanodtam. A műhold-felvételen éppen az a piros kerítés látszik, ahol le szoktam parkolni, és láss csodát: előtte ott áll András, aki éppen akkor ácsorgott a kapuban, amikor a Google kamerás autója elhaladt előtte. Felismerni mokány alakjáról, hajáról, gombolatlan ingéről, és elnéz az utca hosszában. Abba az irányba, ahonnan minden évben érkezni szoktunk hozzá. Talán azt nézte akkor is, hogy jön-e az autó, amelyik haza, Iszkázra viszi.

Otthon (vegyes technika, vászon, 200 × 140 cm, 2018)

LADIK KATALIN

Alvó fiú

*Nyitott száj.
Hullámozó újságlapok susognak
álmot a sötét szobába.
A fény beledőf a szájba.
Az árnyékok szétrebbennek,
az ing elfehéredik,
kicsordul az asztalra.*

Víz alatt úszó

*Megvárta a tenger kiterjedését.
Ekkor megállt az idő.*

*A fényhálót testével addig feszítette,
míg a gyöngye kis áramlás
emberi tükörképét elmosódottá tette.*

*Elcsodálkozott, semmi sem olyan magányos érzés,
mint az örökkévalóság.*

A Notre Dame mögött

*A boltívek tűzvészt sikoltanak.
Formát kap a kivetülő lángnyelv árnyéka,
a lélekből támadt gondolat.*

Fehér füst.

Sápadt lepellel letakart üszkös titok.

Spárgacsendélet

*A tűz egyre távolodó szélein
marad, és onnan figyel.*

*Önnön gyújtópontját túllökte a küszöbön,
így védi magát az örökléttől.*

*Most, mintha éneklő eső lenne,
a nedves időszálakból csokrot köt,
hogy halandó emberré váljon.*

MIKLYA LUZSÁNYI MÓNICA

Fehéren fehér

Csak megállt a kapuban, a csengőt kereste. Nem szólt oda előre, nem jelzett, nem is jelezhetett, hiszen akkor, a nyolcvanas évek közepén nem volt internet, mobiltelefon, de még vezetékes is csak keveseknek, abban a kis ormánsági faluban, ahol a vén szövőasszony élt, tán csak az orvosnak, párttitkárnak, a tanács- meg a téeszelnöknek, esetleg még a körzeti megbízottnak, de neki csak a rendőrörsön, odahaza biztos nem. Nem volt hát hova szólni, csak állt a kapuban, ismeretlenül, háta mögött a Dráva, aminek a nevével mindig nagy csend lett otthon, ha a babáinak gajdolta a mondókát: *Duna, Tisza, Dráva, Száva, be nem áll az Ilka szája.*

Városi lányként kereste a csengőt, de hiába, minék is, a kis fekete puli jelzett, csaholt, mint az eszement, ő meg hátrált a kaputól, nem ismerte még a pulikat, nem tudta, hogy nincs mit félni tőlük. Az öregasszony előterebélyesedett a hátsó konyhából, nem nyitott kaput, úgy méregette a lányt, félrehajtott fejvel, még ellenzőt is tartott tenyerével a szeme fölé, hogy jobban lássa, ne vakítsa el a szemét a lebukófémben lévő nap.

– Szünni jöttél? – kérdezte aztán.

A lány bólintott. Elakadt a szava, pedig egyébként beszédes volt, de most nem tudta, mit mondjon, idétlenül vette volna ki magát minden, pedig hogy eltervezte, hiszen hivatkozhatna Szoffi nénire, aki maga a tekintély a pécsi néprajzosok között, vagy a Népi Iparművészeti Tanács Nagyasszonyára, esetleg beszélhetne arról, hogy hajnalban indult stoppal az ország másik végéből, fáradt és álmos, most nem akar mást, mint letusolni és aludni, de nem jött ki szó a torkán, még a nevét sem tudta kinyögni, semmit, csak bólintott, szünni jött, igen.

Meglepően friss mozgású volt az öregasszony, legalábbis az életkorához és a súlyához képest, mintha nem lenne rajta legalább plusz ötven kiló, könnyedén járt, szinte lebegett, hogy kimondhatatlanul kövér, csak abból látszott, hogy túl sokat töltött ki a rendelkezésre álló térből. A lány ezen nem csodálkozott, mamuska is ilyen volt, széles mellére ölelte, amikor a tata hazahozta a gyereket az oviból a triciklijén.

– Én kicsi árvám – mondta mindig, pedig dehogy is volt ő árva, az árváknak gonosz mostohájuk van,

neki meg volt rendes anyukája, igazi királynő, arany-sarkú, kopogós cipőben jár, zöldre festi a szemhéját, vörös haját magas kontyba tupírozza fel. Hogy lenne már ő árva, de tiltakozni sose tudott, mert mamuska mindig meglepetéssel várta, mikor mivel, de a kedvencével mindig, tejszínhabos eperrel, birsalmasajttal vagy éppen lángolt kolbásszal, mert azt is szerette nagyon a gyerek, meg a túrós csuszát, tepertővel, úgy várta minden nap haza mamuska az oviból, mintha tudná, nem sokáig lehetnek ők már együtt, örömmel minden nap, minden közös délután. Mamuska volt ilyen tündérléptű, nagykövér asszony, mintha más testben élne, mint ami valójában jár neki, mintha az a nagy lelke töltené ki a rendelkezésre álló teret, nem a csont, a hús, a felhalmozódott zsírszövetek. A lány tudta hát azonnal, amikor elindult az öregasszony után a bontott téglával kirakott, töredezett kerti úton, hogy hazaért, de biztos volt abban is, hogy nem lesz könnyű dolga, próbára teszi az öregasszony, hogy megtudja, kiérdemli-e a szeretetét.

Három szövőszék volt felvetve a házban, de ő sokáig csak kettőről tudott, egy állt a szobában, azon szőtt az öregasszony, neki a konyhai maradt, abba ültette bele, ezerkétszáz szál volt azon felvetve, nyolc nyüstbe fogva, százötven szál minden egyes nyüstben, megremegett a lába, amikor meglátta, fehéren fehér vászon, az Árpád-kori sírokban találtak hasonlót, nem szövi ezt már senki, csak ez a vénasszony, itt, a Dráva szegletén. Ez hajtotta ide az ország másik végéből, megtanulni, amíg még lehet, ne vigye magával a sírba a tudományát. Mikor először beült a szövőszékbe, beleszédült, sose szőtt még vásznat, nem látott még ennyi felvető fonalat, elképzelni sem tudta, hogy lehet közöttük kiigazodni. Lábítóhoz is kettőhöz szokott, de megtanulta gyorsan kezelni a nyolcat is, szépen nyitották a szádat a lábítóknak, futott közöttük a csónak, senderült a vetülékfonal, megtanulta a minta kottáját is hamar, olyan ez, mint a muzsika, mintha orgonán játszana, tudta, mikor hányadik lábítót kell lenyomni, hogy ne hibázza el a kottát, hogy kiadja a szövet a mintát. Pedig nem volt egyszerű, mert a fehér felvető között alig is látszott a fehér vetülék, de a mintázással nem lett volna baj, egyszerűen látta, érezte, hogy mi következik, csak valahogy rossz volt a felvetés, gyenge a szálminőség, alig szőtt le néhány sort, már elszakadt egy felvetőszál, néha több is, és ő kereshette az ezerkétszáz között, ujjai közé fogta a szál végét, úgy vezette végig, hogy megtalálja a párját, aztán csomózta szorosra, takácssomóval,

mert az nem enged, akárhogy is veri a bordával az anyagot. Baj akkor volt igazán, ha a nyüstből is kibújt a szál, azt megtalálni szinte lehetetlen, százötvenszer nyolc szál, néha több órát is eltöltött azzal, hogy újra-fűzze az elszakadtat, és csak amikor újra visszaült szőni, jött rá, hogy nem sikerült, nem jön ki a minta, szaggathatja el újra a saját kezével, fűzheti ki a nyüstből, keresheti, vajon hova tartozhat, honnan szakadt ki az az egy az ezerkétszázból. Volt, hogy sírt is dühében, verte talpával a döngölt padlót, nem igaz, hogy nem találok, nem igaz, hogy nem látom, hova tartozik. Az öregasszony nem segített, csak az elején, akkor megmutatta, hogy kell javítani a szálakat, feszesen tartsd a széleket, úgy könnyebb, aztán magára hagyta, szenvedjen vele, ha akar valamit.

Egy hétig dolgozott, szőtt reggeltől hajnalig, mégsem haladt, mert egyre csak elszakadtak a felvető fonalak, a minta lassan rajzolódott, fehér lélekmadár, sose ér a végére, sose fejezi be, pedig alig egy zseb-kendőnyi az egész. A szövőszéken feszes rendben álltak a hosszanti felvetőszálak, de a lány tudta, ez csak a látszat, ha megeresztek a hengert, végeláthatatlan lencsázak kuszasága lesz az egész, keret kell neki, tartás, meg kell feszíteni jól, pattanásig. Végig tudta volna vezetni az összes szálát, kitapogatni az ujjá hegyével, érezte a pórusaival mindenkiét, az anyját, mamuskáét, tatáét, Kálmán vagy István bátyját, de még Incikéét is, ismert minden göböt, csomót, minden szálszakadást, tudta, hol, mikor és miért ereszkedtek meg a vetülékfonalak, ismerte a nyüstöket is, hogyne ismerte volna, a családi legendárium megőrizte az államosítást, a hadifogságot, a régi birtokokat, meg persze az olajütőmalmot és az úri szabóságot, ami miatt aztán kuláklistára került az egész család. Hiába voltak feszesen befűzve a szálak, hiába tudta fejből a kottát, mégse jött ki a minta, mert szakadt a szál, menthetetlenül elszakadt, és ő hiába veszi ujjá hegyére a múltat, hiába követi végig a szálakat, az apját nem fogja tudni megtalálni soha. Pedig kereste, reggeltől hajnalig, alig is aludt néhány órát,

de még abban sem lehetett biztos, hogy itt úszott át a Dráván, ki tudja, talán mégis, Jugó felé könnyebb volt szökni, mint a nyugati határnak. De a Dráva már mindennek a vége volt, neki legalábbis, meg az anyjának, az apjának persze nem, de ez most nem számít, az elejét kell megkeresnie mindennek, ahhoz, hogy a végére jusson, hogy megértse a nyüstöket, amikből kitepte magát, amiért itt hagyta az anyját, aki nem szökött vele, mert ezer szál kötözte ide, többek között ő is, a gyerek, aki alig volt hároméves, nem lehet egy ilyen kicsivel két határon szökni, aztán mamuska, akiről akkor derült ki, hogy csak néhány éve van hátra, tata, aki lángost hordott a piacosoknak, pedig ipszilonnal és th-val írta a nevét haláláig, Kálmán és István bátyja, akikből sohasem lett király, de még valódi herceg sem, és persze Incike, akinek meg sem kellett volna születnie, nem hagyhatom itt a családomat, akármennyire is szeretlek. Az apját nem érdekelték az anyja nyüstjei, csak a sajátjai, amikből ki kell tépnie magát, és átúszott a Dráván, vagy a fene se tudja, az is lehet, hogy szárnyra kelt.

Alig tenyérsnyi vásznat szőtt azon a héten, szárnyaszegett a lélekmadár, az öregasszony mégis elégedett volt vele, persze nem mondta, de indulás előtt bevitte a tisztaszobába, ahol a harmadik szövőszék állt, felvetve olyan finom pamuttal, mintha csak selyemszál lenne.

– A szemfedőm – bökött fejével a fehér mintás vászon felé –, valakinek meg kell szünnie ezt is – nézett a lányra, aztán, mint aki megszégyellte magát, már hajtotta is kifelé a szobából. – Ha legközelebb jössz, már ebbe ülsz – mutatott a második szövőszék felé. – Ebbe könnyebb szünni.

A lány bólintott, és kilépett a kapun. Az öregasszony nem kérdezte, mikor jön legközelebb, de mindegy is. Nem az számít, hogy mikor, hogy honnan, hogy ki küldte, mindegy, mekkora utat tesz meg, még a neve se számít, csak az, hogy szünni jön, fehér felvetők közé vetni a fehér gyászt, tartani a széleket, követni a mintát, és figyelni, hol szakad a szál.

ÁCS MARGIT
**Kodolányi János akarattjai
 száműzetése a levelei tükrében**

Kodolányi János első sikerei idején, a húszas években is szívesen folyamodott a levélformához az őt érdeklő írókkal való személyes kapcsolat létesítése és ápolása során. Később, az IGE szervezése közben el sem kerülhette volna a levélbeli érintkezést az írói világgal, de 1945 után, elszigetelődése miatt, majd még inkább 1948 és 1956 között balatonakarattjai háza világon-kívülségében életfontosságú lett számára az írásos eszmecsere a barátaival és a hozzá forduló fiatalokkal. Voltak (például Csuka Zoltán és Várkonyi Nándor), akik később korholták regényírásra fordítandó energiáinak efféle „pocsékolása” miatt, de nem volt okuk rá, Kodolányi büszkén sorolta Várkonyinak: „Nos, Csuka figyelmeztetése óta megírtam a Vízöntőt, a Bikát, a Júdást s mellékesen a Buborékot is. Ezek mind művek. A Te figyelmeztetésed után pedig meg fogom írni a Mózeset. Rajtam ezen a téren csak kevés a számonkérni való. Amde leveleket is kell írnom [...] azoknak, akik, szerintem, a szellemi élet szervességéhez tartoznak velem együtt.” (1952. nov. 5.) Kodolányi családias „becenevükön” emlegette itt regényeit: a *Bika Új ég, új föld* címen, a Júdás az *Én vagyok*, a Buborék *Boldog békeidők* címen jelentek meg évekkel később.

Az eddig kiadott vaskos levelezéskötetek mellett még rengeteg levél maradt kéziratban, s nyilván jó néhány el is kallódott. Hihetetlen bőség. Ha az ember kinyomtatott könyvben olvassa a leveleket, akkor is elbámul a fogalmazásmód, a gondolatmenetek tisztaságán és szellemességén, de ha az eredeti kéziratban találkozik velük, csak hódolattal tudja konstatálni, hogy a levelek úgyszólván javítás nélkül folytak ki Kodolányi keze alól. A mondatok egészséges szórendje, a szókinés árnyalatossága, a játékos hangsúlyok egy-egy szarkasztikus megállapításnál, a természetes, póztalan bensőségesség egy-egy kínosabb mondatban, például kérdés, panasz vagy kritika esetén – mindez minket, SMS-kódokra fanyalodó, hebegő-habogó, kéziratainkat ezerszer átjavító utódokat megszégyenítve tanúsítja, hogy Kodolányi olyan mér-

tékig birtokában volt a nyelvnek, hogy az professzionális író esetében is pártját ritkítja.

Az írói műhely tekintetében a Várkonyi Nándorral folytatott levelezés a legértelmesebb, a Szabó Istvánnal és a Szabó Lőrincsel folytatott levelezés is az irodalomtörténet-kutatás fontos forrásanyaga, ezúttal azonban a legutóbb megjelent gyűjteményt, a Nyerges Pállal és feleségével váltott leveleket fogom közelebbről vizsgálni, amelyeket kötetbe gyűjtve, Horányi Károly remek szerkesztésében, 2017-ben jelentetett meg az MTA Könyvtár. Ezek családias jellegűknél fogva többet árulnak el az akarattjai száműzetés külső körülményeiről, mint a szakmai témaköröknek és gondoknak szentelt levelek, s Kodolányi János személyes, a napi gondokhoz kötődő megnyilvánulásából olyan arckép rajzolódik ki, amely a köztudatban élő Kodolányi-képtől jelentősen eltér.

Nyerges Pál kezdő festőként került Kodolányival kapcsolatba. A levelezés idején töltötte be negyvenedik életévét, ami már nem a kezdők kora, de ő mezőgazdasági szakemberként kereste kenyerét és tartotta el családját, sokat utazva, innen a megkésetttség, és bizonyára a kellő elszántság is hibádzott kissé ennél a jóra való fiatalembernél. Az öreg Mester (aki ekkor még nem is volt oly öreg, az ötvenet hagyta el éppen) nem győzte munkára, festésre ösztökélni, és nem győzte erősíteni önbizalmát. Mesterként kezdte Kodolányi, de hamarosan atyai hangra váltott, szívből megkedvelve az egész családot. Dittával például, Nyerges Pál biológus feleségével külön levelezést folytatott, ráadásul vele szinte elmélyültebb gondolatokat osztott meg, mint a lótó-futó férjével – erre később még kitérek. Nyerges Pál ugyanazt a pedagógusi ösztönt aktivizálta Kodolányiban, amit a Szabó Istvánnal folytatott levelezéséből is ismerhetünk, és unokaöccse, Kodolányi Gyula személyesen is megtapasztalhatott. Kodolányi Jánost magának való embernek képzeljük el sajátos sorskanyarulatai miatt, amelyek heves indulatú értékválasztásaiból következtek, nemkülönben szókimondó természete, érdes megnyilvánulásai miatt is. Az ilyen embertípus a fiatalokat nem tanítani akarja, hanem hatalma alá hajtani, nem kíváncsi a véleményükre, hanem hódolatot vár tőlük, ezzel szemben Kodolányi szinte jóságos tanító bácsivá vált, ha érdeklődő fiatal lényt szimatolt a közelben. Várkonyinak meg is vallotta egy közös ismerősükre utalva: „Javítgatom a mondatait, útmutatásokat adok neki, mert mint vén jóginak, ez a kötelességem. Élvezetet okoz nekem a tanítás, hiszen

Ács Margit és Kodolányi Gyula tanulmánya az „Én vagyok” – Kodolányi János-emlékkonferencián hangzott el, amelyet a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozata rendezett 2019. május 14-én, a Pesti Vigadó Makovecz termében.

Remény 2. (vegyes technika, vászon, 150 × 100 cm, 2017)

tulajdonképpen messiásnak kellett volna mennem, mentem volna is, ha volna némi konjunktúra ezen a pályán.” (1948. júl. 23.) Nyerges Pálnak is könyveket ajánlott, amelyek a látókörét tágíthatták. Hiába olvasta Nyerges Pál sorra a korábbi Kodolányi-könyveket, amelyekkel kapcsolatban a Mester esetleg fanyalogva megjegyezte: „Nem nagyon igyekeztem elolvasatni Veled *Baranyai utazás*-omat, mert csak olyan csekély jelentőségű könyvecskének tartom. Ma már csodálom azt a K. J.-t, aki annyit törte magát afféle kérdésekben, mint amilyenekről ott szó van.” (1952. jan. 25.) Hiába olvasta lelkesülten Kodolányi elkészült, féltett regénykéziratait, ha nem olvasta a kölcsönbe adott Dacquét, nem és nem, csak araszolgot benne. Kodolányi ezen hónapokig bosszankodott. Edgar Dacqué geológus, őslénytan-kutató és filozófus volt, tanításának lényege – Horányi Károly jegyzetét idézem –, hogy az állatfajok a biológiai fejlődés zsákutcái, e fejlődés eredendő célja, ősfarmája maga az emberi faj. Ez a gondolat érthetően felzaklatta Kodolányit, de kevésbé érdekelhette Nyerges

Pált, aki keresztül-kasul utazta az országot kenyérkereső munkája során, látogatnia kellett egyedül élő anyját Káptalanfüreden, és ott gondozni a házat, a kertet, a szőlőt, közben festészeti tanulmányokat folytatni, és lopott órákban megfesteni tájképeit, egyéb melengetett témáit. Így hát vele természetesen nem lehetett olyan levélbeli eszmecsere folytatni, mint Várkonyival, amelynek színvonalát a Kodolányi levelezés egyik legértékesebb gyöngyszemével, egy 1949. január 12-én kelt levéllel kívánom éreztetni. Ebben Kodolányi egyetértéssel reflektált Várkonyi gondolatára, hogy a teremtés végtelen folyamat, a megnevezés maga is a teremtés része. „Persze, hogy a *mai* ember választotta szét az anyagot és az erőt, a testet és lelket stb., a régi ember nem művelt ilyen marhaságot” – írta Kodolányi, majd hozzátette a saját gondolatát: „*a beszűkült tudat maga a tér-idő kategóriájában szűkült be.* Ahogy Muki [maguk közt így nevezik az emberi faj egyedét] tudata beszűkült, s az altudat egyre merevebbül elhatárolódott (kozmosz tudatától, faji tudatától, természetbeliségétől stb.), ... úgy lépett egyre határozottabban előtérbe a tér és az idő, *mint személyes Én-jének formája.*” Kodolányi eszmefuttatása végén feltette a kérdést, hol van, miben rejlik az a „szerv”, amely

a beszűkült tudat lelki funkcióit végzi. A beszédközponban vélte ezt megtalálni, „Mert az ember ott kezdődött, ahol »megnevezte« a világ dolgait, tehát a beszéddel egyidőben”. Szívesen időznék e felismerések körében többet, hiszen lélegzetelállító belegondolni, hogy 1952-ben egy pécsi könyvtáros és egy komfort nélküli, gyéren világítható balatonakarattyai ház beteg lábú, ennek ellenére szőlőműveléssel, tyúkok etetésével, kályhafűtéssel veszködő lakosa a világegyetem működését fürkészi avatott szemmel és hatalmas tárgyi tudással. Büszkeséget érzek, pedig gyarlóságomban nincs is jogom hozzá.

Nos, visszatérve a Nyerges Pálon számon kért könyvhöz, az is minden levelezésből kiderül, hogy elsősorban Várkonyi Nándor révén az egyetemes kultúrában akkor friss szenzációnak számító elméleti, tudományos könyvek is eljuthattak Kodolányihoz, lehetőleg a posta megkerülésével, személyes közvetítéssel. A Mózes-regény írásához ugyanúgy, mint a Vízöntőhöz vagy a Júdáshoz a legkorszerűbb történelmi feldolgozásokat használhatta fel. 1953. május 10-én

írta Nyerges Pálnak: „[V.] kitűnő könyveket küldött, köztük egy ritkát: a Babiloni Talmudot.” Ugyanaznap Dittának írta: „Örülök, hogy Karrer könyve hasznára volt. Éppen a napokban olvastam róla a Vatikán hivatalos folyóiratának egy régi számában fanyar kritikát.” Nesze neked, vasfüggöny! Nesze neked marxizmus-leninizmus-zsdánovizmus! A könyvek kézről kézre vándoroltak, s bár volt, aki méltatlanná vált a kölcsönzésre, mert nem lehetett tőle visszakapni a köteteket, a Kodolányi-szekta a bornírtság, a terror éveiben is azon a hullámhosszon érintkezett egymással és – ha egyoldalúan, ha csak befogadóként is – a nagyvilággal, amely a leginkább le volt tiltva, és a leghozzáférhetetlenebb szellemi tartalmakat közvetítette.

Mint jeleztem, a Nyerges Pálnak írt levelekben ritkán olvashatunk olyan szenvedélyű gondolati remekléseket, mint amelyet az imént idéztem a Várkonyi-levelezésből, de nem is zárta ki őt Kodolányi alkotói gondolataiból, töprengéseiből. Főleg a vallásokkal kapcsolatos székszisét osztotta meg vele, vagy például olyan gondolatokat, mint: „Hogy Krisztus mennyiben Isten és ember, s az ember mennyiben Krisztus és Isten [...] éppen azt tárgyalja az én *Júdás*-om”. [Kiemelés az eredetiben.] (1952. máj. 20.) A tételes vallás szempontjából eretnek felvetések ezek, de amikor az Istenember ideálját állította Nyerges Pál és minden emberi lény elé, Kodolányi a létezés eredendő metafizikája mellett állt ki: „Arról van szó – írta –, hogy minden erődöt, képességedet, ösztönödöt harmonikusan, rendszeresen és *szervesen* fejleszd és szellemiesítsd [...] az Istenember eszményképe az emberi faj minden részében, minden időben meg volt, meg van, és meg lesz – és itt fajok, vallások, ideológiák felsorolása következik –, mert ez az istenemberi kép és cél a kultúra hajtóereje, tartalma s a legnagyobb, legmegtörhetetlenebb valóság.” (1952. máj. 20.) A megállapításban leginkább az utolsó mozzanat vall Kodolányira: hogy számára az anyagi és szellemi világ egyenrangú *valóság*, tehát a világ Egy, s ennek tudatához kellene visszatálnia az eltévelyedett modern emberiségnek.

Igen tanulságosak a levelekben megfogalmazott esztétikai tanításai, például a következő: „Az aprólékos, a részletezés, a pepecselés mindig a fáradtság jele, akár egyéni esetről, egy művész egy-egy művéről van szó, akár kultúrkorszakok műveiről. A divináció pillanatában a művész egyszerre és egyben látja a művet, ha a divináció gyenge, tökéletlen, erő-

szakolt, azaz fáradt, akkor ezt aprólékosággal pótolja. Hazudni akarja magának a tökéletes divinációt.”

Megosztotta Nyerges Pállal az aktuális politikai bornírtságról alkotott véleményét is. Persze kellő óvatossággal fogalmazott még a magánlevélben is, szarkazmusát csak a baráti fül értette: „A rádió azonban megmagyarázta, hogy a sorbanállást a kulákok, meg a jobboldali szociáldemokraták s egyéb ellenséges elemek szervezték meg...” – és így tovább (1953. márc. 21.). Történetesen a krónikus áruhiány napnál világosabban kiderül a Nyergessel való levelezésből, hiszen többnyire tőle kellett kérnie ezt-azt, ő tudott permetszert vinni a peronoszpóra (K. J. szójátékával: fenerossz-pora) ellen. Ő adott le vajat az akarattyai állomáson, Káptalanfüredre utaztában. Az ő számára kellett kukoricát szerezni a környékről tyúkeledelnek. Vagy ellenkezőleg: ő hozott vetőmagot, ő szerzett szőlőprést stb. Kodolányiék fizettek a Nyerges által beszerzett dolgokért, ahogy Nyergesék is fizettek a gyümölcsökért, amelyek szerencsére bőven termettek az akarattyai kertben, és a kicsi háztáji gazdaság más termékeiért is, így egy kis pénzt lehetett elővarázsolni a nyomorúságból. Egy ékesszóló adalék az áruhiányhoz (1952. május 9.): „Nálunk az a nagy baj, hogy nincs mivel kötni. Rongyainkat már évekkel ezelőtt fölhasogattuk, amikor a háború következményeként nem volt raffia. Most nem tudom, minek a következményeképpen nincs.” Az áruhiány csak tetézte a bajt Kodolányiék házában, mert baj volt eleve a szegénységük és a házaspár testi gyengesége. Kodolányi például azért nem tudott Budapestre látogatni, mert beteg lábával, rossz cipőjében nem tudott gyalogolni néhány métert sem. Hívei között gyűjtést rendeztek, hogy cipőt tudjon készíttetni. „Tavaly télen Balla Péter 1600 forintokat gyűjtött új cipőm céljából barátaimtól. Veres Péter maga 800-at adott, de a kegyes és kiváló hívő református hittérítő, aki folyton kegyelemben él, terjeszti az Igét, vigasztalja a csüggedőket, s olyannyira megrendült tavalyi állapotunk sivárságán, a pénzt elsikkasztotta, csupán 200 Ft-ot adott át nyájasan, de házi istentiszteletet tartott, hogy mi is részesüljünk legalább egyszer az Ige harmatozásában.” (1953. aug. 6.)

Veres Péter nemcsak adakozóként kapott szerepet Kodolányi akarattyai éveiben, hanem azért is, mert vissza akarta vezetni őt az irodalmi életbe. Kezdeményezte felvételét az Írószövetségbe, amelyet többször elgáncsoltak Kodolányi dogmatikus ellenségei. Az ügyről Kodolányi Nyerges Pálnak is beszámolt,

többször visszatérve rá, mégis inkább a Várkonyinak írott levélből idézek, amely a barát bennfentességére épít: „Ami mármost a nyilvánosságra való lépésemet illeti, feltételeim vannak s azokat közöltem is levélben Illyéssel. Bizonyára továbbította őket. A föltételek: semmi nyilatkozat, semmi hozzáfűzés, magyarázat. Kiadandó írásaim úgy jelennek meg, ahogy megírtam őket. [...] Tervem az, hogy egyelőre egy kötetet adjanak ki s annak honoráriumából s netán havonta folyósítandó szerényebb összegből tisztességesen megélnék egy ideig. Az Írószövetségbe akkor sem akarok belépni, ha fölszólítanak rá. Annak a vádnak, hogy konokul távol tartom magam s hallgatók, elejét vettem a Vigiliában közölt, s még közlendő Júdás-részletekkel. [...] Éppen most írta Veres Péter, hogy májusban ő is meg akar látogatni. Illyés megtette, amit tehetett: a télen háromezer flórral segített és olyan tapintatos, kedves, baráti formában, ahogy más nem tette volna. Látom, igyekszik az írás feltételeit biztosítani számomra. Olyasmit írt, hogy rám vár e korszak magyar életének és sorsának megírása. Attól tartok azonban, hogy az igazság elviselésére ez a kor képtelen. Én meg tudnám írni, ahogy senki más. Ők nem tudnák elolvasni.” (1954. ápr. 9.)

Néhány hónappal ezután Nyerges Pálnak a következőket írta: „Újabban a könyvem elé szánt előszó körül tetvéskednek, lassan-lassan akarván behúzni a csöbe, azaz egy félreérthetetlen politikai seggnyalás megtételébe. Megszegése ez a megállapodásoknak s a végsőkig ellenállok, akár a könyvem árán is.” Veres Péter üzenetét idézi: többet vártak Kodolányitól, valamit a Habsburgokról, a Horthy-rendszerrel... Kodolányi válasza: „Ha ti nem tudjátok is megfogalmazni, mit akartok, én meg tudom fogalmazni, mit nem akarok. Ízléstelenséget.” (1954. aug. 31.) Végül a könyv, a válogatott elbeszélések kötete (*Éltek, ahogy tudtak*) 1955-ben a Szépirodalmi Könyvkiadónál jelent meg. Kodolányi a leveleiben melegen emlékezett meg Illés Endréről, bízott benne, de nem töltötte el különösebb örömmel a könyv kiadása, csak elégedettséget érzett: „három zúzdába hajigált könyvem anyagát támasztom föl egyszerre s megnyílik az út egyéb művek kiadása felé is” (1954. nov. 5.). Jellemző, hogy Kodolányi ekkor már azon „jóakarói” közé sorolta Veres Pétert, akik fondorlatosan meg akarták akadályozni, hogy a nyilvánosság elé lépjen. A „naiv paraszt” taktikázását igencsak görbe szemmel nézte, meglehetően túlzott morális szigorral – de ki tagadhatná, hogy jogot szerzett hozzá.

A könyv megjelenése természetesen anyagi helyzetükön is javított. „Kerítettünk egy öreg bácsit, aki naponta eljön dolgozni... talán még favágót is sikerül majd kapnunk. Igen-igen jó érzés ez, Palikám, hogy nem kell Tildi nénédnek nyögve, magát hajszolva elvégeznie ezt a munkát s amellet még tejért, kenyérrért kutyagolnia s a házat rendben tartania. Isteni érzés, igen! Méghozzá a munkám eredménye ez, régi erőfeszítéseim, gyötrelmeim, küzdelmeim gyümölcse. Ifjúságom legnehezebb tíz esztendejéé, amikor senki sem hitt bennem, csak én hittem magamban.” Felvillanyozva a terveket sorolta, hogy Jucka, a lánya a telefon bevezetését intézi, tavasszal majd megépítik a nyárikonyhát, tornácot, fölszerelik a vízvezetékét, a fürdőszobát. A Nyerges Pállal folytatott levelezés humoros hangvételének megfelelően azzal zárta az álmódosztást: „Még egy fürdőmedencét is ásatok a kertben s akkor igazán keleti kényúr leszek. Hála Istennek, odaliszkokra már nem vágyom.” A festőhöz azért is vonzódott Kodolányi, mert derűs kedélyű, jó humorú ember, „krétai” volt – ahogy az író előszeretettel jellemezte életes talpraesettséget. Ezért is sürgette látogatásait, különösen a sötét, saras, késő őszi, téli időben. A behavazottság az esztétikai élvezetet elnyomva szintén hatalmas megpróbáltatás. Tildi, a feleség, fájós térdével, asszony létére folyamatosan havat lapátolt, a fűtés nem volt elég, didegtek a házban, magukra hagyottan. A természet és a kert a tavaszodással fogadta kegyeibe Kodolányit, ilyenkor azonban megindult a látogató-invázió, amely rabolta a regényírásba merült író idejét, fölös munkát adott Tildinek, és az emberi butaság napokra kikészítette a megviselt idegeket. Innen nézve méltányolhatjuk megfelelően, hogy Nyergest folyton hiányolta. Hogy mennyi kedvesség szorult a szigorú felszín alá, olyan epizódokon mérhető, mint Kodolányi esete Bunkó kutyával. Nomen est omen, a kutya, aki Nyerges Páléktól származott Akarattyára, fékezhetetlen, rossz modorú állat volt: megőrült, ha postást látott és irtotta a baromfiudvar tyúkjait. Ugyanakkor a gazdát imádta, odabújt Kodolányihoz, s Kodolányi is meghatottan szerette a szörnyeteget. Ám a tyúkevési mániája miatt tovább kellett adni. Nagy gondossággal kerestek neki jó gazdát, Nyerges pedig évekig személyesen ellenőrizte hogylétét, és beszámolt róla Kodolányinak.

Kedves az az arcél is, amely a Dittával, Nyerges feleségével folytatott levelezésből kirajzolódik. Kodolányinak nem volt jó véleménye a nők alaptermé-

szetéről és szellemi adottságairól, de Dittát – ahogyan Ignác Rózsát is – érdeme szerint megbecsülte, barátai közé sorolta, s amikor az asszony a Buborék olvastán megengedett magának néhány fenntartásos megjegyzést, még azokat is komolyan megfontolta. Kodolányi viszont Ditta belső tépelődéseire válaszul korántsem hízelgő, atyai diagnózissal szolgált: „Maga még mindig igyekszik benne maradni a gyermekkor világában”, azaz abban a bizonyos merev, házasságokkal átszótt kispolgári világban, amelyet az író egész pályáján elutasított. Az ember lelki működésének dinamizmusára figyelmeztette a fiatalasszonyt, a tudat és a tudatalatti egymásba nyitottságára, és arra, hogy „Ezek azonban csupán töredékei azoknak az óriási erőknél és erőfolyamatoknak, amelyek a *tudattalanban* működnek s talán soha, vagy igen ritka esetben kerülnek töredékesen a tudatba” (1953. máj. 10.). Figyelnünk érdemes itt a *tudatalattinál* mélyebbre ágyazott *tudattalan* feltételezésére, amely az emberi lélekben lévő ősiség. E levélben fejtette ki a házasság csapdáival kapcsolatos észrevételeit, tanácsait („egyedül is kell tudni lenni egy-két órácskára, s tud-

ni kell a család más tagjait ebben nem zavarni”), s Dittával is megosztotta világnézete centrális elemét, a kor meghatározó eszméjének, a haladásnak a kritikáját: „Mert a haladás semmi más nem volt, mint a gépkorszak kifejlődése, a racionalizmus elburjánzása, az élet metafizikai elemeinek, gyökereinek tudatos elsoványítása, a tudomány pedig minden isteninek megtagadása, lerombolása, megüresítése”.

Gondolkodnom sem kellene, hogyha most megkérdeznék tőlem: milyen ember volt Kodolányi János. Azt válaszolnám: jó. Egy szigorú, öntörvényű, kritikus szellemű jó ember volt. Olvasva ellágyult leírását a tavaszi kertről, máskor pedig a depressziós téli napok magányáról való kesergést, teljes jelentésében tündöklök fel előttem Kodolányi legbölcsebb mondata (ezt is Dittának írta): „ha az élet olykor nem nagyon szép is, de a *lét* annál gyönyörűbb, hatalmasabb, csodálatosabb”.

Vajon tudnánk-e ezt vallani sivár szegénységben, megalázó kivetettségben, testi szenvedések között, Akarattyán?

Remény 3. (vegyes technika, vászon, 150 × 100 cm, 2017)

BABICS IMRE

Ő

*Istenről ha szólok,
csak azért, mert szeretem
– energiasúlyok
nappálya-láncszemek,*

*szupernóvák mélyén
forró fogalmak, eszmék,
s a csendes esély: én,
s mindünkben... volt s lesz még.*

Arc

*Tanult, öntelt arcon hiány,
talán ének: gregorián
– márványszárny-rebbentő, fakó
freskófelhőket úsztató.*

Por

*Por, ábrákba rendezett por,
örökkön-örökké, egykor,
ennyit rólam, bőven elég,
fülelném a Semmi szelét.*

Cél

*Ahová indulok,
ott holdfényt kortyol a béka,
s kihalt griff, őstulok
nem legendák hordaléka.*

*Fák ága szívárvány,
s minden keringő galaxis
évgyűrű egy lárván,
s midőn szárnyra kelsz, maradsz is.*

*Eme pontnyi helyen
a gyűjtő-Ige pillanat,
lét, nemlét: jeltelen,
mégis maguknál tartanak.*

KODOLÁNYI GYULA
Akit a hollók tápláltak

Kodolányi János belső emigrációjáról,
 1947–54

„Illés prófétát, mint a hagyomány mondja, hollók tápláltak a pusztában, amikor elmélkedve, imádkozva megformálta magában Istennel való kapcsolatát és felkészült az emberek közt való tevékenységére. Engem is a hollók tápláltak. Már említettem, hogy idegenek, ismeretlenek vagy álnév alá bújt ismerősök küldtek kisebb-nagyobb segítséget.”¹ Így emlékezik 1963-ban Kodolányi János hosszú akarattya elvonulásának 1949–1956 közötti második felére. A tápláló hollókhoz, némelyikük kilétéhez és segítségük természetéhez később még visszatér ebben az írásban. És nem véletlen a fenti felütésben az Istennel való kapcsolat megformálásának gondolata sem: ennek az életszakasznak lényegéhez tartozik az író végső számvetése a lét legfontosabb kérdéseivel, viszonyával a kozmoszhoz, Istenhez, nemzetéhez. „Tizenkét évi szerzetességnek” nevezi az 1944 és 1956 közötti időszakot, amely a német megszállással kezdődött, s amelynek főbb történelmi állomásait is szükséges itt röviden áttekintenünk.

1944. március 19-én, a német megszállás napján, megannyi gyorsan lépő civil hálózat és magánember mellett, a Szent-Iványi Domokos, Horthy Miklós kormányzó Kiugrási Irodájának vezetője által működtetett láthatatlan hálózat, a Magyar Függetlenségi Mozgalom azonnal igyekszik megszervezni a nácik fekete listáján előkelő helyen szereplők mentését. Kodolányi János esetében barátja, Faragho Gábor altábornagy, a csendőrség főfelügyelője, a náciellenes szellemű katonai csúcsvezetők egyike, személyesen jár el. Szárnysegédjét, Takács József őrnagyot küldi ki az író lakására, hogy az saját szolgálati kocsiján vigye őt először saját otthonába, március 19-én este, majd pedig emberei kerülőkkel juttatják az író a kihalt télvégi Akarattýára, nyaralójába, a védőőrizetével megbízott kenesei csendőrőrs bűvőhelyre. Hasonló kalandos utakon, a tervezés és a véletlenek változatos összjátéka során jut bűvőhelyre a közélet és a kultúra sok

más híresen náciellenes szereplője, amint arról Illyés Gyula, Németh László és mások visszaemlékezéseikben beszámolnak.

Az 1944-es évet Kodolányi János hol Akarattýán, hol másutt tölti; és felkérésre júliusban memorandumot ír az ország állapotáról, s a békekötés utáni teendőkről a titkos úton, fegyverszüneti tárgyalásra Horthy által Sztálinhoz Moszkvába küldendő delegációnak, amelynek vezetői Faragho, Szent-Iványi és Teleki Géza gróf, Teleki Pál fia. (Lásd: Szent-Iványi Domokos: *Visszatekintés*). Ennek a mintegy nyolcvanoldalnyi elvezett, Béke Arcvonal aláírású, egypéldányos szövegnek megvitatása júliusban Faragho kohárimajori gyümölcsösében történik, Kecskemét mellett, amint azt Kodolányi Júlia megírta², és Faragho leánya, Borbála nekem a közelmúltban személyes tanúként szóban megerősítette (Kodolányi csak az Illyés Gyulának írt, kiadatlan levelében említi ezt a szerző-, illetve szervezet-nevet, 1954. febr. 20.-án). Október 7-én kódolt üzenetet kap nagybátyám Moszkvából Faraghoéktól, hogy azonnal tűnjön el, mert a kétes esélyű kiugrási kísérlet küszöbön áll.³ Az október 16-i nyilas puccs, Horthyék letartóztatása után, két hónapra nyúlik a bujkálása, hiszen a Szent-Iványieknak készített memorandumja immár bárki kezébe elkerülhetett. Csak Budapest ostromának idején, a nyilas rezsím összeomlása alatt tér vissza pasaréti otthonába, s várja ki a végjáték kibontakozását és a szovjet megszállást.

Az 1944 végi új debreceni kormányban, a moszkvai fegyverszünetet aláíró Faragho Gábor ellátási miniszter lett, és az 1945 őszi választásokon abszolút többséget szerző Kisgazda Párt vezetői, valamint a párt fiatal politikusai és értelmiségi aurája körében Kodolányi Jánosnak számtalan barátja akad, legelőbbiben is Nagy Ferenc miniszterelnök. Hasonlóképpen ott vannak barátai az új Nemzeti Parasztpárt közepén és jobbszárnyában, Illyéssel és Bisztrai Farkas Ferencel. Méltán remélheti tehát, hogy ő és a magyar közép hozzá hasonló más tagjai mindnyájan – a harmincas években a Horthy-rendszert élesen bíráló fiatal reformisták – a valódi új demokrácia reményében foglalhatják el méltó helyüket a romok felett újrászerveződő közéletben.

A háború túlélői az egész országban legendás kedvvel és emberfeletti erőfeszítéssel végzik a hely-

1 Kodolányi János: *Emlékezések Háza*. Napló – részletek. 1963. In: Csűrös Miklós szerk.: *Én vagyok. In memoriam Kodolányi János*. Nap Kiadó, Bp. 2001. 207.

2 Kodolányi Júlia: *Apám*. Magvető, Bp. 1988.

3 *Uo.* 141.

reállítást munkáját. Reménykednek a puszulást túlélte Kodolányi János és barátai is, miközben – mint minden gondolkodó és jól értesült emberben – ott merednek bennük a kérdőjelek: akarnak-e, engednek-e a megszálló szovjet csapatok a kommunista ideológia szerint már túlhaladott, polgári csökevénynek minősülő demokráciát? Meddig és milyen mértékben kívánnak megfelelni a háborúban velük együtt győztes nyugati szövetségeseik elvárásainak? S legyenek bár képviselve a nyugati hatalmak is a budapesti, kormányfeletti Szövetséges Ellenőrző Bizottságban, annak feje nem kisebb ember lett, mint Vorosilov marsall, Sztálin jobb keze. Vajon miért küldtek Magyarországra ilyen hatalmas befolyású helytartót a szovjetek? És nem titok a budapestiek előtt az sem, hogy ezerszámra hurcolnak el nap mint nap az utcáról *malenkij robotra* ártatlan civileket, főként férfiakat a megszállók – hová, mennyi időre? Az sem titok a jobban értesültek előtt, hogy az új magyar, „demokratikus” titkosrendőrség már 1944 végén, Debrecenben, kommunista és szovjet irányítás alá kerül, a parasztpárti, de kommunista társutas Erdei Ferenc belügyminiszter szekundálásával.⁴

S közben folyik a Népbíróság tevékenysége, a jogot nemegyszer megcsúfoló eljárásrenddel és ítéletekkel, mint például Szombathelyi Ferenc és Jány Gusztáv esetében. Elgondolkodtunk-e már azon, hogyan lehet, hogy Budapesten jóval több „háborús bűnöst” ítélték halálra, mint Nürnbergben? Talán csak nem a magyarok erőltették a nácizmust a hitleristákra?

Kodolányi János és néhány más népi író ellen a készülődő önkényuralom varázsütésre összeverődött bértollnoki hada – régi, de elsősorban újsütetű szociáldemokraták és kommunisták – példátlan rágalmahadjáratot indít a sajtóban. A lélektani hadjárat vezénylőinek stratégiai indítéka már nem kevesebb, mint a lopakodó hatalomátvétel lelki előkészítése. A sajtóbérenceket többnyire régi személyes sérelmek, bosszúvágy és irigység mozgatják, vagy pedig a bizonyítás vágya az új hatalom előtt, mint az olyan renegátok esetében, mint Ortutay Gyula és Darvas József. Kodolányi János 1945 végén, 1946 elején háromrészes számadást ad ki múltjáról a *Független Ifjuság* című hetilapban⁵, amelyben meggyőzően

elhárítja a róla keringő rágalmakat, és beszámol sok részletről 1944-es ellenállási részvételéből. Igazoló bizottság elé személyesen nem idézik, mint például Szabó Lőrincet, de a hecckampány nem marad abba, csak erősödik.

Különösen bántja a nagybátyámat, hogy a rágalmakörushoz volt harcostársak is csatlakoznak. Zilahy Lajos – most a Magyar-Szovjet Baráti Társaság friss elnöke – lefasisztázza őt a sajtóban; Kovács Imre, a Parasztpárt újdonsült főtitkára Erdei és Darvas alatt, az „ellenforradalmár írók” között sorolja őt fel.⁶ Ezek voltak az igazodás és megfelelés korra jellemző manőverei, talán a „menteni a menthetőt” hiú reményében: a kommunisták nevezetes szalámizó műveletében a kés bal oldalán kellett maradni. Attól jobbra, a szeletelés előrehaladásával, sorra hullottak ki a „menthetetlenek”. Az elszomorító manőverezés csattanós befejezéseként, Zilahy és Kovács Imre hamarosan Nyugatra emigrálnak, e közreműködés rossz ízét is maguk után hagyva.

Ne felejtsük meg a világpolitikai keretről sem: 1946 februárjában Sztálin először beszél nyugati imperializmusról, amelyet Churchill fultoni beszéde követ a leereszkedő vasfüggönyöl. Az 1947. február 10-i párizsi békeszerződés pedig ürügyet hagy a szovjet csapatok magyarországi tartózkodására, hadtáp-bázis-ként, az osztrák államszerződés majdani megkötéséig. Ezzel kieleződnek itthon a frontok: a többség számára elvész a remény, a kommunisták pedig felbátorodnak.

E korszak sajtórágalmainak összegyűjtése jó időre adna munkát egy alapos filológusnak, és okkal is, mert ezek megismerése nélkül nem érthetjük meg a kor légkörét, nem tudjuk felidézni azt a fokozatosan duzzadó szellemi terrorhullámot, amelyben a demokrácia hívei végső hónapjaikat harcolták végig 1946–1947-ben, s amely Nagy Ferenc miniszterelnök 1947 júniusában kikényszerített emigrációjában csúcsonyol, végül pedig Tildy Zoltán köztársasági elnök 1948. július 31-i lemondásával zárul le.

Kodolányi János szempontjából két eseménynek volt a sajtóhadjáratban meghatározó jelentősége. 1949 elején Bóka László államtitkár, Ortutay kultuszmi-

4 Szent-Iványi Domokos: *Visszatekintés*. Szerk.: Székér Nóra és Kodolányi Gyula. Ford.: Németh Orsolya. Magyar Szemle Könyvek, 2016. 350.

5 Csűrös Miklós szerk.: *Én vagyok. In memoriam Kodolányi János*. Nap Kiadó, Bp. 2001. 133–145.

6 *Ne panaszd a magányodat. Kodolányi János levelezése Szabó Lőrincsel és Szabó Lőrincné Mikes Klárával*. Sajtó alá rendezte, az előszót és jegyzeteket írta: Horányi Károly, Argumentum, Bp. 2002. 9.

niszter-helyettese tart „eligazító” előadást, amelyben az egész népi tábor legjobb alkotóit egyenként – Illyés Gyulától Tamásin és Kodolányin át, Németh Lászlóig és Karácsony Sándorig – kíméletlenül, demagóg kommunista bírálatban részesíti. Ennek rövidebb változata a Szabad Népből jelenik meg, és Kodolányi levélmellékletként küldi el a kivágott cikket a Pécsen élő Várkonyi Nándornak⁷ (1919. febr. 10-én). Bóka László már kitüntette magát – és kiérdemelte a csaknem teljes szellemi élet megvetését – az egykor oly irigyelt költőtársa, Szabó Lőrinc ellen 1945-ben indított boszorkányüldözés motorjaként. A Szabad Népet pedig a leszalámizásnak, a vérszomjas kirohanásoknak a *fasiszták, burzsoák, reakció-sok, ellenforradalmárok és imperialisták stb.* ellen ebben a döntő időszakában, a hírhedt Horváth Márton szerkesztette, természetesen forró dróttal Révai Józsefhez és Rákosi Mátyáshoz.

Kodolányi Jánost egzisztenciájában viszont leginkább Barabás Tibornak, az Írószövetség főtítkárának célzatos hazugsága érintette, aki ekkoriban a *Levél a szovjet írókhoz Petőfi Sándorról* című könyv írásával foglalatalkodott. Barabás azt állította, hogy Kodolányi János „1944-ben egy fasiszta lapba cikksorozatot írt – számol be levelében Várkonyi Nándornak az érintett – [...] persze, az egészről egy árva kukk sem igaz. [...] Ellenben igaz az, hogy [...] mikor ő, mint »kezdő író«, segélyért jelentkezett (az IGÉ-nél – megjegyzés: K. Gy.), én tehetségtelennek bélyegeztem s nem adtam neki pénzt.”⁸ (1949. ápr. 19.). Valójában, mint láttuk, Kodolányi Jánosnak el kellett tennie a letartóztatás elől, s jobbra rejtőzködött 1944. március 19-e után. Az év elején is csak egy cikket közöl, a finn–magyar kapcsolatról a Magyar Életben (amely lapnak semmi köze nem volt Imrédy Magyar Élet Pártjához). Mi több, június 2-án, egy titkos pesti összejövetelen óva inti író társait a szerepléstől a megszállás évadán⁹. Egyetlen írástevékenysége akkoriban az *Emese álma* trilógia harmadik kötetének írása volt Akarattyán, amelynek túlnyomó része elpusztult 1944 őszi–telési a balatonvidéki harcokban, a nyaralóban.

7 *Levélről levélre. Kodolányi János és Várkonyi Nándor levelezése.* Válogatta, szerkesztette és az előszót írta: ifj. Kodolányi János. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp. 2000. 155.

8 *Uo.* 179.

9 Csűrös Miklós szerk.: *Én vagyok. In memoriam Kodolányi János.* Nap Kiadó, Bp. 2001. 138.

E „mérvadó” rágalom révén megakadályozzák Kodolányi János felvételét a Magyar Írószövetségbe, ami azt jelentette, hogy miután a sajtóközlési csatornák fokozatosan bezárultak az író előtt, hét évre megszűnt minden jövedelme. Ő, aki az Írók Gazdasági Egyesülete alapító főtítkáráként segélyben részesítette annyi más pályatársát az 1930-as években, még rokkantsága címén sem kap semmilyen segítséget ezentúl, még különleges rokkantcipőit is az említett és említendő illési „hollók” csináltatják majd neki, néhány évente egy párt (a Rákosi-korszakban).

Barabás Tibor és a hasonszőrűek kampánya nem pusztán életlehetőségeitől fosztja meg őt és sorstársait. Legalább akkora a tartós szellemi és erkölcsi kár, amelyet ez az „agit.prop.” kampány szándékos ferdítéseivel okoz a nemzeti köztudatban. Hosszú időre, évtizedekre kitöröl a diskurzusból nagy szellemi értékeket, mert nem bizonyult semmiféle ideológiai fegyver sem hatékonyabbnak és tartósabbnak, mint az ekkoriban Rákosiék által bedobott „fasiszta” minősítés. Mindent jelent és semmit, az Andrássy út 60.-ban ekkor legalább körömléptést. De változó tartalommal máig alkalmas eszköznek bizonyul az ellenfelek karaktergyilkosságára. A ködös állítások hitelének kevesek néznek s nézhetnek utána, és a gyanakvás és gyűlölködés légkörében, a gondolatrendőrség árnyékában, ezt már bármire kiterjesztheti a képzelet. És többé nem számított a tény, hogy Kodolányi János, minden diktatúra legbátrabb ellenzői között szolt és cselekedett másfél évtizeden át, 1944-ig.

Illyés Gyulától és Sárközi Mártától a hatalom 1949-ben, papírhány címén veszi el a Válasz kiadásának lehetőségét. Ezzel megszűnt az utolsó orgánus, amelyben Kodolányi János megjelenhetett, s amelyet jó lélekkel vállalt. A könyvkiadás lehetősége már korábban lezárult előtte. A *Vízöntő* fellelhető példányait 1948-ban bevonták a hatóságok. Ifjúkori s mindvégig hűséges kommunista barátja, Haraszi Sándor, aki akkor az Atheneum igazgatója lett, sokáig biztatgatta s ígérte, hogy megjelenteti friss, 1946-os társadalmi regényét, a *Buborékot* (később: *Boldog békeidők*), a Monarchia középosztályának végnapjairól. Végül kiderült, hogy a Révai József szabta ár az lett volna, hogy Kodolányi János nyilvános önbírálatot közöl egyes megnyilatkozásai miatt. Azonban a javasolt önkritika egyes kitételeit, s végül a közlést is, az író visszautasította, s ezzel a kör végleg bezárult.¹⁰

10 Várkonyi Nándor: *Pergő évek.* Magvető, Bp. 1976. 73.

Persze, Kodolányi János sorsát Rákosiék igen korán eldöntötték maguk közt. Sosem bocsátották meg neki, az 1920-as évek illegális kommunisztájának, az 1943 nyarán kiadott *Zárt tárgyalás* című esszé-drámát, amelyben egyenlőséget tett a náciizmus és a bolsevizmus között. Még kevésbé az 1946 végén felfedett, tizenöt éves Magyar Testvéri Közösség ideológiai vezetésében való szerepét. Voltaképpen, amint másutt írtam, csak politikai számításból vették ki Kodolányit az 1947-es „Köztársaság-ellenes összeesküvés” perének vádiratából, mert több évtizedes hitele és népszerűsége demokrataként és antifasisztaként túl széles körben élt a közvéleményben. És a Várkonyi-levelezés két darabjából arra is következtethetünk, hogy Tildy Zoltán, a túlélést a végsőkig megkísérlő kiscgazda köztársasági elnök személyesen is eljárta 1947 nyarán Kodolányi János és más feddhetetlen demokrata értelmiségiek mentése ügyében Rákosiéknál.

Önmagáért beszél Kodolányi Jánosnak ez a levele (ismét Várkonyi Nándorhoz), 1948 nyarán: „Nekem, Tildinek (feleségének), nincs szavazati jogunk. 47-ben is töröltek, miután »elmebajosok« vagyunk. Akkor azonban itt, Kenesén, megkaptuk.”¹¹ Nem csoda, hogy feltűnik aztán ebben a levélben kettejük postai levelezésének összekacsintó, a levélcenzorokat fricskázó humora is: „A Szovjet hatalmas békeerőfeszítései hátrálásra kényszerítik az imperialista-háborús erőket.” Némi elégtételt hoztak nekik az ilyen tréfák. Máskor, az akkoriban világraszólóként dicsőített szovjet tudósokról, Lisenkóról és Micsurinről áradoznak egymásnak. Bizonyos dolgokról persze csak a személyes futárok által vitt-hozott levelekben tudtak nyíltan szólni.

Kodolányi János tehát pária lett, el kellett tűnnie, a túlélés érdekében is. Ekkori helyzetét és lelkiállapotát így írta le az 1963-as visszaemlékezésben: „Voltak, akik kötelességüknek tartották, hogy valahányszor leírják nevemet, besározzanak, belém rúgjanak, arcul verjenek, leköpdössenek. [...] Nem mertem az utcára lépni, félttem minden látogatótól, alig mertem felbontani leveleimet, a feleségem csak akkor adta át, ha nem talált bennük gyalázkodást, fenyegetést. Akarattýáról három évig nem húztam ki a lábamat.”¹²

11 *Levélről levélre. Kodolányi János és Várkonyi Nándor levelezése.* Válogatta, szerkesztette és az előszót írta: ifj. Kodolányi János. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp. 2000. 189.

12 Csűrös Miklós szerk.: *Én vagyok. In memoriam Kodolányi János.* Nap Kiadó, Bp. 2001. 210.

Ekkor menekül „önkéntes” száműzetésbe Akarattýára. Noha az 1948-as év jó részét már ott tölti feleségével, Tildivel, a nyaralót a háborús károk miatt telelésre akkor alkalmatlannak tartják, és másutt keresnének menhelyet, Budapesten kívül, de hiába. Az 1949 nyári leköltözés után már feladják pasaréti lakásukat, és Budapesten újra végleges lakást csak tíz év múlva találnak.

A viszonyok Akarattýán: mostohák. Az áram bekapcsolása újra, csak 1950-ben történik meg, a téli napokat és estéket petróleumlámpa mellett töltik. A nevezetesen erős és szívós feleség, Csőszi Matild, egy kisnemesiből nagyparasztivá lett vajszlói család sarja tartja fenn életüket a nagy kert megművelésével, ahonnan piacra visz minden eladhatót. Tildi erős személyiségű és művelt volt, családjának is a műveltség iránti vágya és értelmiségi házassága miatt kellett hátat fordítania. A veteménytől a gyümölcsfák gondozásáig, a baromfi- és disznótartásig minden munkát el tudott végezni. Nagybátyám a teraszon *ülve* fát hasogat vagy fűrészel Tildivel, krumplit vagy birset hámoz, vagy mogyorót s diót tör-tisztít, amit aztán leányuk, Jucka Budapestre visz eladni az ismerősi körben (nagy érték volt az olajos mag a Rákosi-évek szűkölködése idején). És – amint már imént felidéztem – rendszeresen érkeztek az akarattýai házhoz a tápláló hollók adományai, bizonyítékául annak, hogy Rákosi diktatúrájában a többség nem hagyta cserben a szenvedőket és nélkülözőket. Valahol itt találhatjuk meg a magvait annak a csodálatos nemzeti összefogásnak, amely 1956 októberében a forradalomban született meg oly váratlanul. Így ír erről nagybátyám az idézett emlékezés folytatásában: „De voltak olyanok is, akik a pusztába vonultság egész ideje alatt kitartóan segítettek rajtunk. Kossuth-díjas íróársaim közt mindig volt egy, aki elküldte díja egy részét, még ha tiltakoztam is ellene. Ilyen Kossuth-díjas barátom volt Tamási Áron, Illyés Gyula, Tolnay Klári, Mészáros Ági, s hamarjában nem is tudom, még ki. Egy orvos barátom éveken keresztül havi 100 forinttal segített (Ma ez kb. 50.000 forint volna – megjegyzés: K. Gy.). Mészáros Ági új ruhát küldött, fiam egyik volt tanára, Veres Péter, Dayka Margit segítségével, kétszer is készítettett számomra drága ortopéd cipőt, hogy járni tudjak. Akarattýai karácsonyesténket a karácsonyfa alatt felhalmozott ajándékok tették e sötét, magányos időkben emlékezetesé. Orvos barátaim ingyen jöttek, ha kellett, nagyon rossz időben, rossz úton is. Egy református lelkész

a megye lelkészeitől szedett össze számomra minden hónapban olyan minimális összeget, ami legalább a fűtés, világítás, adó, és kenyér költségeit fedezte.” És volt, hogy Tildi lerokkant a téli hidegben: „Ilyenkor bizony magamnak kellett vizet forralnom, szénatöreket kerítenem, és gőzölni őt takaró alatt [...] Magam [...] intéztem ezt-azt, hogy legalább némileg meleg szoba, mindennapi kenyér legyen a sivár, süket, magányos otthonban.”¹³

Voltaképpen azonban, az akarattyai száműzetés szellemileg és lelkileg felkészülten találta Kodolányi Jánost. Ahogy Illyés idézi nevezetes versében a kínai mondást, mindig ott a Rosszban a Jó, amiként a Jóban a Rossz. Talán Teleki Pál miniszterelnök tragikus halála volt az a fordulópont, ahol elvesztette nagybátyám a reményt arra, hogy Magyarország kimaradhat a háborúból. Akkortól fokozatosan kivonul a közéletből, és még továbbírja második Árpád-kori trilógiáját, írja esszéit, cikkeit, de az 1943. májusi *Zárt tárgyalás* már az elvonulás nyitánya. Abban a könyvben megfogalmazza, szemben minden a pillanatban esélyes politikai szereplővel – tehát a náccal, a kommunistákkal és a liberálisokkal –, hogy az ember legfontosabb alkotása és szükséglete a kultúra, a kultúra pedig kísérlet, amelynek során az ember, a közösség a transzcendenshez, Istenhez méri magát, hogy róla való sejtéseit rendszerbe és művekbe foglalja. Noha ez a hit a magyar történelmi regényeit és a magyar kultúra múltjában való keresését eddig is áthatotta, az apokaliptikus idők most arra készítik fel, hogy mindezt mitikus és misztikus távlatban vizsgálja meg, a spirituális önépítés jegyében.

Olvasmányai között ekkor sűrűsödnek az ókori, egyiptomi, mezopotámiai és bibliai források, miközben keresi a küszöbön álló modern világkorszak első jeleit és értelmét is, többek között Einstein, Eddington, Pauli, Schrödinger és Heisenberg új fizikájában, ugyanazzal a példátlanul gyors és lényeglátó felfogóképességgel, amellyel az említett ősi forrásokat olvassa. Tudós barátai között ott van László Gyula, a régész Fettich Nándor és Dombai Károly, az antropológus Bartucz Lajos, a csillagász Kulin György s a lézerfizikus Bay Zoltán, de most ugyanolyan fontosak lesznek számára Hamvas Béla és Várkonyi Nándor gondolatai. Hamvassal kapcsolata még 1930-ban, a Bartha Miklós Társaságban, a nemzedék legjobbjainak e radikális gyülekezőhelyén kezdődött, de köve-

ti kibontakozó pályáját mindvégig, s egyre nagyobb elismeréssel, 1945 után is. Sorra megkapja olvasásra a Lukács György által betiltatott Hamvas új gépiratos műveit, és Ignác Rózsának írt, 1952. májusi levelében külön kiemeli a *Scientia Sacra* első részének nagyszerűségét. Egyes kritikai fenntartásai ellenére megfogalmazza szellemi rokonságukat, valahányszor ez felvetődik Várkonyi Nándorral való gigantikus levelezésében. Különösen gyümölcsöző lesz Várkonyi Nándorral 1941-től újjáéledt barátsága, aki akkor a *Sziriat oszlopai* első változatán dolgozik, és Kodolányi lelkesedése a mű iránt megerősíti őt gondolkodói útja folytatásában. Várkonyi Nándor, a pécsi egyetem könyvtárosaként be tudja neki szerezni a legfrissebb bibliai és antropológiai könyveket Nyugatról, a legzártabb Rákosi-korszakban is. Kodolányi János jól tud németül és franciául, az angol nyelvű könyveket pedig Várkonyi kivonatolja neki. De számtalan ilyen mű jut el Kodolányi Jánoshoz a *Vizöntő* kiadása nyomán más ismerősöktől és ismeretlenektől is, az ókor, a teozófia és az asztrológia tanulmányozóitól, a legnyomasztóbb marxizmus évadának valószerűtlen, gyakran névtelen, rejtőző szabad szellemeitől.

Kodolányi az előkészületeket a Jézus- és Mózes-könyvekre még Budán, 1947-ben kezdte meg, csendben, a könyvterveket nem említve. Akkoriból talá- lunk nyomot kapcsolatára Scheiber Sándorral is. Tíz évvel később, *Az égő csipkebokor* megjelenté után mondta azt a családi legendárium szerint a Rabbiképző Intézet nevezetes professzora: „Ha Mózeset meg akarjátok ismerni, a Bibliát olvassátok, meg Kodolányi Jánost”.

A bevezetőül idézett illési hasonlat minden mondatában igaz. Mert valóban, ahogy visszanezve megírta, Kodolányi János 1945-től kezdve már a legnagyobb tudatossággal, „elmélkedve, imádkozva megformálta magában Istennel való kapcsolatát, és felkészült az emberek között való tevékenységre.” Értsd: arra, hogy ezt az új kapcsolatot megértesse a többi emberrel is, velünk, a *Vizöntő*vel kezdődő nagy tetralógia könyveiben, amelyet 1953-ban fejez be a Mózes-könyvvel, *Az égő csipkebokorral*. Méltán írhatja ennek befejeztekor Várkonyi Nándornak, hogy elvégezte azt a munkát, amiért e világba küldetett, és most már nyugalommal meg is halhat. S ha nem is hagyja itt azonnal a földi tereket, az emberfeletti teljesítmény: a több ezer oldalnyi regény és esszé-számba menő levél megírása a mostoha közegben,

13 Uo. 211–212.

nélkülözve és elfelejtve, 1955 végére szervezete teljes összeomlásával út vissza. Amiért égett éveken át, az is elégette őt. Az 1956. januári szívinfarktus nyomán fedezik fel súlyos, elhanyagolt cukorbetegséget, amely már elindította lassú, visszafordíthatatlan idegbénulását is.

*

Boldogtalan volt-e nagybátyám az akarattyaikorszakban? Bizonyos vagyok benne, hogy nem, sőt, minden nélkülözés ellenére, életének legnyugodtabb, legemelkedettebb s talán legkiteljesedettebb korszaka következett el 1949 őszén. Amint már említettem, szellemileg éppen hogy megérett erre az életfordulóra. A fokozatos visszahúzódása a közélettől 1941-től kezdve, s gondolkodásának és olvasmányainak befelé fordulása ekkorra érett be, a legmagasabb rendű kontempláció spirituális korszakában. Ekkor vált Mesterré, bölcs öreggé, jógivá a szó szellemi értelmében, holott még csak ötvenéves volt. Írni pedig sosem volt kínlás számára, ezekben az években pedig valóságos gyönyörűséget jelentettek számára az alkotás mennyei könnyűségű, jó tíz-húszoldalas napi futamai.

Amint elmondja, mindig hajnaltól délig írta regényeit, és a napi részt előző este, éjszaka gondolta végig részletesen. Helyesebben mondva, előhívta magából vagy a kozmikus szellemi térből, szunnyadásukból a szereplőket, akik látomásként támadtak fel benne ilyenkor, és éltek tovább regénybeli életük újabb fejezetét. Ezek a látomások, a feltámadt alakok olyan elevenek voltak, jelenlétük oly intenzív, hogy olykor úgy érezte ezekben az esti meditációkban, hogy az örület határára sodródik, és kiáltozva kért Tilditől segítséget a megnyugváshoz, a visszatéréshez a tapintható valóságba. A kontemplatív beérés, a bölcsesség állapota bizony az ő esetében sem pusztán a szentek megigazult derűjét jelentette.

Voltak természetesen ennek a az állapotnak, ennek az új életformának igen egyszerű, természetes órái is, szinte minden nap. Ezeket a természettel való könnyű azonosulása hozta meg nagybátyámnak, a ház tornácán ülve, együtt rezegve a növényekkel, fákkal, madarakkal, és játszva, évdve kutyájával és macskájával. Gyermekkora óta jelen volt benne a misztikus feloldódásnak, lebegésnek ez a képessége, de az akarattyaik száműzetés hozta vissza világának középpontjába ezt az örömet. Amikor elbűvölő természetleírásait olvassuk ebből az időből, például a Jézus–Judas könyvben, az *Én vagyokban*, forrásukat

itt kell keresnünk, vagy a hasonló gyermekkori, ifjúkori révülésekben Pécsváradon, a vajszlói kertben, vagy a Dráva parti erdőkben. Ezeket az órákat a semmittevés dicséretéért írja le a görcsösebben gondolkodó és nyugós kényszerek között élő Várkonyi Nándornak egy levélben. A lélek elmélyült tanulmányozójaként, pszichológusként, nagybátyám tudja, hogy ezek az „üresjáratok”, elrévedések, együttlétek a természettel voltaképpen a lélek készülődései és erőgyűjtései is a következő feladathoz. Hasonló mondatokat magam is nemegyszer hallottam tőle egyszemélyes mesteriskolájában, 1959–63-ban. Olyanokat is, amelyekben arra biztatott, tegyem el holnapra, amit nem tudok megoldani. A megoldást megkapom majd egyszer, előbb-utóbb, váratlanul. Talán másnap reggel. Megálmodom: a lélek majd megadja a választ, „eszembe jut”. És valóban, így is történik szinte mindig.

A zene volt még számára a kontemplációnak ilyen magasrendű forrása, de sokáig még rádiója sem volt Akarattyaik, csak egy régi, felhúzó lemezjátszó. A szabadnapjain be-betérő, szintén akarattyaikává lett Veres Péter hoz neki egy néprádiót, majd rádiómérnök édesapám juttatja őt egy méltó minőségű világvevőhöz. Bach, Mozart, Schubert, Bartók, Kodály a kedvencei. Ennek az örömmel az ősforrását is bővítetesen írja le egy helyen, visszaemlékezve arra, amikor újdonsült mostohaanyja, Újhelyi Alva, a nagymama, egykori Dohnányi-növendék, teljes szonátákat játszik le nagy átéléssel az elbűvölt kamaszfiúnak a vajszlói erdőtanácsosi házban, délelőttönként. És emlékszem magam is azokra az órákra, amikor nagybátyám e zenékről beszélt lenyűgözően, Beethoven „harmadikjáról” vagy „hetedikéről”, Bachról.

Akarattyaik, ha a mostoha civilizációs körülményeket s a gyakori szűkölködést nem tekintjük, voltaképpen eszményi hely volt az elhúzódásra ezekben az években. Budapestről tekintve, az Isten háta mögöttiség biztonságát is megadta a korabeli mostoha közlekedési lehetőségek miatt. De aki nagyon megakarta találni Kodolányi Jánost, megtalálta őt, eljutott hozzá vonaton, motorkerékpáron, biciklin, ritkábban autón. Nagybátyámék kicsiny, de csinos, parasztbarokkos tornácú háza óriási kertben állt, a vasútállomástól és az országúttól pár száz méterre, a településnek a csajági földek felé eső szélén. És kihalt sem volt Akarattyaik. A század elejétől jelentős középosztályi üdülőtelepüléssé fejlődött, amelyet a két háború közötti, közhivatalnokok javára végzett telekparcellázás is felgyorsított. A Rákosi-korszak sok kitaszít-

tottja húzta meg itt magát, végleg a nyaralókba költözve ekkor. Főleg X-es származásúak, magasrangú katonatisztek, hivatalnokok és vagyonuktól megfosztott vállalkozók húzódtak ide, még mielőtt Rákosiék kitelepítési kampánya megkezdődött volna Budapesten. Két volt miniszter is lakott a közelben, egyikük, az igazságügyminiszter, Nagy Emil, édesapja a leendő zenetudós Vámosi Nagy Istvánnak, aki nagybátyám egyik fiatal pártfogoltja s az ezotériában társa volt, Makkai Ádám szóbeli közlése szerint. Felfeltűnnek e baráti szomszédok Kodolányi János naplóként is szolgáló leveleiben, bár a rendszeres érintkezéstől legtöbbjükkel elzárkózott, mert bennük a K.u.K. eredetű középosztály – szüleinek osztálya – tragikus felületességét és korlátoltságát élte át újra, amelytől egész életében irtózott.

Ilyen körülmények között született tehát meg a három nagy könyv. Gilgamesről (*Új ég, új föld*), Jézusról és Judásról (*Én vagyok*), Mózesről (*Az égő csipkebokor*). Valamint a vastag kötetekre rúgó levelezések, elsősorban Várkonyi Nándorral és Szabó Lőrincsel, de rengeteg más baráttal és ismerőssel is. Az 560 oldalas, több mint száz ívnyi Várkonyi-levelezés – amely a könyvet összeállító unokatestvérem, Dr. Kodolányi János néprajztudós szerint csak válogatás – minden bizonnyal a 20. század magyar gondolkodásának egyik legjelentősebb dokumentuma a vallásról, a történelemtől, kultúrától és a mindennapok történéseiről. A leveleken végigfutó szálakat követve, leghitelesebben ezek alapján rekonstruálható az író akkori életének ezernyi mozzanata is.

Idézett emlékezésében Kodolányi így summázza az akarattyaik éveik hozadékát: „A szívem szabad volt. A nyomort is énekeltem, azonban az út végét, amelyen a port kellett felvernem, nem láttam sehol. Hogy tanulmányaimban miképp jutottam forrásművekhez, máig is megmagyarázhatatlan rejtély számomra. Egyszer például egy alföldi város számomra ismeretlen orvosának a felesége állított be, és magával hozta a tel-amarnati ásatások angol nyelvű ismertetését, a megfejtett szövegek betűk szerinti hű másolatával. Ugyanakkor Vigouroux könyvét, amire a hikszoszok alsó-egyiptomi uralmának és a zsidó őstörzsek bevándorlásának ismeretéhez volt okvetlenül szükségem. [...] Ezekben az esztendőkből tanultam meg, hogy az ember mindig hozzájut ahhoz, amire okvetlenül szüksége van és ami nélkül nem tud továbblépni céljai felé.”¹⁴

14 Uo. 214.

*

A nagy akarattyaik művek elemzése meghaladná e tanulmány kereteit. Nagybátyám kozmikus léptékű bölcsességét, bizalmát a nálunk nagyobb erőben igazolja számomra, hogy most, amikor az atlanti és a magyar világban megint elérkezett az elfedett és elhalasztott igazságok kimondásának ideje, a tetralógiát egyre több fiatal fedezi fel nagy izgalommal, és sok évtized feledése után komolyan hozzájárul e művek méltó befogadásának interpretáló munkájába. Jellemző és biztató, hogy ők már mind a gondolkodásában szabadon felnőtt nemzedék képviselői, akik a középiskolát 1990 körül végezték, lehetőleg külföldön is tanultak, és eldobták a posztkommunista tabukat és sémákat, amelyek túl sokáig éltek tovább bennünk.

Így, végezetül, nagybátyám akarattyaik éveinek csak egyetlen hozadékára szeretnék kitérni, amely aztán engem is döntően érintett életem alakulásában, gondolkodásomban. Ez a fiatalokat illeti. A már felvillantott tanítómesteri küldetéséről van szó, amely természetes folyománya volt a felismeréseknek, amelyekre illési magányában jutott. Hogy ez mit is jelent, Várkonyinak magyarázza meg röviden, aki egyik fiatal pártfogoltját küldte el Kodolányi Jánoshoz tanácsért. Így válaszol 1948. július 23-i levelében Várkonyinak: „útmutatásokat adok neki, mert mint vén jóginak, ez a kötelességem”.¹⁵ A kiszemelt vagy sorszerűen hozzá elvetődött fiatal tanítványokkal való foglalkozás révén nagybátyám elhivatottság iránti öröme fokozódott. Hogy a külső *polisz*, az *urbs* emberi hálózata fizikailag megszűnt nagybátyám részére az akarattyaik emigrációban, annak az is hozadéka lett, hogy ezt a tanítómesteri küldetését nagyobb részt levelekben vitte végbe. Még akik aránylag könnyebben tudtak le-leutazni, be-benézni hozzá – ma már elképzelhetetlenül nehéz közeli viszonyok között –, azok is inkább levelekben folytatták tanfolyamukat nagybátyámmal, e kínai vagy ógörög, vagy – mondhatni – krisztusi tanítómesterrel. Ilyen fogadott fiaként megszeretett tanítványa volt Nyerges Pál biológus–vegyész, aki a szőlészetek szakmai tanácsadójaként, hivatalos megbízással járhatta akkoriban az országot. Kodolányiéknak Akarattyaik nem elérhető hamburgi muskotály-töveket, permetezőszereket,

15 *Levélről levélre. Kodolányi János és Várkonyi Nándor levelezése*. Válogatta, szerkesztette és az előszót írta: ifj. Kodolányi János. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp. 2000. 73.

s ki tudja, mi más kerti eszközöket, szerszámokat szezett be útjain, és elvégzett sürgős teendőket is a kertben. Cserébe szokratészi leckéket kapott a lugasban nagybátyámtól, aki elsősorban abban segített neki, hogy elsajátítsa az igazi művészi és szellemi szemléletet festői tehetsége kibontakozásához. A tavaly megjelent Nyerges Pál-levelezés is vastag kötetre rúg, Horányi Károly kiváló előszavával és bőséges jegyzeteivel a levelekben említett szereplőkről. Az 1914-ben született Nyerges Pál 1948 júliusában járt először nagybátyáméknál Akarattyán, és a levelezés vele, majd feleségével is – mint a legtöbb esetben – 1956-ig, Kodolányi János egészségének megromlásáig tart. Hadd idézzek most nagybátyám Nyerges Pálhoz szóló két leveléből, amelyek bennem tökéletesen visszhangozzák az 1959–63 közötti délelőtti hangulatát, nagybátyám nekem kifejtett gondolatmeneteit, stílusát. A kurzus elején még a kor materialista gondolkodásának sablonjait kell kitörölnie tanítványa fejéből: „Amit Jézus Krisztusról mondasz, az tipikus pozitívista vélemény. Körülbelül Renanéval egyezik. Egy kissé megalkuvó, lagymatag, óvatos nézet ez: annyira emberi volt Jézus, annyira jó, bölcs, okos, tökéletes, hogy már isteninek mondható. De a dolog nem így áll ám. Jézus Krisztus valóban és csakugyan Isten, a szó szoros értelmében. [...] Hogy Krisztus mennyiben Isten és ember *s az ember mennyiben Krisztus és Isten*, éppen azt tárgyalja az én *Judásom*.” (Itt még Judásként hivatkozik Kodolányi János a Jézus-könyv frissen elkészült második változatára.)

Így folytatja: „Ami a nemi erkölcs kérdését illeti: a kereszténység és minden vallás a »lehetetlenre« törekszik. Teszi ezt azért, mert tudja, hogy a vallás célja az Emberfölötti Ember, az Istenember megvalósítása. [...] Mármost ne a biológiát, hanem a pszichológiát nézzük: ha az ember nemi ösztöneit szublimálja, szellemivé teszi, irtózatossá erőt nyer és merít.

Az a szublimálás lehet teljes és tökéletes, mint némely szenteknél, pld. Assissi Ferencnél, aki korántsem volt vén, impotens, kiábrándult fickó, hanem csupa erő, harmónia, frissesség és üdeség. [...] Nem a nemi élet megtagadásáról van szó, hanem szublimálásáról. Ez nagy különbség, s hülye az a pap, aki a nemi életet, mint »bünt« ostorozza. [...] Igen, szeress, szeress testileg is, ösztöneid szerint is, de igazán, szívből, és egész lélekből, szellemileg szeress, szublimáld a szerelmi életedet, töltsd meg az Istenember fényével”¹⁶ (1952. máj. 20.).

S végezetül a következőt írta a jótétemények hozadékáról, válaszul egy panaszkodó levélre: „Hát Palikám, ifjú barátom, majdnem fiam, hol van az megírva, hogy a jóságot méltányolni kell? Vagy akár csak megérteni. Sehol sincs megírva, ellenben megint tény, hogy a jóság, a jóindulat előbb-utóbb felkelti másokban is a jóindulatot, mert, mondom: az ember természetes állapota a jóság és a jóindulat, s ki ne kapna rajta, ha a természetes állapotba kerülhet? Még továbbá: ha az emberre nem sugárzódik vissza a jóság ott, ahol éppen kifejti, visszasugárzódik máshonnét. [...] a kínai mondja: ha egy kavicsot dobsz a tóba, a világegyetem már nem az, mint ami [...] volt”¹⁷ (1953. jan. 14.).

A Mester idézett szavaival zárom e tanulmányt, aki a szeretet áramlásának, az adásnak és az elfogadásnak a barátságához fogható legnemesebb formáját művelte tanítványaival is. Érzelmekben és hangulataiban elhíresülten szélsőséges ember tudott lenni, mint barátai is tartották – de a tanítói, szellemi szerepben mindig méltó maradt a barátság és a szeretet benne élő határtalan képességéhez.

16 *Csend kívül, de nem belül*. Kodolányi János és Nyerges Pál levelezése. Szerk., az előszót és jegyzeteket írta: Horányi Károly, MTA–Jaffa Kiadó, Bp. 2017. 134–135.

17 *Uo.* 151–152.

MÁRKUS BÉLA
Hommage-versek
Nagy Gáspár költészetében

I. rész

Hommage? Hommage!

Miért ragaszkodni e francia kifejezéshez, megnevezéshez, amit Nagy Gáspár elvétve, ha használt? Miért nem, a régi retorikai hagyományokat követve, a bemutató vagy szemléltető beszéden belül köszöntőt vagy emlékverset emlegetni? Talán, mert az előbbihez a közvélekedés a rigmusos méltatást, pátoszos dicséretet társítja, az utóbbiról (az emlékversről) pedig, amikor még szócikk volt, az 1963-as *Magyar Irodalmi Lexikon* is úgy „vélekedett”, hogy művészi érték nélküli, csupán bizonyos ismereteknek, szabályoknak, történelmi és egyéb adatoknak az emlékeztetbe vésésére szolgál, a ritmus és a rím segítségével, a középkor és a humanizmus pedagógiája alkalmazta nagy előszeretettel. Ezzel szemben a hommage tág jelentésű, különböző értelmezésekre ad lehetőséget, hiszen kifejezhet mély tiszteletet, tiszteletteljes hódolatot, hordozhatja a felajánlás és az üdvözlés szándékát, akár – mert ezt is magában foglalta – valamiféle hűbéri eskü formájában is. A hommage szerzője s küldője tehát hommager, hűbéres.

1.

Az Nagy Gáspár is, a tőle megszokott szójátékkal élve, hű bérese az irodalomnak és író társainak, élőknek és holtaknak. A fogalmat, jó érzékkel, a legelső alkalommal, a Teilhard de Chardint köszöntő *Felé hullunk a porszemekkel* című, több tételes költeménye élén használta. Majd – ismét stílusosan – a Cormieux-nak (azaz Kormos Istvánnak) ajánlott *Prédául a vers* esetében, mintegy figyelemfelhívásként, hogy „Azok a versek / melyekről szólok / nem léteznek /...// mintha a némák és vakok erényei / felelnének meg a legtisztábban elvárásainknak”. Ott találjuk aztán a megnevezést a Bulgakovhoz szóló költemény, a *Mostanában egy fekete macska* ajánlásában, rávilágítva a „Mondhatom bájos / ahogy a diktatúra / visszazsompolyog / mostanában egy / fekete macska / a legfőbb cenzorom” groteszk helyzetére. A *Rojtos cápahálók* sorolható még ide, a Márai Sándorral való „san-diegói” találkozás elmulasztásán vívódó vers, benne a Mestertől való intellemmel: „Egy hazát lehet

gyűlölni, bírálni, el- és megítélni. Csak árulni nem lehet.”

Mindössze e négy példára lelhetni a francia fogalom keresésekor, egyébként – magyarul, magyarosan – mindig vagy valakinek ajánlja a versét, vagy valakihez szól, nemegyszer együtt használva e két megszólalási módot. Talán a leggyakoribb „az emlékének” formula, helyenként az „in memoriam”. A búcsúversek, siratók, sírfeliratok, epitáfiumok az első kötetben (*Koronatűz*) éppúgy meghatározó jelentőségűek a művészi szemlélet kialakulása, a mintakövető költői szerep formálódása miatt, mint a posztumusz *Sírfeliratban*. Közös jellegzetességük az aposztrophé, s főként a prosopopeia kitüntetett használata, vagyis a halott megszólítása és megszólaltatása, beszéltetése (eidolopoeia), továbbá gyakorta a temetési szertartás „színre vitele” is, a sírhely leírása. A *Tamási Áron sírjánál* még nem jelöli meg a temetkezési helyet, Farkaslakát, hanem az író két ifjú hőse, teremtménye, „kicsi Ábel kicsi Móka” útját kíséri végig. Életpályájuk ívelése, megbecsülése, majd hanyatlása talán a kisebbségi léthelyzet példázata is, amint előbb elébük „hajlik” a csillag, aztán „repdes”, végül „hullik”. Az *Égi megbízás* Kondor Béla búcsúbeszéde: „elhagyalak benneteket! / kaptam egy égi megbízást: / festeném be a mennyeket”. Az *In memoriam B. Nagy László* a halál jelképi erejű helyszínét mint emlékhelyet jelöli meg: „az a ’mitugrasz figura”, „aki elment a falakig, / s átkacsintott azokon túlra” „...egy hörpintésre kiitta / az áprilisi tiszta Balatont, / kifeküdt partjára, ama sínekre!” A *Majd júliusban*, a Nagy László emlékének szentelt költemény a temetőről mint a néma siratás és az elhalasztott gyász helyéről szól: „torok-kalickán Farkasrét-retesz / majd júliusban / sírom el magam / akkor vonatozok haza mikor / születésedtől zengőn kéklík / a SOMLÓ / hegy-harangja”. Hasonló vershelyezeten alapul a Pilinszky Jánostól elköszönő költemény, amely más okát, a halál utáni boldog örök élet hitét adja a *Némaságnak*: „aki meghalt is megüdvözül. // Egy könnyem se lesz szinte látom / eső fűröszi arcomat / állok vízözöni pózban: némán / fogom föl árvaságomat”. A *Szive álmodik nekünk*, a „Harmadik vers. H. Z. filmköltőhöz”, azaz Huszárk Zoltánhoz szintén a végtelen hiány és veszteség verse, a filmes pillanatok érzéki benyomásainak hangulatával és káprázatával: „jártál velünk a földön / láttunk általad szemeiddel / de ő már elfordul nem nézi tovább / lehunyja októbert véresre érett zuhogó / levelekkel s oly időnélküli a gyász mint /

a kilótt szemű házak világvégi bongásában / az egyenletesen halkuló lódobogás vízésés ámen”. Az ugyancsak (H. Z. monogrammal jelölt) Huszárik, valamint (az N. L. monogramú) Nagy László emlékét idéző *Elégia ma is* e két művészóriással való azonosulás, az átlényegülés költeménye. Az igék és a tárgyak a „parasztpegazusok”, a lovak világából vezetnek az övékébe: „Nyugtalan álm trappol át éjszakámon, / s az ő hatalmas szemükkel / látom: // egy lócsre akasztott viharlámpa / is fényt terít a homályra, / és a zablák tompított / iker-fénye, / de megyünk rendületlen / a ránkzuhanó sötétségbe”. A *Kettészelt fényes-fekete nap* egyszerre az öröme, a fényé és a fekete gyászé: Bibó István halálának napján – megörökítve. „1979. május 10.” – a költő gyermeke, „egy újszülött fiú / sírta magát elő a délutánból”. A *Magyar történet* beszélője a kemény karakterű Galgóczi Erzsébettől mintha a ménfőcsanaki temetőben venne búcsút, amint „Megy a koporsó / megy a földbe / harangszón

Múlhatatlan szépségek 1. (vegyes technika, vászon, 110 × 80 cm, 2016)

imán / alig zökken // rög a gerinchez / Neki még volt / kérlelhetetlen / és kemény volt // utolsó parasztk / körülállják / Isten tanítja / úgy imáját // ahogy mondják / magukba néznek: / nagyon magyar / magyar történet”. Nem sirató, nem búcsúztató, hanem ha lenne ilyen változat, sírhely-vers, hangoltságában elkeserítő a *Holtodban is szegény...*, amelyet mottója szerint „megrendülten” írt „a Költő 70. születésnapja után”, 1993. november havában, midőn felkereste Mestere sírját. Tiszta rímekbe foglalt fájó tapasztalata: „Sírodon annyi sincs: / K. I. – aki voltál, / itt nyugszol valahol / - lehet, játszol is tán - / Mert fejfád, sírköved volt nincsen, / és MŰVED is letiltván! / Holtodban is szegény, / szegény YORICK ISTVÁN”.

Különös változatok, mert nem egy művészhez, hanem csak egy művéhez kötődik az „elképzelt sírfelirat Huszárik Zoltán *A piacere* című filmjéhez” (*Világtemető*), illetve a talán a thermopülai hősök előtt tisztelgő Simónidész-epigramma ihlette, a Latinovits Zoltántól búcsúzó *Sírfelirat*, amely valószínűleg is ott található a balatonszemesi temetőben. A veszteség mértékének és kínjának páratlanul érzékletes képi megszemélyesítése a „zokogó víz”, s ahogy – miként az emberek elviselhetetlen fájdalomukban összegörnyednek – a falu „fái görcsben a tóra hajolnak / hatalmas nagy-fia holtán”. A halál és a temetés körülményeit szinekdochével jelzi az *Sz. D. koporsójára*: „hullik rád avar”, „rádhulló föld / SZISZegi már / most végleg / a végtelenbe zár”. Az elmúlás okának metaforikus megnevezésével indít – „mielőtt még szívemben / fölrobban a bomba / s elbuktat: – arccal a Balatonba” – a Fodor András emlékére szerzett *El kellett mennem Lisszabonba*. Aztán azt a megszállott műveltség-habzsolót mutatja, aki mintha csak azért utazott volna el, hogy a Szent Jeromos-kolostorban megállhasson Pessoa márványablaja előtt, a „híres Gulbenkian Auditoriumban” pedig tudatosíthassa magában, hogy „Bartók itt szállt hajóra / bizony itt intett búcsút Európának”. *Az utolsó (előtti) szó jogán* a Gyulán „valaha (ezer éve) leírt legszebb négy sor költője, Simonyi Imre emlékét idézi gáláns trubadúr-lírai stílusban, az aposztrophé alakzatával summázva: „Egy lányt szeretni / és egy zászlót, hazát, ha hull... / Hát mindhalálig / határtalanul! // Ön tudta ezt, / és halt igazul. / Az élet volt / vers, Simonyi úr!” A temetés és

a születés napjának egymásra vetítésével nyújtana vizsgasztalást a *Kiss Ferenc fejfájára*: „mintha látnánk, Ferenc, élsz ma, / hisz ma születted, s ma temetnek, / és árva hangunkon a Himnusz / is neked szól, csak teneked”. Úgy szólítja meg a halottat, mint aki a „nagy büntetés-szótlanóságod / keresztje alatt jelkép voltál”, „megkötözött szellem” a „csonkán lebénult” hazában. A *Nagykun temetés... januári verőfényben* az utolsó útjára kísért karcagi barát, Körmendi Lajos gondoskodó jóságát villantja fel, miközben „ámulva nézzük ahogy / az örökzöld koszorúból / emelkedik szíved fölé / egy újabb kunhalom”.

A sírfelirat, sírversek hagyományába illeszkedik, ezt követi az *Ezredzáró sorok Illyés Gyula epitáfiumához*. A széljegyzetek méltatják, hogy a franciás műveltségű írótól, közgondolkodótól a „szétszórva” létező nemzet tagjaként „bizony nem kis trouvaille” volt „magyarban óvni a magyart”. Másrészt, hogy a „szörnyű század” tanújaként nem a megalkuvás ígéit hirdette, megfogalmazva a „legnagyobb bátorság / a remény” és a „józsanság / a legfőbb hősi állapot” axiómáit. „Együtt a szív és fő... / és bölcs messzetekintés” – Kosztolányi verse, a *Marcus Aurelius* hitvallásához kapcsolódva (kihagyva a „fájdalom” szavát) a *Kihulló apokrif lapok Antall József naplójából* jegyzője maga láttatja a saját pompás temetési szertartását. A vers azt a gyakorta alkalmazott elbeszélésmódot választja, amikor mintegy egymásba futnak át a különböző szövegek, az alanyi, első személyű és a második, a megszólító. A siratók imádságba hajló formája a *38 sor profán dalszöveg Csengey Dénes testvérünkért*, a fohász emelkedettségét a népi siratók módjára hétköznapi esetek felemlegetésével ellensúlyozva. A *Siratódal* – mottója: I. m., (azaz in memoriam) Illyés Kinga – úgy köszön el a „Pódiumhercegnő”-nek, „komédiás”-nak nevezett művésztől, hogy eljuttassa annak a (költői) szerepét, akinek a verseit előadta, holott „Nem is mondtad soha, / csak én képzeltem el”. A veszteség, a gyász a „könnyem patkzik” fájdalommal az elnémulásig juttatta a *Harmadik vers – sirató* mondóját, a teljes név helyett – Sütő András – csupán a keresztnévvel jelölve, akitől búcsút vesz: „drága András / nem tudok szólni most már // biztató hangod többé nem vár / földi vigasz helyett // megannyi égi membrán / fényeddel ránk süt a csillagoltár”. Más változat a gyász kezdetét, a megrendülés pillanatát a „halálakor” időhatározóval idézi fel, mint a költő életének a *Jékely Zoltán tenyerében* is írt meghatározó helyszíneit az enyedi „nagykol-

légjom”-tól Marosszentimre templomromján át Párizsig és Tabánig elősoroló Jékely-búcsúztatóban (*Kezdetlen álmot kaptam*). Különös voltával tűnik ki a „Kormos István sűgása nyomán” íródott *Halálon túl*, az ITT-tel határozva meg a költő-mecénás tartózkodási helyét, akinek itt (azaz ott) a földön a kornissi *Pásztorokja* úgy hangzott, „akárha égbeli intés”, ott fenn (azaz itt) pedig „óriás költők kopogtak nálam / Nagy Laci Jékely Illyés”. Ezért is „most újra kedvem lenne szólni”. A Kasánszky Zsombor emlékére szerzett *Halála kellett, halála jel volt* azt az elszánt előadóművészt magasztalja, aki vers- és énekmondóként 1956 igaz és méltó megítélésére lázított, élete arra szolgált, hogy „Isten helyett hengerítse el / ama sírok elől a sziklát / s az országosan vezényelt amnéziát / robbantsa föl szívével”. A kiskunmajsai Torma Lajos emlékének áldozó *Októberi stációk – keserű töredékek* a „nagy napot”, 1956 forradalmának megünneplését „lebénult hősként” váró „áldozat” nevében is kérdezi: a „megtipró diktatúra / amikor szétmállott, megszűnt / ...miféle szabadságot, / micsoda megváltást szült?”

Jellegzetes, a nonszensz lírához közelítő felfogás diktálhatta a szürreális fogantatású, képtelen alaphelyzetű költeményt: az *Aranyló gemkapocs egy nekrológ szívében*, az alcíme szerint szinte a derű, nem pedig a szomorú gyász hangulatát kelti: „In memoriam János, aki nem volt szinoptikus, de annál inkább Székely, meghalt Kr. u. 1992-ben”. „ki-nom-ban ját-szó-térhomok” – adja meg a Rózsa Bélától, a volt vasvári és szombathelyi könyvtárostól, illetve az Életünk rovatvezetőjétől, majd főszerkesztő-helyettesétől búcsúzós *De van* alaphangját. A következetes szótagolással („hi-bát-lan szók és szó-tag / ?ok”) a csokonais reménytelenséggel („bo-lond ki-rály bo-lond! Ki / ?ír”) bensőséges kapcsolatokat, poétikai vitáikat is sejtetve. Bár nem „vidám”, de sajátos sirató a tárgy megszemélyesítése, az átvétel miatt az *Egy könyvborító halálára*, amelyben a megszólaló a *Kibiztosított beszéd* című kötet címlapjának „sorsát” beszéli el. Orosz István *Gumigerinc* című grafikáját kicserélték a nyomdában: „eljön a kényszer, / valaki önkényszerítése, / mondhatni úgy is: / félelem-től vezérelt / szabad akarata” – háborog a versbéli alany. Az *Égi lábjegyzet* hasonlóképpen egyedi szókapcsolat, azoknak a sorába illeszkedik be, mint az „agyroncstelepek”, „apródiák”, „falragaszodom”, „helybenzsákbanfutás”, „táncreakció”, „szaltószabadság” és a többiek, amelyek alapján Nagy Gáspár

érdemesülne a „hapax legomenonok költője” címre is. Ez a vers Vargha Kálmánnak szól, a főleg Kányádi Sándortól ismert „odaátra” címzéssel, akár csak a „törtél de nem hajoltál” magatartás-elvű, Czine Mihály szellemi portréját festő *Reménység jegenyéje* esetében, amely a temetési szertartást is fénybe állítja: „daloljunk biztatsz minket / ahogyan asztalodnál / a félország sírodnál / énekel s éltet téged”. A „Baka Pista mostani címére”, azaz szintén odaátra feladott küldemény, a *Levél, ha hull* mintegy emlékeztetőül íródott: kettejük Pintér Lajoséval közös indulását, a Kormos István bevezette költői estjüket eleveníti fel. A *László Gyula halálhírére* dicsérő ének: „Királyi hites helyen / Váradon érte a halál / hosszú élet után / Erdély nagy fiát / magyar minden tudóját / professzorok *professzorát* / Szent LÁSZLÓ GYULÁT!” Az érvelésében kissé szokványos magasztalást egyrészt egy figura etymologicával, a „professzorok” szótó ismétlésével igyekszik egyedivé tenni, másrészt pedig a név elé vont „szent” jelzővel, amely úgy utal a legfőbb vallási tiszteletre, hogy a halottat párhuzamba állítja az örök nyugalmat Nagyváradon lelő Szent László királlyal.

Nagy Gáspár szomorúan rövid életpályája vége felé tűnnek fel azok a nekrológ-versek, amelyek a lírai én személyes számvetésének is tekinthetők, háttérben a búcsúztató és a búcsúzó munkatársi, baráti kapcsolatának rajzával. A számvetés a lelkiismeret-furdalás, sőt a büntudat jeleit is felszínre hozza, mint a *H (4)* példája mutatja, amely a német fordító, a korán elhunyt Irene Rübberdt emléke előtt tiszteleg, azzal a felelősségtudattal, mintha a fordítás mint „vérátömlesztés” is siettette volna a halálát: „valamivel több vért pazarolt rám abból a kevésből”. A *H (5)* azt a tragikus sorsú, fiatalon eltávozott színészt, Ternyák Zoltánt búcsúztatja, aki a rádióban „vers- és szívhangom volt”, majd a „ZöldErvinem tübingeni / kalandjait” „mondta, élte” ugyanott, és akire a fényképe is emlékeztet a szobája falán, ahol „kétfelől társak: / Latinovits és Visky Árpád néz a jövevényre”. Ebben az alkotói szakaszban mind gyakoribbak az önéletrajzi elemek, a versbeli beszélők önmagukra irányuló, az elmúlás távlatát szemlélő elmélkedései: mint a *H (12)* mondja, *Útban Kosztolányihoz*, az „egyedüli példány” fájón kéri magát „e földi létből”. A *Vancouver földjében...* talán egy egyszeri s utolsó találkozás emlékével búcsúzik Tamási Miklóstól, a „magyarság-mindenes” poétától, a Tárogató főszerkesztőjétől, azzal a megnyugvással és megnyugtató-

sal, hogy „Vancouver földjében / – s nem szülőföldeden – / *békésebb* lesz hálnod!” A péceli-torontói költő, Fáy Ferenc emléke előtt tiszteleg *Az állomáson túl*, kiemelve, hogy a Jézus kálváriáját stációként megjelenítő lírai kompozícióval, mint „az egyik legszebb magyar verssel” a maga *Keresztútját* járta végig. A „templom iskola börtön / kilátótorony magasles” mint az emberi élet lépcsői „bennünk” fényesednek, „bennünk vásznak” – tartja az igaz művészarattal, Orosz Istvánnal közös jellemzőjüknek a *Lépcsők ürügyén* megszólalója. Nem a halottakat búcsúztatja a Csete Örshöz szóló, az „élet továbbszolgáltatásait” felmutató költemény – a *Szemközt a halálraítéltek csapatával* inkább a szembenézés verse, a getszemáni éj és a „mosom kezem a vérben” bibliai háttérével. Egyik oldalon a cinikus, maguk mentegető hóhérok és a bírók, a másikon azok az öntudatlanságig megfélemlített és megszégyenített „minden fokon” halálra ítélték, akik „nem is tudják fölfogni / mily aljas volt / a zsarnokság szájából / rájuk mért ítélet”. „A régi új kreónok teszik / a dolgukat: naponta bemutatják a kaméleoni trükköt” – ez már a Szophoklész tragédiájának „magyarítóját”, Ratkó Józsefet elénk állító (még idézendő) vers beszélőjének felvetése. A Bibliából a születés misztériumát és a mesékből a farkas és a bárány találkozását kapcsolja össze az *Egy végtelen ballada közepe* – „csak és kizárólag T. E.-nek” ajánlva, a balladai homályt a monogrammal növelve, vajh’ Tóth Endre, Taxner Ernő vagy inkább Tóth Erzsébet a címzett? A Kalász Mártonnak szóló *Mérhető időtlenség* azzal tűnik ki, hogy a költőbarát sugallatos hiposztázisát, a „téblából a harangszó” ötletes metaforáját a lírai, egyszersmind biográfiai én gyermekkori emlékével, a másutt is megörökített hegyi kápolnába menetellel, a Kisasszony napi búcsújárással köti össze. A számvetés a lírai én valahai élményeinek, tapasztalatainak felelevenítésével a szülőfalu közös emlékezetébe emeli az 1956-os forradalom leverését követő időket, amikor „pufajkás martalócok zörgettek” az udvarok kapuján (*Puskás Kelemenék*), de felvillan a számtan órai feladat, a 8x7 vagy 7x8 ki nem mondott összege mögött a félelem és a csalódás érzete is (*Szorótábla-emlék egy hajdani osztatlan iskolából*). A *Bátyám, aki névtelenül is belefáradt...* gyászbeszéd a mezőgazdaság szocialista átszervezése áldozatául esett gazdaember fölött, ki „míg volt ló s szekér ő maradt / szinte már utóvéd paraszt, aztán ló / nélkül kénytelen városlakó, idegen / segédmunkás, ki idegeiben ak-

názta föl / – sokadmagával – mobilizációnk / grafikonját”.

2.

A köszöntő, üdvözlő versek ajánlásai közül szintén a névre szólóak, a valakinek vagy valakihez címzettek a leggyakoribbak. Olyan megszorításokkal, mint „születésnapjára” vagy olyan, a stílus tömörségére utaló megjelöléssel, mint a *Távirat Kányádi Sándornak Kolozsvárra, a Horea 48-ba*, ahol mintegy a lírai műfajok rangjára emeli a postai közleményt, mivelhogy „a költészet a többféle megnevezés látványos eszközeivel kussol a lényegről”. Az üdvözlő, mint az erdélyi, pontosabban Kovászna megyei alkotókat, többek között Bogdán Lászlót, Csiki Lászlót, Farkas Árpádot és Vári Attilát szerepeltető antológia, a *Kapuállító* esetében (*Az „erdő fája”*) jelentheti annak a fel- és elismerését, hogy az övével rokon költői törekvésekre, szellemi-szemléleti társakra talált. A csapdát állító, csapdába csaló kor képi kifejeződése, szemléltetése: „mozdulatlan az erdő, / hó hull vadmacskanyomra, / százféle csapdára is / hó hull, havazik”. Itt inkább tisztelettel köszön a félig-meddig nemzedéktársaknak, a *Hátországba előőrsnek*; a Kilencek nevére ismertté vált, Kovács István, Oláh János, Rózsa Endre, Utassy József és mások nevével jelezhető alkotói csoport *Elérhetetlen föld* című antológiáját viszont úgy köszönti, mint aki hozzájuk tartozónak tudja magát, velük egynek. „Hátországból szemfedőnek / küldött valaki bennünket / egy országnyi temetőben / hasítjuk a szemfedőket /.../ kiköptük a cukrot zablát // énekünket tisztán hallják”. A nemzedék Rózsa Endre szerezte kultikus költeménye készíti arra, hogy megjegyzéseket fűzzön a „csatavesztésre áll a köd is” állapotrajzához (*Utóvázlat az „Elsüllyedt csatatérhez”*), mintegy állást foglalva a „hajnal” és az „est lovasai” között vívható vagy vívandó csata kimeneteléről és céljáról, értelméről. Miközben az előbbieket mintha sportot űzve mérnék s jelölnék ki az ütközet színhelyét, aközben nincs szó a küzdelem tétjéről, maguk is felteszik, „mire való ez a játék”. S ha „csata nélkül is nyeresre áll ez a reggel”, a bizodalmat akkor sem táplálja más, mint hogy az est lovasainak a „tartozékaik / közül sok hiányzik, nincs víz, abrak, s még mennyi minden! Minden”. Az *Utóvázlat...* az elszegényedett hatalom előbbutóbb bekövetkező csatavesztésének az allegóriája lenne? A Kósa Ferencnek szóló (vele folytatandó) *Párbeszéd* ugyancsak a csata, az ütközet képi világá-

ra épít, vágta-ló patáira, a kengyelre mint karperecre, megcélzott fejre s az időre, amikor „falon rozsdásodik a patkó” – ami érv, magyarázat lehetne a korszak másik kanonikus költeménye, Béres Attila *Bonfinije* helyzetjelentéséhez is: „Én tulajdonképpen harcosnak születtem / de mire elvégeztem / a kötelező tanulmányokat / már nem volt / felvétel a Fekete Seregbe”. A *Pergőtűz* című, a „magyar apokalipsziszról”, azaz a 2. magyar hadsereg Don-kanyari megsemmisüléséről szóló huszonöt részes, ám a tizenhetedik rész televíziós sugárzása után „leállított”, azaz betiltott dokumentumfilm „alkotóinak” – név szerint nem említve a rendező Sára Sándort – címezi a *Készült a tavaszt*. „Télből kinöve / lehet-e más út?! Készült a tavasz. / Valahol másutt” – írja, s a derűs kilátástalanság érzetét tán táplálta a könyv alakban kiadott *Pergőtűz*-nek a kereskedelemből való kivonása, azaz betiltása, majd bezúzása is.

Mindezek mellett esetleg még ide vonható, színek-dochés jelzős utalása miatt a Lázár Ervin monogramjával szójátékot űző *L. E.-föl a bolond kútásó kútjában* is. Ez a *Buddha szomorú* című kötetben megjelent kútásós mágikus-mesés történet a „lebetonozva az űr” abszurdan transzcendens léthelyzetét az oxymoron alakzatába rendezve a lehetetlen eléréséért küzdő ember szemszögéből ítéli meg: „az égigérő kútban / csúszkálhatunk föl s alá a mélységes / magasság pereméig mert minden jégmagány / fejjel fölfelé röpteti / a kútásókat, kockás, kockázatos ingben”. Az est, a köd metaforáit használja a *Bölcsődal Perziából* (50 sor Sütő Andrásnak) is, amely nem az égbe ásás-emelkedés példázata, hanem a föld azon „három pillanatáé”, „míg a köddel satírozó est odaér, / emlékeztet bizonyára még valakit / egy lezuhant repülőre, melynek utasai leszünk”. A jelentésképzést talán segítheti az, hogy a határon túli magyar kisebbség helyzetének kritikus megítélőit a politika gyakorta próbálta azzal elhallgattatni, hogy úgymond olyan repülőre lőnek, amelyen a „mieink” utaznak. A már más vonatkozásban említett *Világtemető* „túl a sírok mélyén” – amelyek napra pontosan tudatják Latinovits, Kormos István és Nagy László halálának időpontját – a menekülés-megváltás esélyét abban látja, ha „új törvény / születne: a föld fölfelé zuhanata; ez a homorú / de istenült gravitálás midőn könnyűszerrel / az Ég felé mutatna” valaki. Az égi áldás, megváltás és üdvözülés képzelet hatja át a halottat mint élő köszöntő *Arccal az Égnek* Nagy Lászlóját, aki 70 éves lenne, „amikor 17 éve más dimenzióban”:

„Már földben ugyan / de arccal az Égnek / fölropülőzve s kiszökve naponta oda / hogy vizsgálja porát / a kozmikus Egésznek / miképp gördül / egy angyali könnycsepp / a Semmi felhőiből / most sehova”. A kozmosz, az ég vagy tán a menny érzékletessé tetele a Rónay György emlékének ajánlott *Ahogy érti*: „mi minden megtörténhet itt / hol már lélek lengése / és testnek borzongása / valami csillagközi szélfúvással hírnököl”. Kozmikus helyett társadalmi vetületben hasonló életérzésnek és létszemléletnek a megszólaltatói a *Mentsétek meg lelkeinket!* („kószálás végnélküli”, „csikkek tábortüzei forralják / semmivé a Dunát, Tiszát”) és a *Töredék*: „Hülyülve nézem e beöszült márciust”, „Körbejártam százszor a várost, / s hányásig kering a város bennem”. Az ellen- vagy szembeszegülés verse aztán a Nagy László figyelmébe ajánlott *Gyökér fonódhat*, benne a hitvalló programmal: „Kihordok minden álmot. / Talán így szentül vétkezem! / Elorzok pár évet még e földtől, / aztán gyökér fonódhat nyelvemen”. Hasonló hitvallás, a Nagy László-sorra – „fejet ajándékba nem adunk” – írt magyaros tagolású, tiszta rímű felező tízes, a *Nyári ki(be)számoló*. Öntudatos önerősítő ars poeticája: „1. Amíg csak bírom / helyetted írom. [...] 4. Küldik a tömjént / ha kiszállsz önként // fejek ezüsttál / fölöttünk füst száll [...] 5. Helyetted mondom / ez lesz a gondom”.

Játékos, vidám változat a „vén és suhanc költészek”-hez, „Viznemisszák”-hoz forduló *70-kedés egy ifjú poétával*. Ez voltaképp Weöres Sándor születésnapjára íródott, a szülőhely, Csöngye nevét szellemesen rímhelyzetbe hozva („S szaporán fülelte: / a világ vekkere csöng-e? / Egy rózsadombi boltban szólítják / Weöres úrnak, / ha már Őt adta az ég (is) ama húrnak, / min léssen a dalnak robaja, csöndje”). A *Lámpásaival vonul az éjben* – mottója a talányos létfilozófiai állítás: „A születés sivatagában a forrás-víz a halottaké” – szintén a *Variációk* W. S. tanár urát idézi meg a helyettesítés alakzatával: „csillag kapujában tétován toporgón / beCSÖNGET > WS < kiCSÖNGET”. A szótón játékosan csavaró *Amidőn műhelygondokról szól a gondnok* ajánlásában is feltűnik a csöngői szülött monogramja, tulajdonosát a klasszikusok közé emelve azzal, hogy a „csak azt birtokoljuk, / amiről lemondunk. / Amiről nem mondunk le, / elhagy minket” axiómáját S. W.-től (azaz Shakespeare Williamtól) eredezteti, hozzátéve, „de lehetne éppen W. S. is”. A műhelygond pedig: „az örült hatalmas szívvel / dagasztott versekből / csak

Isten kemencéjében / süllhet fogyasztható éték”, gond más sütnivaló esetében, hogy „bár a pátosztól rendesen / megégett az alja / a szándékolt hűvösségtől / keletlen nyers a legközepe / és a héj alatt roszogó liszt / szítálva árulkodik”. Ugyancsak születésnap darab, a Nagy Gáspár kedvelte, vizuális hatásokra számító akrosztikonban az *Átutazol*, az ajánlásból következtethetően – 70 Határon át egy 9 soros versvágányon – Határ Győzőnek címezve. „Én együtt látom őket / egy dalban és / egy mondatban / amíg csak itt magyar van / kiadhatatlan versben / megvágott filmszalagon / eldobott hangszalagon / s e század néz rájok / lesütött szemmel- vakon” – ez a kezdő szakasza annak a cenzúra-viselt, folyóiratból kivett versnek (*Három megjegyzés: egy válasz*), amely Kodály és Illyés „ünnepére” szólott (volna) 1982-ben.

A Csoóri Sándor-köszöntők közül az egyiknek már a címe – *Lángot lapozó* – érzékelteti a lehetetlent kísértő szellem vállalkozásait, a „tiltások, nyilak záporában” létezését, az „ahogy az ország... hetven éve / száz halálból előjön élve” elszántságát, merészségét. Az időszembesítést egyetlen egy utalással hajtja végre: a „Szökhete szíve mint zöld vadon / határsorompók közt, szabadon?” a szintén többször megidézett József Attila kései versével folytat párbeszédet, ahol a zöld vadon a szabadnak és öröknek hitt ifjúság metaforája. A nyelvet mint a rejtegetés, „józan csempészet” tárgyát és eszközét, általa – hapax legomennonon – a „félreírtunk” költői praxisát veszi védelmébe a címében vizuális hatásra törő *Rég eldobott palack új szigeteknek üzen a hajóbörtönből*, amelyet a „90-es évek küszöbén” A FÉLIG BEVALLOTT ÉLET szerzőjének ajánl, azaz – megnevezetlenül – Csoórinak. Egy másik vers, a szintén neki ajánlott „apokrif forгатókönyv-vázlat”, a *Ha majd az utolsó film pereg* hasonlóképpen szembesíti az életidőket, a fiúét, aki a háborús lövészárkok között „egy egész életre való képet / raktároz el homloka mögött”, s az „öregen-örökifjan a jövő kiszemelt szökevényeként” magányossá lett férfiúét, akihez azonban „hétfelől zúdult / a panaszos hang és a fájdalom”. Nem egy hazáé, „egy fennköltlen züllő” országé, inkább egy népé, nemzeté – a dölt betűs szavakkal egy verskötetet, illetve egy emblematicussá lett költeményt, *A hó emlékét* emelve ki. *Az élet legvadabb bozótosából* rejtetten, vagy, ahogy a cím nyomatékosítja, sűrű, kusza növényzettel eltakarva láttat valakit, nem a személyében, hanem akit a „versek” helyettesítenek, vagyis aki azokkal azonos. Ők „sétálnak” „a halalos

vágták után, halálos fáradtságban / a szív-
 rengéses nappalok után” – jelenti ki a szemé-
 lytelen beszélő, s csak a következő jel-
 zései, célzásai valószínűsítik, hogy ama
 napok elszenvédője a *Nappali Hold* miatt
 meghurcolt, meggyalázott Csoóri. A kör-
 nyezet jelzései: a „megunthatatlan folyó”,
 benne a „fuldokló híd”, a „háború itt-
 hagyott taigetoszi roncsa”, a Dunát és
 a Mária Valéria hidat fedheti, s hogy fed
 is, és hogy a „versek” Esztergomban jár-
 nak, megerősíti a „Balassi üszök-po-
 rondját”, azaz halálhelyét vizionáló kép,
 a tornyokkal és a kupolával a magasban,
 a Bazilikával. A vers kiállítás az esztergo-
 mi magányba visszavonuló költő mellett,
 a beszélőnek azzal az ajzottságával, amely
 a hiábavalóan feltett kérdések – „Elfogyott
 volna a vérdíj?”; „És a lassan ölő mér-
 gek?” – után a látszólagos megnyugvás
 kijelentő mondatához, innen pedig a vá-
 doló felkiáltásig jut el: „Ki lehet bírni
 mindent. / Ki lehetett!” A *Mikor négy
 sorát idézem* című költemény már névre
 szól, Csoórinak, a „hajdani pápai diák-
 nak” mint „hűségében is vakmerően bá-
 tor” embernek. Ám miközben az „iri-
 gyelt” négy sort dicséri, aközben finom
 tapintattal, okát fel nem fedve, fohászko-
 dik is. Ima helyett azonban az ima helyét
 jelöli, illetve személyesíti meg: „a kö-
 nyörülő Isten templomát”, amelyik „látja
 most diákját”. Látja segítségre szorulva,
 s a szent hely maga Isten jóságos oda-
 fordulásának tanúhelye. A könyörgés bizonyosan a gyógyulásáért
 szólt – a költő „betegágyánál” töltött időt majd az
Éjjel a megváltó hó eleveníti fel. Mielőtt az esettsé-
 gét, fájdalmait, gyöngeségét szégyellő, „a szenvedés
 gyökerét” kereső betegnek átadná a szót, itt is annak
 kamaszkori meghatározó emlékét, mint egész művé-
 szete egyik jellegadó vonását villantja fel: a „ritka
 metaforák / csillogó repeszdarabjait”. A szenvedés

Múlhatatlan szépségek 2. (vegyes technika, vászon, 110 × 80 cm, 2016)

gyökere pedig, a Csoóri esszéiben többször is meg-
 mutatkozó: „a diktatúrát / a tiltásokat el lehetett ép
 lélekkel viselni / de ezt az elmúlt tizenöt évet ... / az
 áruhálok csalódások hegyláncai alatt / össze lehet
 roskadni”. A beteglátogató érzi, bármiféle biztatás
 hiábavaló, üres szó volna, ezért is idézheti fel az
 immutáció, a helyettesítés alakzatával ismét az imád-
 ságot: „az éjjel megváltó hó esett / imaként szakadt”.
 (folytatjuk)

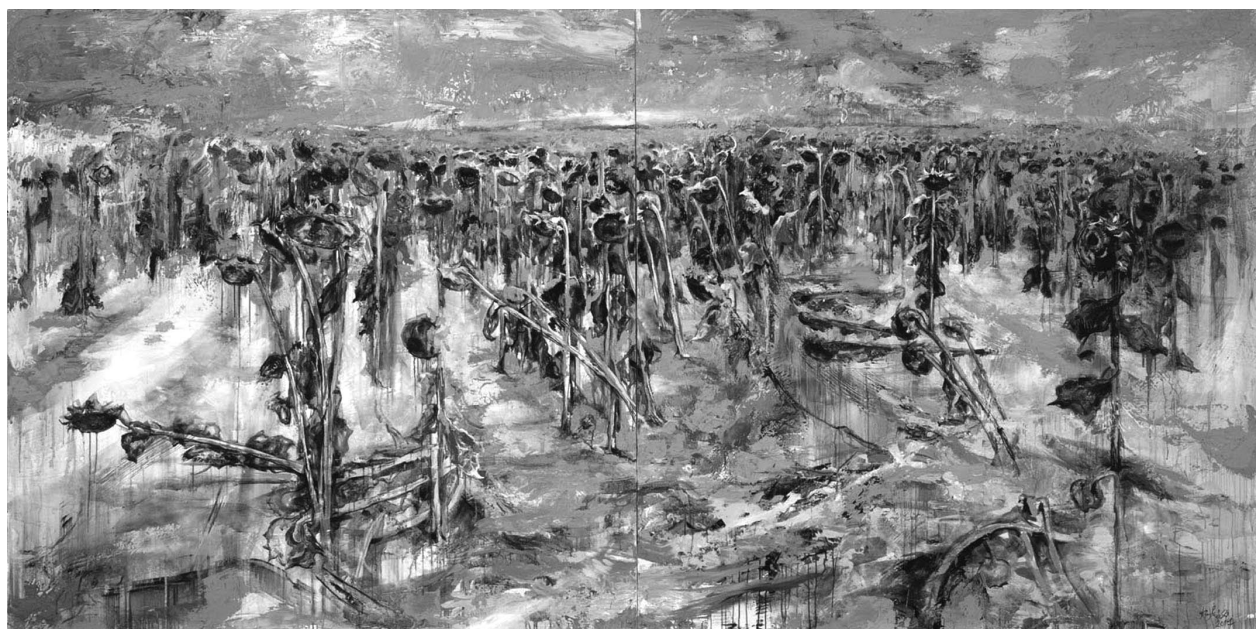
MURÁNYI ZITA

Dávid

*ne mondd hogy a nap az ég Góliát sebe
minden fa egy megfeszített parittyá
Dávidnak nevezi magát a föld
és a mindenség vérző homloka
alatt egy-egy elszáradt fűcsomó rajzolata is
emlékeztetni kezd az elejtett oroszlán karmaira.*

fűz

*szerettem a füzek szomorú ezüsthaját
kivált kora télen ha már megfestette a dér
úgy néztem minden levelére is mintha
isten megkövesült lélegzetét
tartaná az égbe a törzse mindig hófehér
a fa helyére odaképzeltém másvalakit
ősz volt gyászosan rettenetesen öreg
anyámnak neveztem volna el de arcát
árnyékba vont a félelmetes felhőgörgeteg
a levelek most már egy-egy megfagyott
könnycseppet formáztak meg míg én a levegőben ő mindig
a bűvös hinta legalján állt két lábam széttárom hátha
fölemelkedik a felhőkből fölszáll egy sebesült fönixmadár.*

Remény (vegyes technika, vászon, 200 × 400 cm, 2017)

„Tudományos igényességgel, mégis érthetően”

Interjú Kondor Péter Jánossal, az Irodalmi Magazin felelős szerkesztőjével a Magazin megújulásáról

– *Az Irodalmi Magazin az elmúlt fél évben látványosan megújult. Mi volt ennek az előzménye?*

– A Magazin 2013-ban indult, ekkor kereste meg Réger Ádám irodalomtörténész Oláh Jánost, a Magyar Napló főszerkesztőjét azzal az ötletével, hogy érdemes volna alapítani egy olyan folyóiratot, amely nem a kortárs irodalmat, hanem a klasszikus szerzők életművét, illetve olyan témákat mutat be, amelyek szoros összefüggésben vannak a magyar irodalommal. János nemcsak a pályakezdő tehetségekre, de a jó ötletekre is fogékony volt, támogatta hát a kezdeményezést. Kiváló lapszámok készültek, az első Illyés Gyulával foglalkozott, amit Máraival, Gárdonyival, Krúdyval, Zrínyivel, Kölcseyvel, Nagy Lászlóval, Móriczsal, Tamásival foglalkozó összeállítások követtek, és voltak olyan különleges témák is, mint például a Balaton vagy az I. világháború. 2017 nyarán kért fel a kiadó vezetősége, hogy vállaljam el az Irodalmi Magazin felelős szerkesztői posztját, szeptemberben pedig benyújtottam egy szakmai programot, amely a lap megújításáról szól, és végül elfogadásra került.

– *Milyen szempontok szerint újult meg a Magazin?*

– Kezdetektől fogva színvonalas összeállítások születtek a filológiai aprólékosság és a tematikai teljességigény jegyében, ezek azonban – véleményem szerint – gyakran meghaladták egy folyóirat műfaji lehetőségeit és terjedelmi kereteit. Leginkább az enciklopédikus gyűjteményesség jellemezte a ko-

rábbi lapszámokat. Amellett, hogy fokozatosan egyre olvasóbarátabbá szeretném tenni a lapot, kifejezésre szeretném juttatni az egy-egy tematika kapcsán a szerkesztőség részéről megfogalmazódó irodalomszakmai koncepciót is. Példaként említhetném legfrissebb, *Kányádi* című lapszámunkat, amely összeállítással nem titkolt célunk, hogy Kányádi Sándor sokoldalú életművét a tudományos érdeklődés fókuszára felé mozdítsuk el, illetve felhívjuk a figyelmet költészetének egzisztenciális súlypontjára. De említhetem még a Jókai-számunkat is, amely arra emlékezteti az olvasót, hogy Jókai munkássága nem helyezhető skatulyába, azt a maga összetettségében kell megismerni.

– *Mitől lesz olvasóbarátabb a lap?*

– Ennek a programnak két egyformán fontos összetevője van. Az egyik – s bizonyosan ez volt a könnyebben megvalósítható – a lap külső megjelenésének megújítására irányult. Kisebb méretre váltottunk, így kevesebb lett a kiadvány, könnyebb forgatni buszon, villamoson, metróon. A hagyományos műnyomópapírról volumenzáltra cseréltük a beliveket, ettől nemcsak elegánsabb lett az oldalak felülete, de kevésbé is csillog, ami szintén az olvasást könnyíti. A lap teljességében megújult tipográfiája Szita Barnabás grafikusművész munkáját dicséri. A másik összetevő a tartalmi részre vonatkozik, és ez nyilván hosszabb folyamat. Szeretnénk ösztönözni egy olyan nyelvezet kialakítását, amelyik nem önnön akadémikusságá-

ban teljesedik ki, és a szépirodalom és az olvasás népszerűsítése mellett, magának az irodalomtudománynak a népszerűsítésére is hivatott. Mindig ez a legnehezebb: tudományos igényességgel, mégis érthetően, az avatatlan számára is befogadhatóan megszólalni egy témában. Természetesen ez a szerzőket és szerkesztőket egyaránt próbára teszi, van is egy szerkesztőségi mottónk: „10 000 leütés, legfeljebb 5 lábjegyzet, esszéisztikus stílus” – ezzel szoktuk tömören instruálni a szerzőinket. Szeretnénk, ha az irodalomtudós kollégák munkáját is népszerűsítene a Magazin, ezért is készülnek interjúk egy-egy téma szakavatott kutatóival. Fontosnak gondolom, hogy az irodalom tudományossága ne szigetelődjön el, ha valaki kedvet kap egy szerző olvasásához, bizalommal és érdeklődve nyúljon a szakértő értelmezések után is.

– *Mit értsünk elszigetelődésen?*

– Létező jelenség az irodalomtudomány olvasóközönségtől való elszigetelődése, ez pedig hosszútávon nem tesz jót sem az olvasóközönségnek, sem a tudománynak. Néha az a benyomása támadhat az olvasónak, mintha az irodalomtudományosságát foglyul ejtette volna a saját diskurzusa. Az olvasóközönségre nézve a káros hatás pedig az igénytelenség elfogadottá válása: már annak is tapsolunk,

ünneplünk, hogy egyáltalán olvas a fiatal, ezt önáltatásnak gondolom, mert online felületeken is nagyon sokat olvasnak a fiatalok, de egyáltalán nem volna mindegy, hogy mit, és így az sem, hogy hogyan. Jókait olvasni nem ugyanaz, mint egy facebook- vagy twitter-posztot. Igényes olvasókat szükséges nevelni, és fontos, hogy az irodalomtudomány hozzá tudjon járulni ahhoz, hogy mindenki a lehető legtöbbet tudja kihozni a saját olvasatából, azaz hogy képes legyen felismerni motívumokat, jelentésszinteket vagy bármilyen összefüggést egy-egy irodalmi mű vonatkozásában. Ennek a célnak az elérése érdekében szeretnénk egy széles tudományos, szakmai közösséget szervezni, minél több irodalomtudóst, egyetemi szakembert bevonni.

– *Milyen visszajelzések érkeztek eddig? Hogyan fogadta az olvasó, és hogyan reagált a „szakma” a változásra? Úgy tudom, a Jókai-számot sokan értékmérő kiadványként tartják számon.*

– Nagyon jó visszajelzéseket kaptunk mind az olvasóktól, mind a szakmától, a Jókai-számunkat több szakember is első számú szakirodalomként ajánlja, de rendkívül pozitívan fogadták az Ady-számunkat is, van egyetem, ahol máris rákerült az államvizsga szakirodalomjegyzékére. Büszkék vagyunk rá, hogy ilyen rövid idő alatt ilyen jelentős eredményeket értünk el.

– *A szerkesztőség is átalakult az elmúlt hónapokban, jó volna kicsit többet tudni a szerkesztőség tagjairól, így a felelős szerkesztőről is...*

– Oláh Jánost 2016-ban Jánosi Zoltán követte a főszerkesztői posztban, majd 2018 januárjától Szentmártoni János. Molnár Krisztina főmunkatárs 2017 szeptembere óta erősíti a csapatot. Krisztina irodalomtörténész, az Apor Vilmos Katolikus Főiskola tanszékvezető főiskolai tanára, kutatási területe Csokonai Vitéz Mihály költészete, de pedagógiából is rendelkezik tudományos fokozattal. A Magazin olvasószerkesztője Alt Krisztián, képszerkesztője és korrekora Lipp Mónika Mária művészettörténész. Alt Krisztián irodalomtörténész, aki szintén Csokonaiból doktorált, Lipp Mónika Mária pedig művészettörténészként szerzett fokozatot az ELTE-n. 2018 szeptemberében pedig az Oláh János-ösztöndíjnak köszönhetően Pataky Adriennel üdvözölhettük a szerkesztőségben, aki a modern és kortárs magyar lírával, a szonett műfajával, illetve Nemes Nagy Ágnes költészetével foglalkozik, s tavaly doktorált. Jőmagam irodalomelmélettel és szépírással, prózával és verssel foglalkozom, jelenleg a tudományos tevékenység dominál, az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola végzős hallgatója vagyok, *Esemény és elbeszélés* címmel jelent meg önálló monográfiám a Ráció Kiadó gondozásában 2012-ben. A Ma-

gazin látványvilágáért két grafikus kolléga felel, a borítóinkat Szita Barnabás készíti, a belívek tördelését pedig Köllöd Márton végzi. Az interjúkhoz kapcsolódó portrékat pedig az ismert sajtófotós, Czibmal Gyula fényképezi.

– *Hogyan készül egy-egy lapszám?*

– Igyekszünk alaposan előre készíteni egy-egy lapszámmal, sokszor már a megjelenés előtt hat hónappal felkérjük a szerzőket. Az illusztrációk kiválasztása és összegyűjtése számos közgyűjtemény közreműködésével történik. Már a kezdetektől stratégiai szakmai együttműködést alakítottunk ki az Országos Széchényi Könyvtárral, és idén májustól a Petőfi Irodalmi Múzeummal is keretmegállapodásban dolgozunk, de az együttműködés folyamatos a Magyar Nemzeti Múzeummal, a Nemzeti Galériával, a Szépművészeti Múzeummal és a Kieselbach Galériával is.

– *Milyen lapszámokat terveznek még az idén?*

– Következő összeállításunk az iskola és az irodalom összefüggéseire összpontosít, míg az év utolsó témája Kazinczy lesz. Megvannak már a következő esztendő tematikái is, ezeket egyelőre még nem hoznám nyilvánosságra, annyit azonban már most elárulhatok, hogy két költő munkásságával foglalkozunk majd, illetve két rendkívül izgalmas témát fogunk feldolgozni 2020-ban.

Nemes Attila

LAKATOS-FLEISZ KATALIN
„Az idő bennük kurtán eltelik”

Macska és létfilozófia Károlyi Amy
 költészetében

Elképzelem, amint Károlyi Amy verset ír: a rózsadombi lakás ablaka nyitva, becsicseregnek a madarak, benéz a kert, az ég. Semmi póz, semmi költőieskedés. Ha macska ugrik az ölébe, azonnal kész otthagyni csapot-papot, hogy a szeretett cicának enni adjon. Mint ahogy a költő házaspár fennmaradt fotói között is ott ez a derű és allűrmentesség. Talán a leginkább azon a képen, amelyen a lakás egy szögletébe is üdítő bepillantást kapunk. Weöres Sándor itt amolyan igazi „sanyikásan” hanyag otthonosságban, az ágy háttámlájának dőlve, szája elé tett kézzel mintha kuncogna valamin, felesége a kép előterében egy újsággal a kezében a nézőre mosolyog. Nem a fotónak megjátszott, hanem igazi derű van ezen az arcon. Az asztalon halomban újságok, a falakon a képek rájárába kunkorodó szélű fotók tűzdelve. Nem látni, csak gondolni, az asztalon bizonyosan tea, vagy a szigorúan engedélyezett egy pohár bor „Sanyikának”, az asztal alatt meleg házipapucs. Az öregség otthonosságba húzódása is áthatja ezeket a képeket. Az otthon mint menedék és örömforrás. És a mindennapi tevékenység bája.

Ez a különös derű fellelhető Károlyi Amy macskaverseiben is. A macskákba a költő házaspár egy életen keresztül szerelmes volt, hatásukra mindketten számos macskatémájú verssel gazdagították a magyar irodalmat. Ezek Steinert Ágota – hagyatékuk gondozója – válogatásában egy külön kötetbe is kerültek *Macskaszerenád* címmel.¹

A macskalét, az állati lét, tágabb értelemben a természeti lét értéke-érzése Weöresnél a Vas megyei, csöngői életindulás, gyermek-, majd kamaszkor időszakából ered. Ebben a természetszeretben Károlyi Amyval egymásra találtak. „Mindig is második szülőföldemnek éreztem ezt a tájat. Gondolatban még most is őrzöm érintetlenül. Gondolatban Sándor helyett még mindig hazajárok Csöngére” – így vall Károlyi Amy egyik bensőséges hangulatú esszéjé-

ben.² Csak az tud így írni egy „isten háta megettí” kis faluról, mezőkről, a „Cseres”-ről, akinek napi élménye, öröme egy virág, egy lepkeszárny változásainak, az állati élet napi ügyködésének megfigyelése. Akinél, akárcsak Weöresnél, „az élő világ tapasztalt melege hord filozófiai mondanivalót”.³ Állatot mindig is tartottak, a Muraközi utcai lakásukba költözve a Weöres–Károlyi házaspárnak napi elfoglaltságot jelentettek macskái; Mióka és Cipőcske név szerint is megemlíthetők verseikben. És ha irodalmi tükrökből nézzük, nemcsak Weöresekre volt jellemző a macska- és tágabban állatszeretet. A macska a magyar irodalomban önálló, akár összehasonlítható tanulmányok tárgya is lehetne – gondoljunk csak Szabó Magda⁴ vagy Polcz Alaine⁵ irodalomba bevonult macskáira.

A téma könnyedséget, bájt, idillt ígér. Mégis, Károlyi Amynál – a gyermekverseket leszámítva – a macskaversek a létezés eredendő személytelenségét, a „világba vetettségnek” ugyan nem tragikumát, de örökös csodálkozásra, értelmezésre hívását hordozzák. Még úgy is, hogy a versek közül némelyik nem akar másnak, többnek látszani, mint a mindennapi életből elkapott pillanatok tükrének. A pillanat ilyenkor tökéletes, csak rögzíteni kell. Ilyen például a *Fekete cica* című kis műremek. „A macska alszik / Fekete kalács. / Felébred. / Játsszani akar.”⁶ A macska megszokott tevékenységeinek leltára ez a vers, az értelmező tudat „betolakodását” csak a fekete kalács metafora jelzi. De mivel minden cselekvés, még a kényes sértődés is mindig álomba torkollik, a macska mint fekete kalács metafora így lép túl mégis a pillanatnyi benyomás esetlegességén, válik belőle a festmény vagy a szobor mozdulatlanágát idéző tükröző kép. „Lesodorja a telefonkagylót. / Bajszával csiklandja az arcom. / Mikor elkergetem, megsértődik. / Sértődés ellen legjobb az álom. / Újra alszik. / Fekete kalács.”⁷

A macska-kalács metafora a kötet több másik versében is felbukkan, a *Macska-élet* címűben az ölbe ugró macska „langyos, mint a kemence / kemencében

1 Weöres Sándor, Károlyi Amy: *Macskaszerenád*. Helikon Kiadó, Bp. 2017.

2 Károlyi Amy: „Nem kívánok nagy ember lenni” – *A fiatal Weöres Sándorról*. Jelenkor, 1993/7–8. 634.

3 Károlyi Amy: *i.m.* 638.

4 Szabó Magda: *Örömhöz, bánatrontó – Levelek a szomszédba*. Jaffa Kiadó, Bp. 2017.

5 Polcz Alaine: *Macskaregény*. Jelenkor, Bp. 2016.

6 Károlyi Amy: *Fekete cica*. In: Weöres–Károlyi: *i.m.* 42.

7 Uo.

kalács / a kalácsnak mélyiben / tigris tanyáz”.⁸ A tápláló otthonosság–uralhatatlan vadság kettőség mentén épül fel a teljes vers, hogy a „macskaság” izgató titka az átmenetekben kapjon formát: „most változik szeme kékje / most cseppen a zöld beléje”.⁹ És hogy a kalácsmetafora olyan bensőségesen szép, alanyi versekben is megmutatkozzék, mint *Az emlékezetes* címűben. A „három kerti szék s egy délután / a fűvön a macska kalács-kerek / talán ez lesz / amire emlékezek”.¹⁰ Mint a fénykép: a versbeli beszélő vágya kiragadni a múltó pillanatot, mert a kép magába forduló tökéletessége csak megörökítést, nem magyarázatot kíván.

A kép értelmezést csak elindító, de nem feltételező öntörvényűsége az alapja a *Virrasztás cica fölött* című kis alkotásnak is. A négy soros vers páratlan tömörsége folytán jelenít meg egy az időben eltűnő, a mindennapi szem számára talán jelentéktelen mozzanatot. „Halottas ágy öreg ruháskosár. / Hintáztatja föl-le lélegzete. / Vele együtt süllyed-emelkedik, / bajszára tévedt virág-pihe.”¹¹ Ám éppen ezek az elemezhetetlen, de létezésükben meggyőző képek Károlyi Amy költészetében a nagyság ígéretét hordozók. Amelyek még nem sűrűsödtek szimbólumokká, nem is metaforák, mert semmiféle jelentés- vagy értelemátvitelt nem céloznak. Ez a négy soros kis kép még a metaforán innen van, de abból a nyelven túli titokzatosságból üzen, amely, paradox módon, mégis úgy tűnhet, hogy a nyelv révén tökéletesen kimondható. Látszólag semmiféle olyan intellektuális erőfeszítést nem igényel, mint egy bonyolult metaforarendszer szétszalazása. Ám ez a Károlyi Amy-féle képek „csele”. Mert azzal, hogy a képet nyelvi, jelentés szempontjából dekódoltuk, még nem értelmeztük a verset. Mert hogyan ültethető át nyelvre például egy szép, kifejező mozzanat? Valószínűleg sehogy. Maga a kép ugyan leírható, de a jelentés már nem lehet a célja. Van-e egyáltalán fogalmi jelentése? Ez a képi és a fogalmi nyelv közötti különbség, a képi nyelv üres, jelentés felé kiáltó, de azt ki nem mondó dimenziója. A költőnek világa a nyelv, csak az van, amit kimond, de a kimondás a kimondhatatlan árnyékával terhelt. Mindez átmenet- vagy torzószerűséget is jelent. Akárcsak ez a kis vers. Károlyi Amy versei magukról a képi nyelvről is beszélnek: ennek ugyanis

nem feltétele a burjánzó metaforikusság, a tömör egymasmellettség, a minimalista, eszköztelen nyelv is lehet képszerű.

Találhatók a macskaversek között „nyelvarátabb”, a fogalmi nyelv sémáival inkább megközelíthető, elmélkedőbb jellegű versek is. „Természetesen legyen állatod” – szól a versbeli beszélő egy elképzelt személyhez a kötet egyik versében.¹² Mert állat nélkül steril a szoba, de a dzsungel izzásával telik meg, amikor egy macska légy után kapkod. Másutt a versbeli beszélő az idő szakadékába vetett állati és emberi életről gondolkodik, mint például a *Szeretni* és a *Magunk szeretni* című versekben. „Magunk szeretjük az állatokban / Bennük találjuk kisgyerek-korunk”¹³ – írja a *Magunk szeretjük* címűben. Igen, gondolhatja az olvasó, ez az igazi ember–állat kapcsolat, amikor kisgyerekként szeretjük őket, talán még hiányzó gyermekünket is pótolva. Mindenkinek, aki állatot tart, ismerősnek tűnhet ez az élmény. Tovább olvasva a verset, azonban rájövünk, „Az idő bennük kurtán eltelik”¹⁴ – komor sora már az időbe vetettségre figyelmeztet, az időre, amelyben egyformán osztozik állat és ember. Ugyanaz az idő tehát az emberé és az állaté is, a mi időnkét élük nyolc-tíz év alatt, és csak ez az időben való közös részesedés fűz össze bennünket. Elmúlásuk a vers záróképe szerint olyan, mint ahogy a hegedű hangja visszarezeg bennünk, amíg a hang a saját halálunkkal elül. (A hang utórezgése is az idő törvényszerűségén alapul.)

A befogadó hatásokat boncolgatva, adódik a kérdés: miért lehet vonzó a macska, egyáltalán az állat irodalomban való szerepeltetése? Úgy gondolom, nem csak a megrögzött állatbarátok kapják fel a fejüket Károlyi Amy macskaverseire, mintegy saját hobbijuk igazolását látva bennük. És nem is csak a macska eredendő titokzatossága, független és kecses lényé indokolja ezeket a verseket, mint William Blake *Tigris, tigrisét*. Az ember önmaga eredendő létét – az időbe vetettségét, a természettel való összefonódását, a lét titkos erőinek személytelenségét, vagy éppen a transzcendenciát – a mindennapi ügyes-bajos dolgai között már nem érzékeli. Az én, amellyel a társadalomban működünk, szintén állandó takarást ad a létszerűségek felé. Az állatok azonban nem rendelkeznek ezzel az egóból származó fallal – igaz annak

8 Károlyi Amy: *Macska-élet*. In: *i.m.* 51.

9 Uo.

10 Károlyi Amy: *Az emlékezetes*. In: *i.m.* 43.

11 Károlyi Amy: *Virrasztás cica fölött*. In: *i.m.* 54.

12 Károlyi Amy: *Állat*. In: *i.m.* 12.

13 Károlyi Amy: *Magunk szeretjük*. In: *i.m.* 67.

14 Uo.

tudatával sem –, életük a maguk meztelenségében időbe és térbe vetett. Tulajdonuk csakis a saját életük. Az állatok, amíg élnek, *csakis* élnek, és haláluk valóban halál. A személytelen lét sokkal tisztábban mutatkozik meg bennük, mint az én sokféle játszmáiba bonyolódott emberben.

Ezért olyan megdöbbentő hatású az állat kozmikus magányának képe Károlyi Amy egyik versében, amelyben az állat Istennek hiszi az embert – hogy szükségszerűen csalódjék. „Csak napokig tart, míg gondoskodik. / Aztán fagy, éhség, csikorgó hideg / mond majd végső ítéletet. / S hagyja, hogy hideg csil-

lagok felé / irgalomért üvöltssenek.”¹⁵ A gondoskodás időlegessége ugyan kitágítható az ember léthelyzetére is, de a vers nem akar az állati lét ruhájába burkolt emberi egzisztencia rajza lenni. A versbeli tudat *látja* az embert Isten képében, *tudja*, hogy ez nem igaz, de mély felelősséget jelent. És látja minden élő kiszolgáltatottságát. Ezt látni *több*, mint önmaga árvaságát az állatokéhoz hasonlító – kissé szenvelgő – képben megbújni.

15 Károlyi Amy: *Szeretni*. In: *i.m.* 66.

Nyomában (vegyes technika, vászon, 100 × 100 cm, 2016)

CZAKÓ GÁBOR
Pozsonyi csata

Igen jellegzetes a népek történelemírása. Hasonlít a jövődő főnök számára készült önéletrajzokhoz. Némelyik ország szerzői hosszú műveket írnak nemzetük dicső múltjáról, hatalmas sikereiről, néha még olyan győztes ütközeteiről is, amelyeket érdeklődés hiányában meg sem tartottak.

Magyarországon éppen ellenkező szokás járja. Sikereinkről hallgatni kell, mint például Bulcsú nyugat-európai „hosszú hadjáratáról”, amelynek során a nagy hadvezér diadalok sorát aratta a Rajna innen-ső és túlsó partján fekvő, félig-meddig önálló germán és frank fejedelemségek, városállamok területén. A műveletek távlati célja nyilván a földérintés volt: mi van az Ennsen túl? Hát a Rajnán túl? És a túlon túl? Ehhez járult a zsákmányszerzés. Bizony helytelen, de mind a mai napig a vesztes fél fizeti a győztes költségeit, függetlenül attól, hogy kinek volt „igaza”.

Sokkal különösebb, hogy Bulcsú dicsőséges nagy Európa-járása mellett, a Pireneusokon is túljutó „kalandozásnál” is döbbenetesebb esemény volt a 907. július 4–7. között vívott pozsonyi csata. Egyrészt a résztvevők hatalmas száma, másrészt a hadművelet célja, harmadrészt az eredménye miatt. Negyedrészt azért, mert magyar nemzedékek sora a kommunizmus betörése óta alig-alig hallott róla, noha ez a harc volt a végső, a honfoglalást befejező és nyugati határunkat hosszú időre meghatározó ütközet.

Kezdjük azzal, hogy a világtájunkon akkoriban elhatalmasodott germán uralom eleve nem nézte jó szemmel a más életmódú, más fajú, nyelvű, kultúrájú hunok, avarok, magyarok megjelenését. Volt rá okuk, mert eleinte óriási vereségeket szenvedtek tőlük-tőlünk. Ennél fogva el akarták takarítani a kellemetlen szomszédokat, jelen esetben bennünket, azaz a 9–10. századi őseinket.

*

Ha belegondolunk, a helyzet most is hasonló, azzal a különbséggel, hogy a kapitalizmussal együtt föltalálódott a komprádor-burzsoázia is, vagyis az az értelmiség, amely jelentős anyagi és intellektuális vagyonnal bír, és amit sose szégyell fegyverként

használni a bennszülöttek ellen bevételei gyarapítása végett. Tehát nem kell az Ober Enns-ről küldeni a támadó hadat. Az itt van már rég a szűkülő határainkon belül, de ennél ezerszer veszedelmesebb a kishitűség a lelkünkben.

Kinek a lelkében nem dolgozik elszánt rendőrangyal, aki állandóan int, hogyan, mit ne, és ha mégis, csináld másként, amit teszel, tedd meg, ha muszáj, de lényegéből kiforgatva?!

Amikor néhány éve már elég mélyre merültem anyanyelvünk és ó-történetünk kutatásában, sokan intettek, jaj, ne, légy óvatos, leharapják a fejedet! Hogy kik, arra nem tértek ki az éber figyelmeztetők, akiknek valahonnan biztos tudomásuk volt a honi fejleharapók működéséről. Az ő fejüket nem harapták le, annál inkább a szívüket rágták szét.

*

Lássuk a pozsonyi csatát!

Az 1100. évfordulón konferenciát tartottak a nagy jelentőségű hadieseményről, előtte néhány cikk megjelent itt-ott, de a tankönyvekben egy mukk sem, holott a középkor számunkra legjelentősebb ütközete volt a honfoglalás után. A középkorban talán csak Muhi és a Nándorfehérvár körüli harc volt hozzá fogható.

Legjobb tudomásom szerint, ami lehet téves is, a hivatalos műjeget egy bizonyos 2006. március 21-én a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum rendezésében, egy műhelybeszélgetés keretében kezdték törögetni. Fél évszázaddal a szovjet iga ránk erőszakolása után! Komoly cikk jelent meg az MK Katonai Felderítő Hivatal periodikájában, a Felderítő Szemle V. évfolyam 3. számában (2006. szeptember), amelyben a szerző hosszasan részletezi hazánk nyugati határainak kialakulását, és az ott emelt, elsősorban nyugati erődítményeket, és persze a gyepű kialakulását, méreteit stb. Majd rátér a csata leírására.

*

A jelenleg elérhető források igen szűkszávuak. Korabeli helyszíni tudósítás, hadijelentés eddig nem került elő, viszont, mint majdnem mindenütt, itt is akadnak kerülőutak. A *Salzburgi Évkönyv* említi a helyszínt, Brezalausburgot. A vár és város akkoriban a Brasl avespurch vagy Brezalauspurc nevet viselte, amelyet a történészek megfeleltettek Pozsony későbbi német nevével, Pressburggal.

Azonban az említett *Évkönyv* évszázadokig lappangott, s csak 1921-ben került elő. Párdarabja, a *Sváb Évkönyv* említi a dátumot és a bajor–frank vereséget, de helyszínt nem ad. Ezek az évkönyvek, annalesek sokat segítettek a kutatásban. Nemkülönben az ún. nekrológiumok, azaz halottas könyvek, amelyek a csata eseményeinek részletezése nélkül közlik az akkor megholt, háborúba járók nevét. Ezeket egybegyűjtötte Aventinus (1477–1534) bajor történetíró, a *Bajor évkönyv* című hétkötetes munkájában. Amennyire tehetette, forrásokat használt, ám a homályba merült eseményeket a maga erejéből pótolta. Művét nem fordították le magyarra, még a ránk nézve tanulságos részeit sem.

*

A ZAOL nevű zala megyei hírportálon (2015. 02. 27. 09:50) megjelent Magyar Hajnalka beszélgetése Prof. dr. Szőke Béla Miklós történésszel, a Karoling kor kutatójával, aki szerint a nevezetes ütközet, amelyben a magyarok fényes győzelmet arattak a bajor–frank hadak fölött, nem Pozsony, hanem Zalavár mellett zajlott, 907 júliusában.

Magyar Hajnalka így idézi a professzort: „A csata pontos időpontját, július 4-ét és/vagy 5-ét csak a bajor évkönyvírók ismerték, a helyszín nevét, Brezalauspurc és Braslavespurch alakban pedig csak két salzburgi kolostori évkönyvben jegyezték fel.”

Mikor és hogyan lett az ütközetből pozsonyi csata?

Ezekből a gyér adatokból Aventinus (1477–1534) alkotott pozsonyi csatát, úgy 600 évvel később, a *Bajor évkönyv* című művében. A humanista történetíró ugyanis úgy kamatoztatta nagy forrásismeretét, hogy a hasonló nevű történeti szereplők és helyszínek neveit összekombinálta, az eseményeket pedig analógiás alapon kiegészítette, vagy akár teljes egészében rekonstruálta. Brezalauspurcot (vagy Braslavespurchot) így azonosította a saját korában már jelentős Prezesburg (vagy Pressburg) várával, s helyezte ennek alapján a hadjárat felvonulási útvona-

Műhelyből I. (vegyes technika, vászon, 40 × 40 cm, 2018)

lát a Duna mellé. A folyó több jelentős hadjáratban kulcsszerepet játszott, amelyekről a korabeli források részletesen beszámoltak, így ezekre támaszkodva már könnyen rekonstruálható volt Aventinus számára a „pozsonyi csata” lefolyása. Ezért „tudjuk” úgy, hogy a Duna két partján és a Dunán vonult fel a sereg, és több napon át dúlt a csata a pozsonyi vár alatt.

(Érdekes, hogy dr. Szőke Béla Miklós professzor úr e tudását magában tartotta, hiszen a csata tiltó listára került. Nem tudjuk, hogy mennyire és mennyi ideig félt. Ez természetesen nem ítélet, mert a félelem – akár a bátorság – személyre szabott tulajdonság. Ki-ki a magáéval küzd. Ennek határát kívülálló soha nem ismerheti, kizárólag az, aki átéli.

Ezért más félelméről senki nem ítélhet.)

*

Az uralkodó vélemény szerint a frank–bajor csapatok három hadoszlopban vonultak föl. Nyilván a biztonság, a megfelelő ellátás és a részek közötti összeköttetés fönntarthatósága végett. Egyetlen menetoszlop beláthatatlanul hosszú lett volna, a vele járó támadhatósággal együtt.

A Duna északi, azaz pozsonyi partján menetelt az egyik, a másik a délin, a harmadik a hajóhaddal tartott, ami egyúttal az utánpótlást is szállította. Itt kell megemlíteni, hogy a honfoglalás – jelenlegi tudomásunk szerint – 895-96-ban történt, a Dunántúl birtokba vétele pedig pár év múlva, kb. 900-ban. A pozsonyi ütközetre ehhez képest igen hamar, 907-ben került sor. Tehát a honfoglalás hadműveleteihez tartozik. Ellenfeleink természetesen nem akarták, hogy őseink gyökeret eresszenek a Kárpát-medencében, kiismerjék adottságait, otthonukká tegyék, és a már ott lakókat beépítsék új államukba. Magunkat ismerve, ez akkor sem lehetett könnyű, ha az itteni nép egy – nem tudjuk, mekkora – része magyarul beszélt.

*

A frank trónon ekkor IV. (Gyermek) Lajos (900–911) ült – akinek nevében Hatto mainzi érsek kormányozta az országot. A hadjáratot támogatta a pápa és több püspök. Állítólag mintegy 100 000 harcos gyűlt össze Ennsburgban. Ha ennek fele igaz, az is hatalmas sereg. 907 júniusában indultak a vitézek, élükön Theotmár salzburgi érsekkel és Liutpold bajor örgróffal – némely forrás hercegnek nevezi –, hogy „kiirtsák a magyarokat”.

A korabeli viszonyokhoz képest a frank–bajor vezetők elég hamar megállapodtak a teendőikben, a haditerv főbb vonalaiban, kiépítették az utánpótlási vonalakat, felszerelték a szárazföldi erőket és a dunai flotillát. Ne feledjük, hogy a középkorban vagyunk. A kövezett utak még továbbra is római maradványok, nincsenek fegyvergyárak, utánpótlás raktárak. Telefon, rádió? Az üzeneteket oda-vissza futárok vitték, akiknek a döntések előkészítésében, a műveletek összehangolásában óriási szerepük volt.

A hajók szállították az élelmet és fegyvereket, a kötszereket, ruhákat, mai kifejezéssel élve: a teljes hadtápot. A parton kétfelől talpalt, lovagolt a hadsereg zöme. A tartalék csapatok vízen utaztak a két hadtest között, hogy szükség esetén bármelyiket megsegítsék.

*

Itt vissza kell térnünk dr. Szőke Béla Miklós professzor úrnak a zalavári helyszínre tett javaslatára. A nehézfegyverzetű bajor–frank haderő vajon miként küzdötte volna át magát a Rába, a Rábca, majd a Zala mocsarain? Márpedig a seregek a harcosok

és a lovak itatása miatt a folyók közelében kellett volna maradnia. És ha eljut a had Zalavárig, s elfoglalja, ugyan mit kezd vele? Utána átvált a dél-balaton mocsarakhoz? Hol győzi le a magyar sereget? És ami a legfőbb: hol irtja ki őseinket, ami – ne feledjük – a hadjárat fő célja volt. Feladatukat a bajor–frank vezérek szem előtt tartották. Ezért Pozsony megszállására sem fecsérelték erejükét.

*

Ami Aventinust illeti, ő ugyan bő fél évezreddel később élt, ám forrásai korabeliek voltak! Közvetlenül a csata után keletkezett iratokat, köztük halotti anyakönyvi adatokat dolgozott föl!

Veszprémy László *Egy elfeledett diadal – a 907. évi Pozsonyi csata* című művében így méltatja a nagy bajor történészt: „Aventinus a bajor történelem egyik legjobb ismerője volt. Hét esztendőn át járta Bajorország városait és kolostorait, s rengeteg feljegyzést készített. Kutatásai eredményeként számos középkori munkát ő adott ki elsőként, továbbá számos város, egyház és kolostor történetét külön is összefoglalta (Scheyern, Passau, Alt-Ötting stb.). [...] A numizmatikusok rendkívül nagyra értékelik az érmék iránti érdeklődését, miként nevezték már az első diplomatikusnak (oklevélszakértőnek) is. 1517–1519. évi utazását – amikor majdnem száz helyszínt keresett fel források után kutatva – csak *'Iter bavaricum'*-ként emlegetik, de voltak 'kedvenc' levéltárai, ahová többször is visszatért. Műve bevezetőjében maga is rendkívül büszkén vallja, hogy »szó szerint leírtam minden fennmaradt kéziratot, oklevelet, privilégiumot, levelet, krónikát, verset, mondást, történetet, mise- és imádságoskönyvet, kalendáriumot, nekrológiumot, szentek életét, [...] érmet, sírkövet, feliratot.«¹

*

Több mint érdekes, hogy 1945-ig történészeink közül többen írtak a csatáról, éppen Aventinus és a mi kutatóink nyomán, de ez a fonal a kommunizmus be- és kitörésével megszakadt. A pozsonyi diadal *törlődött* a történetírók érdeklődési köréből, továbbá a tankönyvekből is! Azok a tudósok, hadtörténészek, akik

¹ HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2008. Világháló: Torma és Veszprémy 2008. <http://mek.oszk.hu/14600/14671/14671.pdf>. 201.

a II. világháború előtt ezzel a kérdéssel foglalkoztak, vagy elmenekültek, vagy meghúzták magukat. Ennél fogva a dicsőséges ütközetről, amely lényegében a honfoglalás befejezését jelentette, többé szó sem esett. Sem a tankönyvekben, sem a tudományosnak minősített világban.

Az történt ugyanis, hogy a pozsonyi csatában a frank és bajor nemesség megtizedelődött. A megmaradt világi és egyházi hatalmasságok ezért kénytelenek voltak elfogadni a magyar honfoglalás tényét és következményeit.

Nem érthető, de úgy-ahogy magyarázható a kommunista rendszer tilalma, miszerint a magyarok ne-hogy bármilyen okból fölemeljék a fejüket. Ám ez a tilalom még a „rendszer váltás” – 1990 – után is hatályban maradt! Lényegében a bevezetőben említett tanácskozásig, tehát 2006-ig. Az 1956-os forradalomtól számítva még kerek fél évszázadig! A „miért” megválaszolása külön tanulmányt érdemelne. Itt csak annyit jegyeznek meg, hogy a jelek szerint a honi magyarságtudomány, és ezen belül nyelv- és történettudományunk együttes gúzsba kötöttsége még az úgynevezett rendszerváltással sem szűnt meg!

*

Egyes kutatók szerint seregünket Árpád fejedelem személyesen vezényelte. Azt is mondják, hogy felnőtt fiai is vele voltak, ráadásul hozzáteszik, hogy Árpád a csata idején halt meg. Arról, hogy harc közben esett-e el, vagy más körülmények között lelte halálát, nincs adat, csak vélemény. Véleményem szerint, ez valószínűtlen, hiszen a kézitusák korában kizárható, hogy az uralkodó, aki egyúttal fővezér is, minden feltűnés nélkül hősi halált haljon a csatamezőn, testőrei körében.

Nincs adatunk az állítólag vele tartó három legidősebb fiáról – Tarhos, Jelek/Üllő, Jutocsa/Jutas – sem, viszont tény, hogy a legkisebb fű, Zolta/Zsolt/Solt örökölte atyjától a kormánypalcát.

*

A háború kiváltó oka Kurszán kündü és kísérete törbe csalása, és a Fischa folyó melletti meggyilkolása volt, 904-ben. Kurszánt béketárgyalásra hívták a frank királyságba, amelynek keleti tartománya a frankok hűbérese, Bajorország, akkori nevén Bajor örgrófság volt.

A csata leírása a korabeli nekrológiumok (halottas könyvek), valamint a már említett Johannes Aventinus hat évszázaddal későbbi írásaiból maradt ránk. Az ütközet maga július 4-én és 5-én zajlott le, esetleg 7-éig eltarthattak az utóvédharcok. Sőt, a nekrológiumok szerint, korábban is voltak halálesetek, már a felvonulás közben.

*

Aventinus így írja le a csatát *Annales Boiorum* című művében: „Germánia és a bajorok királya, Lajos az egész Bajorországra kiterjedt újoncozás után a bajorok új városába, Ennsvárba megy [...] Hadat üzennek a magyaroknak, a Duna mindkét partján megindulnak a bajor előkelők harcra kész és támadó sereggel. Gyermekek Lajos Burchard passauai püspökkel, Aribó prefektussal Ennsburgban marad vissza.

A hadvezérek a csapatokat három részre tagolják. Luitpold, az osztrák határ parancsnoka az északi parton, Theotmar salzburgi érsek pedig a délin halad [...], a Dunán pedig hajókon a király rokona, a semnonok vezére Sighard és a bajor urak, Rathold, Hatto, Meginward és Isangrim vezetik a csapatokat. De a magyarok sem maradnak tétlenek és gondatlanok, komolyan felkészülve tűnnek fel, mindent, ami hasznukra lehet, fegyvereket, katonákat, lovakat jó előre készenlétkébe helyeztek [...] Mintha csak ürge lovakkal akarnák áttörni a harc vonalat, nagy erővel támadnak, hatalmas nyíl felhőt bocsátanak ki. A bajorokat a szaruíjaikból kilőtt nyílvesszőkkel borítják el, majd ismét hátrálnak. Gyorsabbak nehéz fegyverzetel felszerelt seregünknel, amikor még azt hisszük, hogy távol vannak, már ott is teremnek, s amilyen gyorsan jönnek, ugyanolyan gyorsan el is tűnnek. Amikor már azt hiszed, hogy győztél, a legnagyobb veszélyben találod magad [...] Elsőpró rohammal ott teremnek, ugyanolyan hirtelen eltűnnek, először menekülést színlelnek, majd lovaikat megfordítva támadnak, nyilaznak, és dárdát vetnek, jobbról, balról, szemből vagy éppen hátulról körbe száguldoznak, kifárasztják a mieinket, majd minden oldalról ránt rontanak, a megfáradt bajorokat letámadják, fölébük kerekednek, eltiporják és legyilkolják őket. [...]

A magyarok éjjel a Dunán titkon átúsztatnak, Lajos legátusát, Luitpoldot (egész csapatával együtt) a táborban megölik. A rákövetkező napon azokkal végeznek, akik a hajókon tartózkodtak. Három napon át folyamatosan folyik a harc az égiek harag-

vásának közepette: a bajor nemesség legnagyobb része elpusztul, a köznépet számolás nélkül vágják le.”²

*

Csapataink már a csata első napján égő nyilakkal felgyújtották a német hajóhadat. Sieghardt is csak néhányadmagával menekült meg, s vitte a hírt a királynak Ennsburgba. Elesett a parancsokok zöme: Luitpold, Ditmár érsek, Utto freisingi és Zakariás brixeni püspök, három apát és tizenkilenc gróf.

Az üldöző magyar lovasság levágta a menekülteket, majd Ennsburghoz érve megfutamodást színlelt. A vár őrségének még új volt a csel, és üldözésükre indult. A magyar osztag kellő időben és alkalmas helyen visszafordulván megsemmisítette őket. A menekülő király alig jutott el Passauig.

*

A pozsonyi csata nem egyszerűen briliáns hadvezéri teljesítménynek tekinthető, meg a színlelt megfuta-

modások bemutatójának. Bizony, a honfoglalás utáni időszak legjelentősebb magyar hadi eseménye volt. Ha éppen nem *a leg-leg*, ugyanis több mint egy évszázadra tisztázta a térség erőviszonyait, és ezzel lezárta az országalapítás folyamatát. 1030-ig a németek nem is kísérleteztek hazánk elleni támadással.

A magyar taktika azonos a *szkíta taktikával*, amit az avarok is sikerrel alkalmaztak a bizánciak ellen (Theophilaktos Simokattés: *Világtörténelem*).

Hérodotosz szerint Kr. e. 513-ban a Dáriusz (Dārayavauš) elől visszavonuló szkíták felégették földjeiket, betömték kútjaikat. Az éhező-szomjazó perzsa seregnek, 80 000 fős veszteség után, vissza kellett vonulnia.

II. Konrád német-római császár a pozsonyi csata után egy és egynegyed évszázaddal 1030 júniusában megtámadta Magyarországot. Hadát személyesen vezette – a Vértes hegységig jutott. Szent István kiéheztette, majd Bécsnél bekerítette, és elfogta a menekülő német sereg maradékát. Hogy a szkíta taktikával élt volna, arról szó sem esik a történelmi szakmunkákban.

Sebaj, az idő nekünk dolgozik...

2 Torma és Veszprémy, 2008. 214–215. (Veszprémy László fordítása.)

Műhelyemből 2. (vegyes technika, vászon, 40 × 40 cm, 2018)

MAIMU BERG
Hitler Mustjalában*

August Wollenhaupt fodrázmester a tükörbe pilantott, ahogy minden alkalommal, amikor befejezte a munkát. A tükörből az utóbbi években többnyire csak egyetlen arc nézett vissza rá, ezt azonban az egész világ ismerte; sötét, egyenes haj, hajolajtól zsiros, homlokba hulló hajfürt, amelyet gondosan balra fésült a tulajdonosa, kis bajusz az orra alatt. A birodalmi kancellár megmutatta egyszer gyermekkori képét bizalmas fodrászának, és Wollenhauptnak valamilyen okból mindig az lebegett a szeme előtt, valahányszor a Führer haját rendbe tette. A képről szemüveges kisfiú nézett vissza rá, aki a homlokába fésülte sima, rövidre vágott haját. Fogait dacosan összeszorította, és a szeme alapján inkább lehetett következtetni rémült, szenvedő gyermekre, mintsem öntelt, parancsokat osztogató diktátorra. Olyan tekintete volt, amelyet Wollenhaupt egyre gyakrabban vélt a Führer szemében fölfedezni.

Az országban persze sok rettenetes dolog történt, és mindezért a Führert terhelte a felelősség. Ha lehetett még egyáltalában országról beszélni. Németország helyén csak a káosz maradt, maga a földi pokol. Wollenhaupt ismét belenézett a tükörbe, egyenesen magas rangú vendége szemébe. Merthogy a Führert már csak a szeméről lehetett fölismerni. Néhány hónap alatt húsz évet öregedett. Alighanem azok a pletykák is helytállónak bizonyultak, miszerint volt személyi orvosa, Morell doktor szép lassan megmérgezte a birodalmi kancellárt; Hitler ugyanis reszketett, szürke volt az arca, és jól láthatóan fájdalmak gyötörték.

De mindezek az okok nem vezethettek oda, hogy arcát a borbély idegennek találja, mivelhogy ő a legapróbb részletekig tisztában volt ügyfele arcvonásaival – az okot August Wollenhaupt keze munkájában kellett keresni. Ezúttal ugyanis a Führer koránál fogva deresedő haját nem festette sötétre, ellenkezőleg, teljesen kiféherítette. Az egyenes hajba hullámokat sütött, és a tincseket átfésülte a koponya túloldalára. Hitler ennek következtében inkább hasonlított egy

öreg zsidóra, mint arra az emberre, aki talán túlságosan is beleégett minden német emlékezetébe. Természetesen a bajuszától is megszabadította. Ezenkívül az orrára tett egy rénszarvascsont-keretes szemüveget. A pápaszemet egy lappföldi mesterember készítette, és egyáltalán nem hasonlított a gyermekkori képről ismerős kerek lencsés, fémkeretes szemüvegre.

August Wollenhauptnak még egy, az auschwitz koncentrációs táborban használatos sorszámot kellett tetoválnia a Führer sovány, sárgás és rozsdabarna foltokkal pöttyözött karjára. A művelet minden bizonyonyal fájdalmat okozott, de Hitler arca csak elfintorodott. Wollenhaupt megtette, amit tennie kellett, ettől fogva a dolgok már nem tartoztak rá. Valaki azt mesélte, hogy Hitler a Maud királyné-földre akar menekülni. Wollenhaupt csupán fél füllel hallotta a nevet, de amikor utána nézett a *Meyers lexikonban*, hogy megtudja, hol az ördögben terül el ez az ország, megriadt – mi van, ha a külsejét elváltoztatott Führer személyi fodrászát is magával akarja vinni? Bár azon a hideg és sötét földön se lehet sokkal rosszabb, mint a kétségbeesésbe sülyedt Németországban.

Hitler némán nézegette magát a tükörben, és olyan képet vágott, mint aki egy idegen és jelentéktelen embert bámul. – Köszönöm, August – szólalt meg aztán. – Nem tudom, ki ez az ember, de elfogadom hasonmásomnak. Bár meg kell mondanom, nehéz szívvel. – Távolról még a bunkerba is behallatszott az ágyúörgés. Hitler térdére tett kézzel ülve maradt, majd ősz fejét a tenyerébe temette egy pillanatra. De hamar úrrá lett a gyengeségén, felállt és távozott. Két nappal később Wollenhaupt is hallotta a Führer „hősi haláláról” szóló hírt, és nagyon bántotta, hogy nagy-szerű alkotását benzinnel locsolták le és elégették. Wollenhaupt sehogy sem értette, hogy az orrukat mindenbe beleütő Günschék, Lingék és Klimpkák hogyan ismerhették föl átfazonírozott vezérüket. Meg is fogadta, hogy soha senkinek nem árulja el, mit tett a Führer küllemével. Ehhez az ígéretéhez akkor is tartotta magát, amikor a Spiegel interjút készített vele, a „Führer fodrászával”, az 1948-as évben.

Hitler föltornászta magát egy teherautóra. Egy Studebakerre, amely elébe került. A berácsolzott lámpák, a két horoggal ellátott csúf lökhárítók, amelyek olyanok voltak, mint egy vadállat tépőfogai, az autónak különösen bárgyú kinézetet kölcsönöztek, és ebből Hitler valamiért arra következtetett, hogy az autó üres. Remélte, hogy a gépkocsivezető nem veszi észre – ő maga került a találkozást –, elhaladt a ponyvás

* Mustjala észti halászfalu a Saaremaa-sziget északi partján.

Az írás a *Sztálin Tallinnban* című észti novelláskötet egyik darabja, amely megjelenés előtt áll kiadónknál.

tető mellett, aztán fölmászott a raklapra, amelynek magas oldalrészéjére le volt eresztve. Ennél jobban nem is sikerülhetett volna. Csodálatosképpen az autó valóban üres volt, és amikor előreküszött a vezetőfülkéig, talált egy ponyvát, és elbújt alatta.

A Studebaker nyilván a szövetségeseké, aligha nem az amerikaiaké volt, ezt is sikernek könyvelte el, és kis időre kifújta magát. Most már csak azt remélte, hogy az autó valamerre, a tengerpart irányába tart, és akkor nem kell más jármű után néznie. Ott aztán, ha szerencséje van, följut egy hajóra, amely messzire röpíti a szerencsétlen Németországból. Akik segítséget ígértek, így Otto Günsche szárnysegéd, az az átkozott százsz (ezekben tényleg nem bízhat meg az ember), vagy Linde kamarás, egy ugyancsak megbízhatatlan brémai fiú, sőt még Traudl is, az édes müncheni lány – mind-mind cserbenhagyták. Ahogyan Jézust a tanítványai. De nem, Traudl bizonyosan nem csapta be és nem is fogja becsapni. Nyilván sikerült a csel, és Traudl hűgának barátnőjét (vagy barátját?) csempészték a helyére, mert amikor az egyik ház tulajdonosa mögött húzta meg magát, saját fülével hallotta a nyitott ablakon át, ahogy a londoni rádió kétszer is bemondja, hogy Hitler meghalt. Lehet, hogy tényleg meghalt, és mindaz, ami most történik vele, az a rossz hírű túlvilági lét, amelyről eddig még egyetlen élő ember sem tudósíthatott.

Az autó lassan és megnyugtatóan zötykölődött, csak a motor zúgását lehetett hallani, na meg kétszer kutyaugatást. Ez a kellemes, rég eltűnt falusi idill álmosítólag hatott Hitlerre, és hogy az elalvást elkerülje, kutyáját, Blondit idézte emlékezetébe. Ezek ostoba módon és végtelen félelmükben, hogy el ne árulja őket, megmérgezték Blondit, az egyetlen élőlényt, akit teljes szívéből szeretett, aki hűséges, megértő, okos és szép volt. Eva hozott ugyan a házhoz még két ebet, két ostoba skót terriert, amelyek mohó és buta tekintettel bámultak ki hosszú szőrük résein. Ő legszívesebben odalökte volna Blondinak Evchen ebeit, hadd játsszon velük és hadd ölje meg őket, ám az okos állat inkább ostobának és közönyösnek tette magát, mintsem meggyötörte és terrorizálta volna a két szőrösömöt.

Hitler arra ébredt, hogy Blondi nyalogatja az arcát. Ki tudja, talán a hűséges állat megbocsátott neki, és visszatért a túlvilágról, hogy figyelmeztesse. Megállt az autó, és Hitlernek épp csak annyi ideje maradt, hogy elbújjon a ponyva mögé, amikor valaki zseb-

lámpával megvilágította a raklapot. Rémülten hallotta az orosz nyelvű kiáltásokat. Nyilván azt közölték, hogy minden rendben van, az autón nincsenek idegenek, és indulhat tovább. A Studebakerben ezek után már nem bízhatott, mert az amerikaiak ajándékokkal és segélyekkel tömték tele az oroszokat, ez pedig eldöntötte a háború kimenetelét. De még ha megtalálnák is az oroszok az autóban, aligha ismernék fel, hiszen ő egy volt auschwitz-i fogoly, a szörnyű megpróbáltatások és a kegyetlen bánásmód következtében esztétikusan vesztett ember, aki egyetlen nyelven sem beszél, és nem emlékszik rá, ki volt, és most ki valójában. Persze jobb volna, ha meg sem találják. Bár csak kijutna a tengerpartra, a szabadságba, egy biztonságos hajóra, minél távolabb Németországtól, Európától, a múlttól, önmagától!... Eszébe jutott egy színdarab, amelyet egy homoszexuális és kommunista spanyol, bizonyos Lorca írt, akit a spanyol polgárháború kezdetén kivégeztek. Eva olvasott fel neki részleteket a tiltólistán lévő műből, amelyet egy földalatti fanatikus németre fordított. Hitlert érdekelte, hogyan ír egy homoszexuális. Tulajdonképpen Lorca sok versét kedvelte, különösen azt, amelyet a bikavidadalról írt, a spanyoloknak erről a kegyetlen és nemes előadásáról. És azt a színdarabját is, amelyben nincs egyetlen férfiszereplő sem, a nők házáról, ahol egy öregasszony jajveszékel egész idő alatt: eresszetek ki a tengerpartra, ott végre férjhez mehetek, eresszetek ki a tengerpartra, a szabadságba...

Virradt. A Studebaker megállt. Hitler kilesett a ponyva résén, és látta, hogy a sofőr átugorja az árkot, és beáll egy fenyőfa alá, hogy vizeljen. Most mit tegyen: ugorjon ki a kocsiból, mielőtt az ismét továbbindul, vagy bízson abban, hogy ez a jármű „az övé”, ez viszi ki az áhított tengerpartra? Azzal már régóta tisztában volt, hogy az autó keleti irányban halad. De hova? Danzigba? Königsbergbe? Danzig Berlintonól valamivel több mint 400 kilométer. Ha a teherkocsi valóban oda tart – Hitler biztos volt benne, hogy az oroszok Danzigot emlegették –, akkor már nincs sok hátra, alig néhány óra. Másfelől: miért zötyögne az autó üresen Mecklenburg és Pomeránia útjain akkor, amikor minden csepp benzint aranyat ér, és minden szabad utasteret csak jegyre adnak? Még hozzá azokon az utakon, amelyekbe ő annyi pénzt és energiát ölt annak idején? Vállalja a kockázatot és maradjon? Csábító, de veszélyes. És ha leugrana? De mi lesz azután? Valójában hihetetlennek tűnt, hogy az autó minden cél nélkül halad Berlintonól Danzigig. Danzig

már a tengerpart, és értesülései szerint alaposan tönkrebombázták, de talán onnan indulnak még hajók. Ha kijut a tengerpartra, a kikötőbe, egy hajóra, megmenekült.

Tavaszi illatok szűrődtek be az autóba, és elkeveredtek az üzemanyag szúrós szagával, de az erdővel borított részeken szerencsére győztek a természet illatai. Illatoztak a buja fák és a csodálatos tavaszi virágok, minden, amit csak rejtekhelyéről látott. A föld lerázta magáról a háborút, amely a városokban, a romokban, a füstben és az összedőlő házak porában vegetált tovább, a porban, amely még ma is szürke fátyolként pihent a német városok utcáin... És Hitler, aki már nem szerette az erőt és férfiaságot szimbolizáló wagneri zenét, halkán dúdolni kezdte Schumann *Im wunderschönen Monat Mai* című dalát – vagy lehet, hogy ez a dal a zsidó Heinrich Heine szövegén alapul? És egyidejűleg cinikus és romantikus? Heine írta az *Ich hab' im Traum geweinet*-et is – bizony ő is gyakran ébredt az utóbbi időben könnyekkel a szemében.

Kezdetől fogva gyanakodott, hogy orosz hajóra került. Itt elhanyagolt állapotban volt minden, nem volt semmi rend, a tengerészek nem álltak a fedélzeten katonás sorokban, nem látott sem tiszta egyenruhákat, sem hófehér tetejű matrósapkákat. Igaz, sapkát és katonai zubbonyt azért viseltek. Látszott rajtuk, hogy elfáradtak és megelégték a háborút, hogy honvágy gyöttri őket, a sok kegyetlenségtől eldurvultak, minden mindegy volt nekik. Vagy természetüktől fogva ilyenek? Seholy egy börtökbe helyezett borotválkozókészlet, nincsenek porcelánedények, cipőkanaalak, kölnisüvegek, körömrészelők. Csak a legszükségesebb használati tárgyak: kanalak és csajkák, büdös dohány és olcsó szappanok. A lehető legrövidebbre nyírt frizurák, hogy ne tetvesedjenek meg – persze akadtak azért tetvek –, anyajegyek és szeplők a tarkón és a durva fiúarcokon. Így nyerek meg a háborút – töprengett Hitler, búvóhelye nyílásán kibámulva. – Kihalnak a nyugatias úriemberek, és Szarmátia durva parasztjai legyőzik őket.

Hitler éhes volt és szomjas. Danzigban sikerült a magával hozott aranydukáton kenyeret venni, hozzá hagymát és bőségesen vizet. Még csak nem is csodálkozott senki, honnan lehet aranydukátja ennek az ősz hajú, büdös vénembernek. Azonban fogyóban volt a kenyere, a hagymától hányingere volt, a vízzel pedig takarékoskodnia kellett, mert sejtelve sem

volt, hova tart a hajó – talán Szentpétervárra? Hová máshová? Egy széntárolóban kuporgott, oda sikerült bemászni, és leginkább attól félt, hogy valamelyik kikötőben a hajó feltölti árukészletét, és több tonna szén temeti maga alá, megfojtja és szétlapítja. De ahogy telt-múlt az idő, annál kevésbé félt, és annál kétségbeesettebb lett; az őt körülvevő bizonytalanság és a sötétség jobban nyomasztotta, mint a szénhegyek, a komfort hiánya, üres gyomra, a hideg, a hajókürtök örökös bűgása, a férfiak orosz karattyolása, valamint az ízléstelen zene és dobogás, amit nyilván valamilyen tánc okoz. Jobb lett volna, ha részt vesz a Berlinért folyó végső küzdelemben, puskával egyik, gránáttal másik kezében, és hősi halált hal. Talán ki kellene másznia innen és föladnia magát az ivánoknak. Ebben a mostani állapotában ő maga sem ismer magára, hát még az oroszok. Senkinek nem jutna eszébe az az esztelen gondolat, mint hogy éppen az ő nyomorúságos bárkájukon bujkál Adolf Hitler. – Mi is az igazi nevem? Simon Müllerowski. Stefan Oxenkrug? Friedrich Sommerlicht? Igen, legyenek Simon Müllerowski, miért is ne! – És hirtelen sírni kezdett, hangosan és keserűen, és a könnyek barázdákat hagyva végigcsorogtak szénporos arcán. A válla remegett, rángatózni kezdett, és érezte, hogy bepisilt. – Anya! – suttozta, majd teli torokból elkiáltotta magát: – Anya! – A saját hangja megijesztette, abbahagyta a sírást, és félelemtől dermedten várt, hogy meghallotta-e a zajt valaki. De nem jött senki.

Hatalmas robbanásra ébredt. A tároló ajtaja kivágódott, egy pillanatra látta a csillagos eget, ő pedig elindult abba az irányba, fölfelé. A hajó hol fölemelkedett, hol alázuhant, zajokat hallott, lábdobogást, rövid, szigorú parancsokat. Körös-körül lángnyelvek csaptak fel, megvilágítva a félelemtől, a kétségbeeséstől és a fáradtságtól eltorzult arcokat. Volt, aki úgy égett, mint egy fáklya, mellette a másik is, aztán a harmadik. Mindannyian üvöltöttek a fájdalomtól és a rémülettől. – Fackelzug – ez az illetlen gondolat kavargott álomtól kótyagos fejében. Megragadta az első, elébe került tárgyat. Szeme előtt egy rémült arc tűnt fel, valakinek az arca, aki a kezéből próbálta kitépni azt a valamit. Rájött, hogy egy mentőövbe kapaszkodik, azon marakodnak. Hasba rúgta a másikat, akinek a kezéből lassan kicsúszott az öv. Ismét megragadta, a magasba törő korlátig futott vele, sovány testével belebújt. A sötét tenger vadul hullámozott alatta, helyenként égett a víz, amin felettébb csodálkozott. Azután saját bátorságától és határozottságától

meglepdőve beleugrott a vízbe, és csapkodni kezdett. A mentőöv a víz felszínén tartotta, ő pedig tovább úszott, nem tudta, merre, de mintha az ösztöne vezérelte volna, súgta volna neki, hogy ott, nem messze, már föld van...

Néhány idős tallinni talán még emlékszik egy különös párra: egy világoskék ruhába öltözött szép és szőke asszonyra, aki hol a fején, hol a nyakában viselt többnyire rózsaszín selyem- vagy sifonkendőt, és Down-kóros fiára, aki csenevész termete ellenére már minden bizonnyal felnőtt éveiben járt. Gyakran sétáltak együtt az óvárosban. Az anya szorosán fogta a fia kezét, és úgy tűnt, akkora szeretet és gyöngédség köti össze őket, hogy az még az utcán szembejövő járókelőket is megszeli és megjobbítja. Az asszony rendkívül szép volt, bizonyára intézetbe adhatta volna a fiát, és remek házasságot köthetett volna. Dús és sűrű haja, nőies alakja és csillogó szeme Danielle Darrieux-re emlékeztetett, akit abban az időben a világ legszebb asszonyának tartottak. Az emberek ámulva és sajnálkozva nézték, a férfiak epekedve fordultak meg utána. Ő azonban nem szemezett senkivel, hanem magába zárkózva fogta a fia puha kezét, és szomorúan, mintegy megbocsátóan és bocsánatkérően mosolygott.

Egy szép nap mind a ketten eltűntek a városképből. Egyesek tudni vélték, hogy a fiú, vagy helyesebben fiatalember, aki mindenesetre tovább élt, mint amennyit betegsége alapján feltételezhettünk volna, meghalt, és hogy az asszony, aki egyedül nem szívesen róttá volna a városi utcákat, otthon, a négy fal között ül és sorvadozik. De a mendemonda nem volt igaz. Az asszony váratlanul örökölt egy kis házat Saaremaa egyik Isten háta mögötti településén, odautazott hát a fiával, hogy megtekintse. Majd amikor látta, hogy mekkora boldogság keríti hatalmába a fiát a kis tengerparti halászfaluban, úgy döntött, hogy végleg otthagyja a várost és elköltözik e távoli vidékre. Lehet, hogy nem ez volt a lehető legjobb döntés, mert a falubeliek nem fogadták be őket, sőt, kezdetben igyekeztek pokollá tenni az életüket. Csakhogy mindezt a fiú nem érezte, ő boldog mosollyal az arcán óraszám üldögélt egy parti kövön. Az anyának pedig sokkal fontosabb volt a fia boldogsága, mint a saját jóléte. A falubeliek nem álltak szóba vele. Kezdetben csúfolták a fiát, de aztán békén hagyták. Az anya, akinek anyagi helyzete jelentősen megjavult, mivel bérbe adta tallinni lakását, teljesen a fiá-

nak szentelte magát, sokat olvasott és sétált, és egyelőre nem sóvárgott mások társasága után. Hiszen korábban is meglehetősen magányosan élt.

Ám egy idő múlva az asszony váratlanul barátokra lelt. Ennek a falunak is megvoltak ugyanis a maga bolondjai. Mivel a háborút követően az elmeegógyintézetek és az öregotthonok működését csak most kezdték újraszervezni, a feleszűek szabadon kóboroltak, csak a rokonok és a helybeliek gondoskodtak róluk, etették és gúnyolták őket. Bolond-Tiimiről például az a hír járta, hogy az Észt Köztársaság idején leszolgálta a katonaidejét, akkor és ott fejberúgta egy ló, és ettől lett kelekótya. A rokonai házában élt, a házigazda régi gönceit hordta, nyáron számócát és fekete áfonyát gyűjtött, ősszel vörös áfonyát, ezeket eladta, az emberek pedig vásároltak tőle, hogy az ütődöttje némi pénzre tehessen szert. Legádázabb ellensége a falu másik bolondja volt, akit Lillunak hívtak, mivelhogy ő maga így hívta magát, jóllehet nagydarab és erős fiatalember volt, és Villu volt az igazi keresztnéve. Lilluról azt beszélték, hogy megrekedt egy hároméves gyerek értelmi szintjén, gyermekes viselkedése és önmagának adott komikus neve is ezt bizonyítja. Lillu mindenekelőtt Bolond-Tiimit gyűlölte, akiben vetélytársat látott. Volt, hogy egyszerűen rátámadt és elagyabugyálta, ám ebbe rendszert beleavatkozott a falu harmadik bolondja, akinek a származásáról semmit sem tudtak, és akit a falusiak csak Hitlernek becéztek.

Ezt az úgy nevezett Hitlert a parti vízből halászták ki egy verőfényes napon. Valami különös csoda folytán sem az orosz határőrök nem vették észre, sem az erdőben letáborozott matrózok – mivel arrafelé sátoroztak a határőrség hősies egységein kívül bizonyos titokzatos orosz matrózok is, akik időnként lögyakorlatot tartottak, a falusi kutakból kilopták az ott tárolt tejet, és fiatal lányokra vadásztak. Ennek ellenére egy halász – akkoriban a férfiak még kievezhettek a tengerre, később ezt is megtiltották – egy félig vízbe fült vénembert húzott be a csónakjába, hazavitte, megfüröszttötte, és próbálta kifagatni. Csakhogy a férfi nem tudott beszélni, azt se lehetett megtudni tőle, hogy ki fia-borja, aztán pedig eltűnt és elrejtőzött az erdőben. Néhányszor elfogták, kihallgatták, egyszer még tovább is akarták küldeni egy fogoly szállítmánnyal Tallinnba, sőt egyenesen Szibériába. De a határőrség őrnagya, aki eljárt az ügyében, és aki szintén próbálta szóra bírni, megsajnálta szegény bolondot. Az ismeretlen férfi fölbukkanása amúgy sem

okozhatott nagyobb bonyodalmakat. Egyértelművé vált, hogy bár a származását homály fedi, nem kém. Megfigyelték, de Lillun és Tiimin kívül senkivel sem érintkezett.

Így aztán az őrnagy – némi lelkiismeret-furdalás árán – egyszerűen szabadon bocsátotta. És az idegen fedélre is lelt, ugyanaz a halász fogadta be, aki kihúzta a vízből. Ettől kezdve ő végezte a könnyebb munkákat a ház körül, és szinte nevetségesen imádta a háziak nagy farkaskutyáját; ha akart valamit, gesztikulált, különben mogorva volt és zárkózott. Ő bizonyult a legeszesebbnek a három bolond közül. Később még személyi okmányokat is szereztek neki. Ekkor derült ki, hogy tud írni, és ért is valamit emberi nyelven, mert amikor a neve után tudakolóztak, ügyetlen és gyermekes betűkkel a papírra vetette: Simon Müllerowski. Minden bizonnyal valamelyik német koncentrációs tábor foglya lehetett, hiszen a karjára volt tetoválva a száma. De láthatólag nem gyötörte honvágy. Ki tudja, hol lehet egyáltalán a hazája. Bolond-Tiimi először a mustjalai vegyesboltban találkozott vele, és, mint mondta, rögtön fölismerte. Így izgalomtól elfúlva futott, hogy szétkürtölje a faluban, hogy Mustjalában látta Hitlert. – A vegyesboltban láttam Hitlert, a mustjalai vegyesboltban! – hirdette Tiimi, a falusiak képébe fröcsögve, akik csak nevettek. – Osztán mi vót rajta? – Kiskabát, ződ kiskabát! – És mit mondott? – Semmit. Hiszen nem tud észtil. Én meg nem tudok németül.

Később kiderült, hogy a tengerből kimentett Simon Müllerowskiról van szó, akit Tiimi ostoba fejével valamiért Hitlernek hitt. Nos, némi hasonlóságot talán föl lehetett fedezni: rá vallott a széles homlok, az egyenes szemöldök, a tömpe orr, a beesett arc, a gömbölyű áll. De, ha belegondolunk, ezekkel a jellemzőkkel akár melyik férfiarc leírható. Ez a Müllerowski nem Hitler, hanem egy őszhajú öregember, meglehet egyenesen egy öreg zsidó. Voltak ugyan, akik észrevették, hogy a tekintete inkább szúrós és ravasz, vagy még inkább gonosz és szomorú, mintsem féleszű vagy ostoba. Talán épp ez a tekintet és a szemöldöke közt időnként megjelenő ránc volt az, ami megtévesztette Tiimit.

Amikor a szépasszony – nevezzük Elsa Johannának, mert hogy az volt a becsületes neve – Downkóros fiával megérkezett a tengerparti faluba, Tiimi és Lillu mindjárt ismeretséget akart kötni a fiúval, mivel rokon lelket véltek fölfedezni benne. Egyik reggel Tiimi váratlanul előbukkant a parti erdőből, és letelepedett a fiú mellé egy köre, ahonnan a fiú ka-

vicsokat szokott hajigálni a tengerbe. Óvatosan, mint egy idegen kutyának vagy egy félénk erdei vadnak, odanyújtott a fiúnak egy marékogyorót. A fiú, aki általában félt az emberektől, barátságosan rámosolygott, és aogyorót köszönettel elfogadta. Igaz, hitvány fogaival nem tudta feltörni őket. Tiimi neki látott, hogy egy kövel törje össze aogyorószemetet, így aztán egyikük sem vette észre, amikor Lillu odalopódzott a hátuk mögé. Lillu először Tiimit legyintette fültövön, igaz, ezúttal óvatosabban és barátságosabban, mint máskor, majd a maga gyerekes nyelven hablatyolni kezdett. Tiimi már értette Lillu nyelvét. Ám Elsa Johanna fia – akit csalódott apja első felháborodásában Attilának kereszteltetett, és aki a fiú születése után faképnél hagyta a családját – szomorú csodálkozással nézett Lillura. Most bánta igazán korlátozott értelmi képességeit, amelyek megakadályozták abban, hogy ennek az erős és barátságos embernek a beszédét fölfogja. Attila jó akart lenni hozzá, azt akarta, hogy Lillu szeresse, de hogyan érje el ezt, ha egyszer nem érti, amit mond? Úgyhogy csak barátságosan mosolygott, hogy kivillantak csámpás fogai. Ez a jóindulatú mosoly elhallgattatta Lillut, még soha életében nem volt ugyanis senki ilyen barátságos hozzá.

Egy ideig hármásban üldögéltek a kövön. Csak apró csobbanásokat lehetett hallani, amikor Attila régi szokása szerint megpattintott egy-egy követ a víz felületén. Aztán Elsa Johanna ebédelni hívta, majd amikor meglátta a barátnak tűnő társaságot, mindannyiukat meghívta. Ez volt az ő kivételes barátságuknak a kezdete. Esténként Elsa Johanna begyújtott a kandallóba, és nemsokára megjelent Tiimi és Lillu a szemét meresztgetve. Elsa Johanna teával kínálta őket, olykor Attila is hozott a mustjalai boltból kekszet. Ott üldögéltek az olajlámpa fényében, a kerek étkezőasztal körül, és Elsa Johanna fölolvast nekik. Amikor becsukta a könyvet, tudták, hogy menniük kell, föl is álltak, és távoztak. Tiimi udvariasan szürke ellenzős sapkájához emelte a kezét, amelyet még bent sem vett le soha, Lillu pedig föl húzta vastagtalpú gumicsizmáját, amelyet télen és nyáron egyformán viselt. A régi, elrongyolódott csizma helyett mindig ugyanolyan újat vettek. Lillu zoknijai mindig lyukas volt, és bűdös volt a lába, úgyhogy Elsa Johanna néha meglepte egy új zoknival, hogy kevésbé érződjön a bűz, és száraz legyen a lába.

Egyik este Elsa Johanna épp begyújtott a kandallóba, de Tiimi és Lillu még nem mutatkozott. Kis idő

múlva kopogtattak az ajtón. A jövevénynek valaki másnak kellett lennie, mert a két ütődött kopogás nélkül jött be. – Tessék! – kiáltott ki Elsa Johanna. Attila fölkelt az asztal mellől, és a biztonság kedvéért anyja háta mögé bújt. Egy pillanatra csend lett, azután nyílt az ajtó, és belépett rajta „Hitler”, Simon Müllerowski. Elsa Johanna ismerte a férfi történetét, látta is sokszor, és arra gondolt, hogy bizonyára süketnéma. Lillutól és Tiimitől nem félt, bár hallott egymás közti verekedéseikről és Lillu időnkénti dühkitöréseiről. De egyikük sem bántotta soha Attilát, jól bántak vele, Elsa Johanna iránt pedig egyenesen elragadó tiszteletet tanúsítottak.

De Müllerowski láttán Elsa Johanna megriadt. A férfiről gonosz keserűséget, szívtelenséget, kegyetlen keménységet feltételezett. Csak Isten a tudója, miféle múltja van ennek a furcsa embernek. Úgy tűnt, az emberekkel szemben érzékeny és óvatos Attila is fél a komor idegentől. Hogy fölbátorítsa a fiát, Elsa Johanna mosolyt erőltetett az arcára, helytel kínálta az idegent, és megkérdezte, inna-e velük egy csésze teát. A férfi bólintott. – Általában Tiimi és Lillu járnak ide esténként teázni, de ma valamiért nem jöttek, úgyhogy magának kell meginnia az ő adagjukat is – magyarázta lassan az asszony, mintha gyerekhez beszélne, hogy az megértse. Alighanem meg is értette, mert ismét bólintott, és leült az asztal mellé. Attila távolabb húzódott, még szorosabban bújt anyja szoknyája mögé. Az asszony nyugtatólag simogatta fia karját. – Az a szokásunk, hogy este történeteket olvasok fel nekik, de erre ma aligha van szükség – folytatta Elsa Johanna, és kitöltötte a teát. Müllerowski harmadszor is bólogatott. Az asszony odanyújtotta a mézesüveget, hogy a férfi megédesíthesse a teáját, de az nem fogadta el, hanem dermedt arccal bámulta a tüzet. Arcát megvilágította az olajlámpa vörös fénye, és ez az arc egy kimerült, végtelenül boldogtalan embert sejtetett. Elsa Johanna, aki maga sem tudta, miért érez ellenszenvet a férfi iránt, egyszerre megsajnálta. Mindenkit sajnálok – gondolta, és felsóhajtott. Szinte ugyanabban a másodpercben sóhajtott a férfi is, észrevette a mézesüveget és a kanalat, két kanál mézet csurgatott a teájába, aztán lassan kavargatni kezdte, és hallgatott.

Müllerowski körülnézett a szobában, és a szeme megakadt a könyvespolcon. Kérdő pillantást vetett az asszonyra, majd amikor az bólintott, a polchoz ment. Nem tévedett, több más kiadvány mellett egy sor német nyelvű könyv sorakozott a polcon, ott díszlett

Thomas Manntól a *Buddenbrook ház* és a *Varázshegy*, valamint a vitatott, élete bizonyos korszakában vallási rajongóvá vált Heimito von Duderer – túlélte vajon a háborút, ebben Hitler sem volt biztos – regénye, az *Ein Mord, den jeder begeht*, amelyet Hitler egyszer megpróbált elolvasni, de félbehagyta. Most pótolhatná a hiányt, most bármit elolvashatna, Mannt is, Doderert is, vagy akár Heinrich Heinét, akitől több kötetet is talált. *Ich hab' im Traum geweinet*. Mostanában, amikor a halászkunyhó konyhai priccésén kurgorgott, gyakran álmodott, lehet, hogy még sírt is álmában, de amikor fölébredt, nem tudta, hogy miért. Néha kellemes volt az álma, olyankor nyilván szép dolgokról álmodott, Eva (ó, milyen keveset gondolt rá!) kecses kezéről, sötétzöld selyemruhába bújtatott keskeny csipőjéről, Blondi hűséges szeméről, a Berg-hof csodálatos tájairól, Lohengrinről, a Staatsoper hatyúiról, a nagy és szögletes arcú Göring szúrós, fürkésző és mégis hűséges tekintetéről. De ezek részletek voltak csupán, sohasem álltak össze egyetlen egész álmokképpé, amely még egyszer lehetővé tenné, hogy legalább egy kis ideig elidőzhessen az elveszett világban, a holtak között.

Néhány Heine-kötetet emelt le a polcra. Az *Atta Trollt. A Deutschland. Ein Wintermärchent*. Még ezeknek a számára ellenszenves zsidó íróknak a könyveit – hogy ezek hogy kerültek ennek a szépasszonynak a könyvespolcára? – is szívesen olvasta volna. Németül, bármit. Csaknem szerelmes pillantást vetett a Heine-kötet borítóján díszelő „Deutschland” szóra, és ekkor végtelen sóvárgás vett rajta erőt, amely fájt, elgyengítette és elvakította. – Deutschland – suttozta –, Deutschland – és a szeméből potyogni kezdtek a könnyek. Attila tágra nyitotta mongoloid szemét, úgy súgta oda az anyjának: – Anya, nézd, a bácsi sír! – Elsa Johanna, aki természeténél fogva empatikus, érzékeny és melegszívű nő volt, résztvevően nézte a síró férfit, és neki is könnyek szöktek a szemébe. Az asztal szélére tette a lámpát, odébb tolta a székét, és így szólt németül: – Addig olvashat, ameddig csak akar. Ezt a jelenlegi otthonában aligha tudná megtenni. Bennünket azonban nem zavar. Mi most lefekszünk, de maga csak olvasson tovább. Van elég olaj a lámpában. És ha elfogy a tea, begyűjthat a kandelóba, és főzhet még. Ha pedig elfárad, nyugodtan feküdjön le a díványra, és húzza magára azt a takarót. De óvatosan bánjon a tüzzel. Jó éjszakát!

Attila hallgatta anyja beszédét, amiből egy szót sem értett, de mivel lassan és halkán beszélt, meg-

nyugodott, és bement a másik szobába. Anyja követni akarta, de a férfi föltartóztatta, megragadta a kezét, megcsókolta, és így szólt: – Madame, megköszöném, ha itt maradna egy percig, és beszélhetnék önnel, egy örökkévalóságig nem beszéltem ugyanis senkivel. Nem tudom, miről beszélgethetnénk, de jó volna, ha beszélhetnék, beszélhetnék, beszélhetnék. – A hangja egyszerre felerősödött, és Elsa Johanna óvatosan a szájára tette az ujját: – Csitt, csitt, ezt Attila nem szereti. Beszélhet, de arra kérem, beszéljen halkán. A fiam lelki békéje érdekében. – A férfi elhallgatott, majd bocsánatot kért, az asztalhoz ült, kinyitotta a Heine-kötetet, és hangosan olvasott:

*Ich kenne die Weise, ich kenne den Text,
Ich kenn auch die Herren Verfasser,
Ich weiß, sie tranken heimlich Wein
Und prädigten öffentlich Wasser.*

Ez a strófa megmosolyogtatta, de úrrá lett nevetési rohamán, és összerezsent, amikor Elsa Johanna gyöngéden megérintette a vállát. – Még egyszer jó éjszakát! – mondta halkán. – Abban a fémdobozban talál kekszet, ha megéhezne. – Keksz – gondolta a férfi –, micsoda barbár dolog.

Elsa Johanna eltűnt a hálószobában, ahol Attila már javában szuszogott. Megigazította a takaróját, aztán leült az ágya szélére, meggörnyedt, és a keze csüggedten lelógott. – Jóságos Isten, Tiiminek alighanem igaza van, ez az ember valóban... Rettenetes, rettenetes. Milyen rettenetes. Itt a nürnbergi per ebben a kis faluban, az én házamban! Hát nem lett volna jobb, ha ez az ember meghal? Szinte igazságtalanság, hogy az emberrel szörnyűbb is megeshet, mint a halál – lett légyen az illető a legelvetemültebb lator. Most mit tegyek? Istenem, adj jelet, hogy mit kell tennem! – Egy percig hallgatózott, mintha tényleg jelre várna. A másik szobában sercegetek a papírlapok. Zúgott a szél az ablak túloldalán, félresöpörte a felhőtakarót, és a holdfény titokzatos foltokat vetett a padlóra. Istennek bizonyára tervei vannak ezzel az emberrel, ha egyszer ide vezérelte. – Segítenem kell rajta – suttogetta Elsa Johanna –, akkor is, ha ő a megtestesült Gonosz.

A falu tenger felőli végén, a csónakkikötő mellett állt egy magas fatorony, és a tetején lévő tákolmány előtt egy határőr örködött éjjel-nappal. A halászok nagyinak és ijesztőnek tűntek magas halászcizmájukban,

széles hajóskalapjukban vagy simléderes sapkájukban, amelyet a nép sofőrsapkának nevezett. Harsányan nevetgéltek, és öles léptekkel cipelték végig a hajóhídon ölben vagy halpikkelyes kezükben a hallal teli ládákat a csónakokból a pikkelytisztító csűrbe. Tengerszag, friss halszag, szél, só, orosz mahorka- és izzadt testszag keveredett a levegőben. Már második hete nyaraltunk ebben a halászfaluban. Minden nap ki szerettem volna menni a halászokkal a tengerre, de anya azt mondta, hogy ehhez engedélyt kell kérni a határőrtől. – Kérek is – dohogtam mérgesen. – Hát kérj! – De mit mondjak neki? – Anya jót nevetett, és így szólt: – Mondd, hogy *moszna more?* – Mósna móre? – Igen. – És az mit jelent? – Azt, hogy ki akarsz menni a tengerre. – De hogy kérdezzem meg tőle? – Úgy, hogy fölmászol hozzá a őrhelyre, és megkérdezed.

Anya nem hitte, hogy föl merek mászni az ingatag falétrán a magasba, de tévedett. Szememet behunyva másztam fölfelé a létrán egészen az őrig. Anya varrotudományának mesterműve, a fodros, piros ruha, amely apró, fehér pöttyökkel volt telehintve, lobogott a szélben. Tudtam, hogy az odalent állók látják ugyanabból az anyagból készült bugyimat. De nem törődtem vele. Az ötéves kislány bátorságával kúsztam fölfelé, és közöltem kérésemet a szűrös szemű őrral, aki a mellén géppisztolyt, a fején tányérsapkát viselt. – Mósna móre? – kérdeztem határozottan, alighanem ezek voltak első idegennyelvű szavaim. A magas, zord férfi fönről lenézett rám, és fontoskodva felvonta a szemöldökét. Éreztem, hogy egy kicsit remeg a térdem, alighanem a kúszástól. – *Moszno* – válaszolta az őr, bólintott, és el is mosolyodott egy kicsit. Leereszkedtem, odafutottam Hanneshez, akinek a csónakjába beosztottam magam, és elmondtam, hogy engedélyt kaptam, kimehetek a tengerre.

A tengeren olyan erős szél fújt, hogy féltem egy kicsit, le is hűlt, úgyhogy Hannes rám terítette a stepelt kabátját. Kijebb eveztünk a parttól. Arrafelé tartottunk, ahol minden nap egy kövér és alacsony, kerek fejű és ferde szemű férfi gubbasztott egy kövön. Úgy emlékszem, Taunak hívták. Ebben a tengerparti faluban, ahol a városhoz képest kevesen laktak, akadtak más fura szerzetek is. Először is Taun anyja, aki mindig rózsaszínű kendőt viselt a fején, és aki sohasem mosolygott. Aztán élt ott egy nagydarab, kövér férfi, aki Lillunak szólíttatta magát. Egyszer Lillu mutatott nekem egy gilisztát, és ravaszul mosolyogva csak annyit mondott: – Ippa till! – A biztonság

kedvéért futásnak eredtem. Lillu nyomában gyakran egy cingár, nagy orrú férfi kullogott, akinek olykor mulatságosan rángott az arca, és akit Bolond-Tiiminek hívtak a falubeliek. A három bolondhoz néha egy negyedik is csatlakozott, egy vénember, akinek ősz és gyér volt a haja. Kékesszürke szemének fürkésztelenségétől talán még jobban félttem, mint Taun szájából kilógó nyelvétől, a hatalmas termetű Lillu bárgyú gagyogásától vagy Tiimi beesett, rángó arcától. Az utóbbi szinte szórakoztatott, mert a rángás sugárzó ráncokat hozott létre az arcán, olyanokat, amelyeket soha senki sem láttam. Izgalmas volt nézni, hogyan tágulnak és szűkülnek ezek a sugarak.

Taun, Lillu és Tiimi szegény szerencsétlenek voltak, ahogy anya csaknem becézve emlegette őket, egy kicsit úgy, mint az „Aludj, aludj, szegénykém!” kezdetű bölcsődalban. De az őszhajú fickó, akit Hitlernek hívtak, nem volt szerencsétlen, jóllehet minduntalan a többiek társaságában bukkant elő. Valószínűleg Taun apja lehetett, és a rózsaszín fejkendő asszony férje, mert náluk lakott. Egy kis és tiszta házban, ahová anya elküldött egyszer, hogy vigyek vissza egy könyvet. Miután félttem a zord öregembertől, magammal hívtam a határőrség őrnagyának Ljuda nevű lányát. Az ő apja volt az a jószívű őrnagy, aki Simon Müllerowskit szabadon engedte. Ljuda, a hosszú copfos, nagyon sovány lány, egy évvel volt idősebb nálam. Folyékonyan beszélt észtül, gyakran játszottunk együtt. Ljuda rögtön beleegyezett, hogy elkísér, mert még egyetlen egyszer sem járt abban a házban. Látni akarta a könyvet is, mielőtt visszavisszük. Én már ismertem, de az olvasástudásom nem segített, mert a könyv német nyelvű volt. Csak a címét értettem, *Ludwig II.* Ezzel szemben a könyv tele volt szép színes képekkel, amelyek hatyúkat és mesevárat ábrázoltak. A végén egy nagy kereszt volt egy tó közepén.

Ez a könyv kezdettől megvolt a családukban. – Bárcsak érteném, miről szól – sóhajtott sajnálkozva Ljuda. Bólintottam. Én is tudni szerettem volna.

De most kint voltam a tengeren, Hannesszal egyre távolodtunk a parttól, és a kövek közt ücsörgő társaság egyre inkább zsugorodott. Taun fölállt és integetett. Ez kényelmetlen volt, mert udvariasságból én is fölálltam és visszaintegettem, bár félttem, hogy elesem és vizes leszek. Szerencsére Hannes rám szólt, hogy üljek vissza. Szerettem volna megkérdezni, hogy mit gondol ezekről a fura emberekről, szegény szerencsétlenekről, Hitlerről és Taun anyjáról. De Hannes a távolba bámult. Felesége, Juuli, aki mindig segített férjének kivetni és bevonni a hálót, békés és szelíd, hívó asszony volt, ő bizonyára mindegyikükről csak jót gondolt volna. Vagy nem gondolt róluk semmit. Lillu és Tiimi, akik ebben a faluban születtek és nőttek fel, olyanok voltak, amilyenek, a falu neveltjei. Mindenki megszokta őket, jóllehet nagyon mások voltak. De a falubeliek hozzászóltak Taunhoz, Elsa Johannához és Simon Müllerowskihoz is, noha őket soha nem fogadták el sajátjuknak.

Néztem a parton állókat. Most már alig lehetett őket a szürke kövektől megkülönböztetni. Az erősödő szélben kiféredett a sok hullámtaréj, a vízcseppek magasra csaptak, csillogtak a napsütésben és beárnyékolták a partot. Motorcsónakunk nagyokat szökkent a hullámokon és egyre kijebb jutott a nyílt tengerre. Mindez két hónappal azelőtt történt, hogy megtiltották a kihajózást a parti halászoknak.

A mustjalai temetőben, az úgynevezett orosz parcellában, ahol az ortodox hitű szigetlakók lelnek örök nyugalmat, van egy szerény sír, amely szürke kőtörmelékkal van beszórvva. Egy ezüstsínű fémkeresztre csavarozták föl a névtáblát: Simon Müllerowski („Hitler”) 1889. április – 1956. október.

Fordította: Jávorszky Béla

BÍRÓ GERGELY

Dóci

Úgy volt, hogy hétfőn este találkozunk, beülünk valahová a Batthyány téren, de napközben még pontosítunk. Hívtam délelőtt, hívtam délben, aztán délután – mindig ki volt kapcsolva. Nem tudtam, mit tegyek. Végül csak odamentem a megbeszéltek időben, hátha összetalálkozunk. Egy olyan helyet javasolt korábban a Fő utcában, közel egy templomhoz, ahol sörkülönlegességeket lehet inni. A Batthyány tér környékén pedig négy templom is áll. Szemerkléltem az eső, végigjártam az összeset, benéztem egy-egy vendéglőbe, sörözőbe, de Dóci-t nem találtam sehol. A Mátra borozónál megálltam, ismerős volt a neve, mintha erről beszélt volna. Ez a kocsmá nem éppen söröző, de azért bementem. Fémputt, fogantyús fedők a pultba süllyesztett borhűtő tégelyeken, klasszikus, kádári időket idéző borozó – segítőkész, egészséges arcú kocsmárossal. Kérdeztem, nem járt-e ott a barátom, mire azt felelte, hogy biztosan nem; az elmúlt egy-két órában nem tért be senki, és az ott időző kis társaságra mutatva megjegyezte, hogy vélhetően egyikük sem az, akire gondolok. Abban a reménytelen keresésben volt valami baljós, hiszen Dóci nem szokott eltűnni, ha megbeszélünk valamit, sosem ért meglepetés.

Másnap kaptam a hírt, hogy Dóci, azaz Csábi Domonkos május 26-án virradóra hirtelen elhunyt. 42 éves volt. Amikor tehát a Batthyány téren bolyongva kerestem őt, második napja nem élt. Az hasított akkor belém, hogy már harmadik napja nem eszik szegény.

A Pázmányon ismerkedtünk össze egyetemistaként, hogy pontosan mikor és hogyan, nem emlékszem. Arra viszont igen, hogy utolsó éveinkben ő is írt rendszeresen az egyetemi lap, a Campus kultúra rovatába cikkeket, többnyire kiállításokról. Hamar megkedveltem: a tekintete elárulta, hogy közvetlen, nagy lélek, melankolikus, mégis derűre hajló, és bár-mikor kapható az elevenkedésre. Finom, befelé forduló természetéből fakadóan általában halkán, mintegy töprengve beszélt. Szerettem, amikor mesélni kezdett valamit, mert többnyire belebonyolódott az elbeszéléseibe, ilyenkor sokat nevtünk együtt, és véget nem érően tudott magyarázni a 20. századi

Csábi Domonkos, 1976. október 4. – 2019. május 26.

magyar történelemről. Tóth Árpád lelki rokonaként csendes, borongós verseket írt, amelyeket igazi kéziratban mutatott meg, de nem akarta őket publikálni. Azon kevesek egyike volt az egyetemen, akinek véreben volt az irodalom, a képzőművészet, a történelem, és tudni lehetett, hogy ezen a pályán fog majd teljesedni, mert az ő valódi élete a könyvek remeteségében zajlott, azt hiszem. Szilárd, keresztény-konzervatív értékrendjét a családjából, majd a Budapesti Piarista Gimnáziumból hozta. Kialakult meggyőződéssel, széles műveltséggel bírt egyetemistaként is, de nyitottan, kíváncsian járt-kelt, barátkozott – igaz, csak kevesekkel. Nagyon szerette a 19. századi magyar irodalmat és a nyugatosokat. Én pedig emberi értékei mellett legjobban a reformkort idéző virtust szerettem benne, amely gyakran előbújt belőle; ha nekieresztette dús bajuszát, szakállát, még jobban megfelelt ennek a képnek, és szinte magam előtt láttam, amint ott ül ő is egy-egy korabeli diétán sujtásos attilában. Rokonom volt, ha nem is vérszerinti, otthon éreztem magam a társaságában – és most már egy otthonnal kevesebb.

Gyakran futottunk össze és beszélgettünk könyv-élményeinkről, meséltünk magunkról az egyetemi könyvtárban, vagy együtt ettük a Széchenyiben az ötven forintos zsíros kenyeret. Csóringerek voltunk a havi három-négyezer forintos ösztöndíjunkkal, mégis gazdag évek voltak ezek. Gyerekes emlék, de fontos nekem: volt egy családi Citroënjük hidraulikus futóművel, nemegyszer vitt haza vele Piliscsabáról; többször megkértem, hogy indítsa be a motort, hadd nézzem, hogyan emelkedik a kocsi fekeke. Mint általában, komolyan vett ekkor is, tudta, hogy mennyi mindenen vagyok képes csodálkozni, és talán jólesett neki, hogy megláttam valamit az öreg autójukban, amivel nem tudtam betelni.

2001-től eljárt ő is a Lyukasóra folyóirat havi műhelytalálkozóira, amelyeken Szalay Károly főszerkesztő velünk, fiatal írókkal, költőkkel, irodalomárokokkal foglalkozott, mások mellett Vele, Borbély Lászlóval, Erős Kingával, Kondor Péterrel, akik a pályán is maradtak. Jó kis társaság voltunk, éjszakákat beszélgettünk át egy-egy Lyukasóra-est után a Kosuth tér valamelyik vendéglőjében, később a Magyar Napló estjei után, az Írószövetség Deák éttermében. Tőle, Dócitól hallottam először a Magyar Naplóról a 2000-es évek elején, fontosnak tartotta és ajánlotta a folyóiratot, talán még adott is egy példányt belőle.

Aztán kezdett eltűnedezni, de ha jobban meggondolom, többé-kevésbé mindig magányos volt. Tagja lett az egyetemi Babits Kutatócsoportnak, és miután lediplomázott, egy éven át a Szent Margit Gimnáziumban tanított. 2002 óta jelentek meg írásai országos lapokban – többek között a Lyukasórában, a Magyar Naplóban és az Új Könyvpiacban, 2009–2010 között pedig a Magyar Katolikus Rádió munkatársaként rádiós jegyzetekkel jelentkezett kéthetente. Életműinterjúkat készített rangos szerzőkkel (Czakó Gáborral, Jelenits Istvánnal, Juhász Ferencsel, Rába Györggyel, Végh Attilával) a Magyar Napló Nyitott Műhely rovatába, előadásokat tartott konferenciákon,

írt tanulmányokat, esszéket, kritikákat. Jelentkezett a Pázmány doktori iskolájába is, amelyet szintén elvégzett, Babits Mihály levelezését kutatta. Az utóbbi években hivatali munkát vállalt, a Pest Megyei Kormányhivatalban dolgozott. Négy kötete jelent meg: a *Szívbe nyomott mag* a Juhász Ferencsel készített beszélgetőkönyve versekkel és fotókkal (2008); ő állította össze és szerkesztette zsebkönyvtár-sorozatunkban a *Babits Mihály válogatott versei* című kötetet, amelyhez kísérőtanulmányt is írt (2013); saját írásait az *Összeálló mozaik* című könyvében (2014) gyűjtötte össze: ebben kaptak helyet az életműinterjúi, esszéi, kritikái, jegyzetei – és éppen az idei Könyvhétre látott napvilágot a *Babits Mihály levelezése 1925–1927*, amelyet társszerkesztőként ő rendezett sajtó alá, és amelyet már nem vehetett kézbe.

Pedig készült rá, lelkesen szervezte a bemutatót, ahol teret kaptak volna a saját versei és képei is. Az utóbbi években ugyanis újra elővette a verseit, átdolgozta őket, újakat is írt, fordított, rajzolt és festett, mintha végre elhatározta volna, hogy visszajelzést kér, mert szeretne megmutatkozni alkotóként is, aki irodalomtörténeti munkáiban nem sok személyességet engedett meg magának. Ebben közrejátszhatott az is, hogy néhány éve megtámadta egy komoly betegség, a szklerózis multiplex, amellyel együtt kellett élnie. Talán éppen fölébe akart nőni a szenvedésnek azzal, hogy az önkifejezésnek, a lelki-szellemi fejlődésnek ezeket az útjait is bejárhatta magában.

Két éve nem találkoztunk. Kíváncsi voltam rá, szerettem volna ráérősen beszélgetni vele a Mátra borozóban, és tudom, hogy mindketten vártuk azt a hétfőt nagyon. Elégé rossz, hogy nem ülhettünk össze, és már nem is tudunk soha. Mégsem véletlen, sőt, most még fontosabbnak tartom, hogy az utolsó heteiben többször beszélgettünk telefonon, komolyan és komolytalanul, ahogyan szoktunk. A találkozásunkat tervezgettük – valójában a búcsú hívásai voltak ezek, amelyek nélkül szegényebb lennék biztosan.

Remény nélkül – LA-i utazás után (vegyes technika, vászon, 200 × 300 cm, 2018)

SZAKOLCZAY LAJOS

Boldogságfutamok

Kiss Márti kiállítása a Forrás Galériában

Ha a bioromantikától leereszkedünk a biovalóságig, azonnal észleljük, hogy a természeti tünemény – kert, horhosok, fák, gyökerek, nádas – miként válik egy életforma, művészi *ars poetica* kifejezőjévé. Valóság-élményével, tágasságával? Azzal is, de még inkább a benne rejlő erő, az érzelmeket fölkorbácsoló futam – a felvidéki (csallóközi) Kiss Márti esetében nyugodtan beszélhetünk boldogságfutamról – személyiségrajzot ugyancsak magában rejtő elevenségével.

Honnan ez a horizontot horizontra növelő tágasság? A földközeli gyermekkori élmények éppúgy

Elhangzott Kiss Márti felvidéki/csallóközi festőművész kiállításának megnyitóján a budapesti Forrás Galériában, 2019. április 17-én.

szerepet játszanak ebben – sosem csörgősipkával, de a föld nehéz légzésével –, mint a fokról fokra növekvő műveltségélmény. S kiváltképp a tanításban – a fiatal művész a dunaszerdahelyi Várbery Ármin Alapiskola tanára –, a gyermekekkel való szem- és értelemnyitogató foglalkozásban megnyilvánuló szeretet.

Azt gondolhatnánk, hogy ennek az érzelmekiáradásnak nincs esztétikuma, hiszen a nevelő és diák közötti viszony – jóllehet a társas gondolkodás egy életre kihat – csupán magatartásforma. Lehet. Ám itt úgy fogalmazódik meg az alkotás gyönyöre, hogy a képzőművészeti klasszikusok (Munkácsy Mihály, Jean-Francois Millet) egy-egy művét kinagyító, illetve motívumait másoló diákok elemeket szolgáltatnak a festőművész-tanár számára. Aki megköszöni a kis „művésztársak” munkáját. Közös műalkotás, közös ihlet? Nem. Csupán a képzőművészetben (a képzőművészeti gondolkodásban) rejlő végtelen szeretet kinyilvánítása.

Amelyben, azzal, hogy magához öleli az egész világot, Kiss Márti tobzódik. Expresszív ecsetje által

még a hagyományos realista ábrázolás is – szó sincs zsánerképről – megemelkedik. Elsőbben a fura helyzetek, a szemlélődő és önmagát világgikiáltóvá-világunttá álmódó hősök miatt (*Ceruzaszedő lányok* – 2019; *Ásító diák* – 2019).

A művész, bár nagyméretű organikus tájképei szinte a valóság-hű és nonfiguratív ábrázolásmód – sűrű létvalóság – között tallóznak, szerencsére nem mond le a figuralitásról. Alakjai azáltal, hogy csaknem beleégnék a környezetbe (a növénykoszorú mint háttér érzelmét fölcsiholó-megnyugtató erő) – lásd az *Otthon* című, itt szétbontott triptichont (2018) –, egyúttal valamilyen profán szabadságfogalom megtestesítői. A *Magányos dió* (2018) rendezett rendtelenségében is érzékelhető – udvarra húzódott a tanítás (képzőművészeti szakkör) – a várható élmény intenzitása. A tömeg (festőtanoncok garmadája) valamikor el fogja lepni a kertet. A kép ereje épp az *egyedüliségben*, a magányos, várakozó oktató – kép-mutogató – előkészítő munkáját dokumentáló, reménytelen „magány” megragadásában van.

A föld nehéz légzése, a napsütés – légvibráló kozmosz – percenkénti változása, az alatt röpdülő fény szántóföldet, növényt megsebző útja nagyon is kijelöli, hogy hol vagyunk. A Csallóközben. Nem feltétlen szükséges a politika nemzeti kisebbségre nehezedő bakugrásait idevonjunk, hogy érzékeljük, ez a táj, ez a létvalóság magába itta a történelem megannyi kalodájának súlyát. Nagybányán süt a nap, táncos kedvében folydogál a Zazar, az ég nem ereszkedik a földre. Mások a fényviszonyok, ha valaki egy mezőn megülő boglyát akar megfesteni, az röpdül.

Kiss Márti tájképei – a művész jobbra ebben a tematikában a lenyűgöző – komor szépségek. Az orga-

nikus lét természettől, embertől harsogóan megfáradt tonnait hordozzák. A kérges, megcsontosodott föld, fű, sás, gyökér, lefejezett napraforgó zsúfolt szerkezetű kacskaringójában mintha az emberi küzdés és sorssal szembeni helytállás leledzene. Visszafogott fény- és színsziporka, hogy a nézőt gondolkodásra készítse az Isten hidege (*Domináns I.* – 2016; *Hidreget érzek* – 2017). Némelykor a faktúra, a csaknem felületi plasztika érzékelteti a felfedezés mámorában is expresszív ecset *önkifejezői* útját.

Se szeri, se száma azon festményeknek – ebből a szempontból a kisméretű remek (Műhelyemből 1–2 – 2018; *Az iszap részletei* – 2016) a nagyméretű tablóktól, a lírától a dráma felé haladva, alig különböznek –, amelyek bármily nívós magyar vagy nemzetközi tárlat ékei lehetnének. Kokas Ignác izzó Ginzája is megkaphatná rokonérzésű párját, ha a Magyar Nemzeti Galéria megvásárolná – miért ne álmodozunk – a fiatal csallóközi festőművész óriás tablójából (*Remény* – 2017; *Remény nélkül – LA-i utazás után* – 2018) legalább az egyiket. A *Remény* mint földabrosz a napraforgótábla kiszenvedett, egy kissé emberekre emlékeztető alakjait próbálja megmenteni a bekövetkezhető (?) borzalmaktól (innen a táblán lévő sárgás fény biztatása). A *Remény nélkül...* kíméletlen látomása (reális létvalósága?) pedig abban válik iszonytató ítéletté, hogy a munkától, éhezéstől halálosan kimerült testek a kompozícióban – minő csatatérre vált a mező? – valósággal tájszerkezeti elemmé válnak.

Nyilván a főntebb említett értékörző, s azt továbbító gesztustól nem függ Kiss Márti nagy reményekre jogosító pályájának kiteljesedése, ám jelzésértékű lehetne a határon túli magyar képzőművészet jelesei-nek a megbecsülésére.

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára

Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek

Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok • Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák

► www.magyarnaplo.hu

BÁGER GUSZTÁV

Halálhír

In memoriam Kányádi Sándor,
Tandori Dezső
Vasadi Péter

*A folyó felforr. Égig ugráló halak.
Apokalipszis ez. Vagy vers születik épp.
Tűnődő vándor cédrusfák alatt.
Gyantasúrú könnyek. Hallgat a beszéd.*

Maholnap

*Ott fut a múlt, mozgó árnyék,
cikázik fák között a parkban.
Utca forgatagában sodródik,
eresz alá áll, ha vihar van.
A halmazok emlékeznek,
kirajzolódik a metszet.
Jövőt vázoló irányok
vetnek ránk keresztet.
Ember, ülj és hízza hízzál!
Autószalon a szent templom.
Beragyogja éjszakánkat
a drága kincsként tisztelt lom.
Mindent kizökentő földrengéstől,
vagy magától megy arrébb a létra?
Borulsz, végül megkapaszkodsz.
Megrendülsz egy pillanétra.*

Három oszlop

*A többi szívvel dobban a szív.
A természettel együtt folyik.
A kultúra az Úrral összedolgozik.*

*Optimálissá a saját avat.
Benne a tradíció és a nyelv.
Naggyá e három együtt tesz.
Így lesz műved a köznek érték.
S magánügyed számukra Terv.
Méltányos haszonelv legyen a mérték.
Közös jószágra adatik a Hű Tett.*

*A trónra ne a technikát ültesd!
Jobb a Szolgálat s a szerves Kert!*

LACKFI JÁNOS

Szúr

*Gyerekkoromban elviselhetetlennek tűnt,
ahogy hajvágás után
az ingem nyaka
vagy a pizsamám nyaka szúrt,
egyszerűen nem lehetett kibírni,
alig tudtam elaludni tőle,
mintha izzó parázson sülnék,
mintha szöges ágyon feküdnék,
nem vagyok én fakír,
nem vagyok én fakír,
aki mindent kibír.
Teljesen érthetetlen volt viszont,
amiről a felnőttek panaszkodtak,
hogy drágulnak az árak,
hogy megint felment a benzin,
hogy sehol nincsen munka,
hogy megaláz a főnök,
hogy hűtlen lett az asszony,
hogy prémiumot se kapnak,
hogy a Pista bácsinak
annyira elviselhetetlenül
szúrta nyakát az élet,
felkötötte magát,
ne lássa többé a napot
s főleg a többi embert,
telet, nyarat, esőt,
kutyát, macskát, egeret.
A felkötést értettem,
magasról biztos vicces
a világ, mint egy fáról
vagy mint egy háztetőről,
ráadásul veszélyes,
azt mondják a felnőttek,
ezért biztos érdekes.
De ha már nem látsz semmit,
az olyan, mintha aludnál,
és aludni unalmas,
unalmasabb, mint az élet,
még akkor is, ha szúr,
de iszonyúan szúr,
kibírhatalanul szúr,
szúr a nyakad.*

Papírból, pixelből, rezgő levegőből

Beszélgetés Lackfi Jánossal

Kevés szerző mondhatja el magáról, hogy olyan erős a jelenléte az irodalmi életben és olyan népszerű az olvasók körében, mint Lackfi János. Az idei Ünnepi Könyvhéten négy új kötettel is jelentkezett. Jelen van a hagyományos és a közösségi médiában, a fesztiválokon is gyakran szerepel. Mindezekről, az olvasók szeretetéről, a családi háttérrel és munkamódszeréről beszélgettünk.

– *Mit csinálsz mostanában? Készül új verseskötet, új regény?*

– A kapuzárási derű éveit élem. Mióta negyvennégy évesen nagyapa lettem (azóta már a negyedik unokánál tartunk), igazi betakarító szezont vette kezdetét. És új vállalkozásokba is befogtam. Nemrég jelent meg a pontosan egy évre való miniprózát tartalmazó kötetem, a *Minden napra egy sztori*. Ebben 365 villódzó, mai történet kapott helyet, aki akarja, majszolhatja naponta. Öngyilkos baglyok, Mikes Kelemen haverkodásai, féltékenységi drámák, vidám temetések, bosszúálló urológusok, tetovált halak, lekvárnak eltett nagyanyák, lövészárokból szelfiző frontharcosok, lezuhant repülő, levágott fejű kerti törpék és vérszomjas ház mesterek sorjázna a lapokon. Elmúlt hat évem érzelmes, satirikus, humoros és filozofikus versei is megjelentek az *Emberszabás*-kötetben. Ezzel párhuzamosan bontakoznak új vállalkozásaim. Életregényt írok csupa megtörtént csodákkal, utcán születésről, hatgyerekes kavargással, égből hullott milliokról, elképesztő gyógyulásokkal, egybeesésekkel, no meg bukdácsolásokkal, bénázásokkal, humoros helyzetekkel. Talán Durrell vagy a Varga Domokos-féle *Kutyafülűek* tekinthető előképnek, a kötet címe

ez lesz: *Vízen járni tilos!* Az ötvenedik évemet szeretném megünnepelem vele. Mellette leginkább zsoltárokat írok mostanában, s persze nem kevés tárcanovellát. Meg egy újabb testes regényen dolgozom, de ez hosszútávú futás, araszonként haladok.

– *Manapság a költők inkább regényt írnak. Nincsenek friss verseik, mert energiáikat regénybe ölik. Egyáltalán miért ír regényt, aki költő? Azt is hallottam már, hogy minden költőnek kell írnia egy regényt életében. Ha én nem akarok, nem is vagyok költő?*

– Csak a magam számára tudom értelmezni ezt a kérdést. Istenem, hogy másoknak tanácsokat osztogassak! Mindig tanácstalanul fogadtam azokat az előírásokat, amelyek megmondják az irodalmi tutit, vagyis hogy mit hogyan KELL csinálni. Sokat kell írni, mint Kosztolányi vagy keveset, mint Pilinszky? Sokat, mint Jókai vagy keveset, mint Ottlik? Sokat, mint Márquez vagy keveset, mint Dickinson? Szerintem lehetőleg minél több jót. Verseim, dalszövegeim, novelláim, esszéim, egyperceseim folyamatosan születnek, és végre, három év kitaró munkája után megjelent *Levágott fül* című regényem. Gyerekkoromtól igazán a próza érdekelt, faltam Verne,

Scott, Dickens, majd az oroszok, a magyar népiek regényeit. Magam is meséltem folytatásos indiántörténeteket elalvás előtt testvéreimnek, és rajzoltam kalandos, huszáros képregényeket a magam szórakoztatására. Vagyis igazából sztorikban gondolkodtam, szívesen anekdotáztam akár társaságban, akár tanárként, a Pázmányon eltöltött tizenhét évem alatt. Egy jól megválasztott történet sokszor többet ad, jobban megragad, élénkebben közöl valami fontosat, mint egy szerkesztésre való adat. Jó hangulatú novellaszemináriumokat tartottam az egyetemen, nagy kedvenceim a kortársak közül többek közt Alice Munro, Mario Vargas Llosa, Jü Hua, Orhan Pamuk, Murakami Haruki. Szóval a próza világa mindig is otthonos volt, olvastam-írtam rengeteget, megjelentek novellásköteteim, eddigi legnagyobb sikerem is rövidprózákhoz köthető: a 2012-es *Milyenek a magyarok?* 37 000 példányban fogyott el, lefordították angolra, bolgárra, vietnámira, fordítják hollandra, románra, horvátra, franciára, és a három, ezt az irányt folytató kötet is jól futott idehaza. Két kisregényem, egy regényem is jelent meg korábban. Nyilván költőként ismernek a legtöbben, ráadásul az internet is jót tesz a versek terjedésének,

hiszen a rövid műfajok előnyt élveznek a klikkelős, cikázós figyelemkoncentráció korában. Ám a próza, a regény mint hosszú távú terv végig jelen volt az életemben, öt regény rohad a számítógépemben különböző félbemaradt állapotokban. Az elkövetkező években azonban végére járok a dolognak.

– Halottnéző című regényed 2007-es, a második, a Levágott fül pedig 2018-as. Miért kellett tíz évnek eltelnie a kettő között, és minek köszönhető, hogy épp most jött le a futószalagról ez a nagyobb terjedelmű történet?

– Komoly döntést kellett meghoznom, csaknem két évtized után eljöttem az egyetemről, mert belenéztem az időgépbe, és nem azt láttam, hogy tíz év múlva még több órát akarok tartani, még több dolgozatot javítani, még több diplomamunkáról konzultálni, még több jegyet beírogatni. Főként az adminisztráció fárasztott, no meg évi százötven fellépés és rengeteg hosszabb-rövidebb írás mellett az előadások, szemináriumok anyagát sem volt időm úgy megújítani mindig, hogy nekem is adjon valami pluszt, valami extrát még a tanítás. A diákokért vérzett a szívem, nagyon sokakkal nagyon jó kapcsolatban vagyunk; ha látom a Facebookon, hogy utaznak, házasodnak, gyereket nevelnek, dolgoznak, sikereket érnek el, koncerteznek, borászkodnak, újságírnak, médiáznak, jótékonykodnak, sportolnak, mindig büszke vagyok rájuk, s kicsit úgy tekintem őket, mintha családtagok lennének. Hát, még ha az utcán vagy Kapolcson futunk össze... Viszont a bakancslistámon ott szerepelt, hogy még öt-tíz regényt kiírjak, kiirtsak magamból, ha az Égi Gondnokság is úgy akarja. Ezért átterveztem sok

mindent, de nem könnyű hosszútávú futásra átállni, hisz a rövid vágásokra voltam berendezkedve. Sportban is elfutok a világ végére egy labda nyomában, hetente többször focizok, kosarazok, viszont csak úgy loholni a loholásért, úszni az úzásért, tekerni a tekerésért, nos, az nehezemre esik. Jó pár regénybe belefogtam, s megrekedtem több százezer karakternyi kész szöveg után. Ez bosszantott, de Murakami remek esszékötete, a *Miről beszélek, amikor a futásról beszélek?* kizökkentett a holtpontról. Ő a regényírás mellett maratont fut, és ezt a kettőt párhuzamba is állítja, több nagyon hasznos tanácsot elszórva a lapokon. Ezek közül néhány életmentőnek bizonyult. Említi például, hogy a hosszú prózát előre ki kell matekozni. Így aztán kiszámoltam, hogy ha van évi száz délelőttöm a sok más munka mellett a regényírásra, és minden ilyen napon írok háromezer leütést, az összesen háromezre ezer, vagyis két-három év alatt összejön egy testesebb kötetre való. A japán írótól tanultam azt is, hogy nem akkor kell az asztaltól felállni, mikor már kiszáradt a véna, és nem jön több mondat, hanem amikor a legjobban megy, amikor csak úgy ömlik a szöveg... Ez nehéz feladat, önuralmat követel, mert szeretek lőni, ahogy a csövön kifér. Úgyis rengeteg utólagos szerkesztés, pöszmögés, piszmogás, polírozás van minden szöveggel. Viszont kipróbáltam, és működött a dolog. Egész máshogy ül az ember neki a regénynek úgy, hogy emlékszik: milyen jól ment tegnap, mikor kiszállt belőle... Mivel az előző regényt „szétnyilatkoztam” a sajtónak, részben ezért is fogyhatott el a lelkesedésem, most hoztam egy szabályt önmagam számára, s er-

ről a regényről senkinek semmit nem árultam el, még a feleségem se tudta, miben mesterkedem. Egyedül Margit lányomnak meséltem róla rendszeresen, hogy meg ne kattanjak; ő elképesztő művelt, jó tanácsadó. Egyik első olvasója lett aztán a kész műnek, rengeteget köszönhetek az ő tanácsainak, valamint a szintén remekül „előolvasó” Szabó T. Annának és gondos szerkesztőmnek, M. Nagy Miklósnak.

– Nem példátlan, hogy egy felnőtt közönségnek szánt regény elbeszélője kamasz legyen, de nem is túl gyakori fogás. Téged mi vitt rá, hogy egy tizenhét éves srác szavain keresztül akard megmutatni a világot?

– Ez több szempontból fontos mozzanat. Először is a történet kiindulása és alapötlete, hogy a főhős valóban talál egy levágott ember fület a házuk ablakpárkányán. Ha az illető felnőtt, akkor jó eséllyel kikéri magának, hogy az ő saját házában a saját ablakpárkányán, amelyért annyit gürcölt, hajtott, valaki másnak a fület találja. Hívja a mentőket, tűzoltókat, rendőröket, katasztrófavédelmiseket, hogy ezt innen azonnal távolítsák el, ehhez neki, tisztos polgárnak, semmi köze. Két alapigény között lavírozunk ugyanis legfőképp, egyik a biztonság, másik az izgalom. Például egy párkapcsolat esetén Kálmán, a főkönyvelő roppant megbízható, mindig kezet mos, mindig papucsot vesz, véleménye integrálással pontosan kiszámítható, és ha leült a fotelba odahaza, jó eséllyel egy év múlva is ugyanott ül nyugodtan. Rá tehát lehet alapozni, ellenben elmondható, hogy nem valami izgalmas vele az élet. Joci viszont igazi kalandor, munka után hazajön ugyan, de előbb beugrik

Édesanyjával, Mezey Katalinnal; édesapjával, Oláh Jánossal

az összes kiscsajhoz, a kocsmába, kaszinóba, és érkezik, amikor érkezik, valamilyen állapotban. Elképesztő kaland vele az élet, de nem egy életbiztosítás. Hasonlóan vagyunk a mindennapokban: a kátyú legyen befoltozva a ház előtt, a retikulómet ne tépjék le az utcán, klappoljon minden szépen, különben kipsztozom dühömet az internetre. Aztán leülök este a tévé elé, és várom, hogy a filmben a kátyúkat befoltozzák, az utcák biztonságosak legyenek, az ÁFA alacsony, no meg senki ne csapjon be senkit. Ja, nem. Inkább olyasmiket nézünk, hogy egy iszonyúan kigyúrt fickó egy hozzábilincselts szépséggel kúszik a mocsárban, szikrázó vastraverzek omlanak össze körülötte, lőnek rá és lő másokra, majd a főcímmzene előtt elvágja a bomba időzítőjének drótját, és a világ megmenekül.

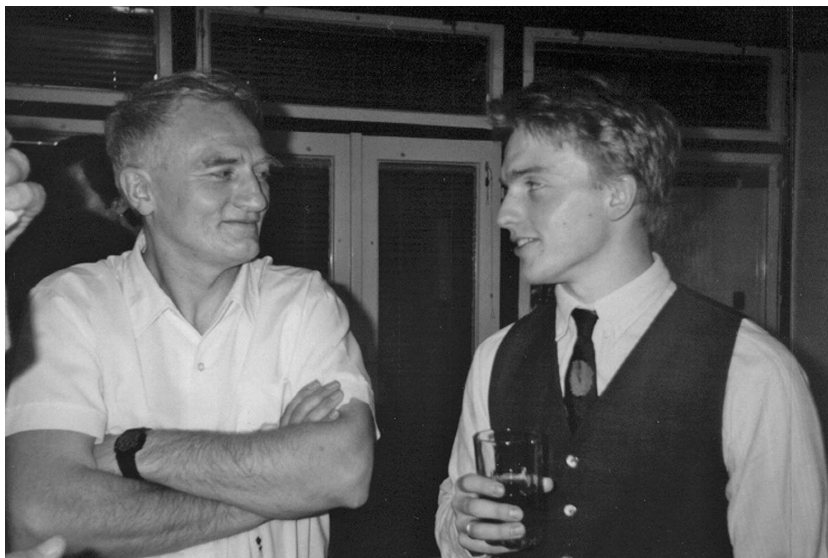
Az én regényem is izgalom és biztonság kettősségéről szól. Csak hogy a tizenhét éves főhős, aki átlagos családban él, kísértésbe esik, megtartja magának a bűnjelet, és egy emberi füllel a zsebében nyomozni kezd. Később rendőrségi ügybe keveredik, ámokfutásba kezd, és felvetődik a kérdés, hogy ha valakinek van egy jó ügye (ő a

fejébe vett egyet), mennyi tisztességtelenség, bűn fér még bele, míg megvalósítja? Ha építke egy szép plázát, pár ellenségem csak elfér a betonban, nem? Ha rendes ember vagyok, nem muszáj ÁFA-s számlát kérni, ugye?

A könyv másik főhőse egy vak lány, aki nagyon kemény sorsot kapott, tele veszteségekkel, de nem tört össze, hanem hatalmas szájjal, dühvel, dumával követeli ki, hogy ne fogyizzák, ne pátyolgassák, hanem tényleg vegyék emberszámba. Hogy a két figurának mi köze van egymáshoz, és hogy kinek a fülét is vágta le voltaképp, az derüljön ki a regényből... A krimi-szál végigér a könyvön, bár millió apró sztori és rengeteg lelki viharzás veszi körbe, hiszen az amúgy is forrongó lelkű, igazságkereső kamasz normálisnak hitt élete nagy robajjal roskad be: körülötte a családja, minden ideál, hit, társadalmi konstrukció.

– *És mi a helyzet a gyerekirodalommal? Sok mesét írtál: mi a szerepe a mesének, hogy fogadjon be a gyerek, hogyan lehet neki újat mutatni, ha már minden mesét felolvastunk? Hogyan hat a mese a célközönségre, a gyerekekre, mire használható?*

– Irodalomban eleve nehéz újat mutatni, hiszen minden ma íródo eset valami régít ismétel. Ha valaki feldühödik hiányzó vagy távolságtartó apjára, rögtön befigyel Oidipusz, ha egy fiúkollégiumba kerülő srác elveszettnek érzi magát, máris a feláldozott Izsáknál járunk, és minden parkban összebújó kamaszpár Éva almája felé nyújtogatja a kezét. Ettől persze csak még mélyebbek lesznek a történeteink, még érdekesebb lesz újrameríteni őket. A gyerekek újdonságigénye elég speciális. Az egész kicsik képesek ezredszer felolvasatni vagy újranézni-hallgatni ugyanazt a nem is túl bonyolult szöveget, ez megnyugtatja őket, felépíti világukat. A szülő néha idegbajt kap ettől, szeretné színesíteni a sztorit, de a gyermek nem engedi, mert pont azok a szavak kellene neki, amelyeket már beépített belső világába. Egyik apuka annyira felháborítóan bugyutának érezte az egyik mesekönyvet, hogy az oda írottak helyett saját fantáziájából szőtt valami abszurd cselekményt már első felolvasásra. Amikor pedig újra kellett regélni a történetet, hatalmas bajba került, mert a gyerek követelte, hogy azt olvassa, ami „oda van írva”, vagyis ami

Édesapjával kiállításmegnyitón, Pesthidegkúton

korábban elhangzott. Az apuka nemigen tudta már rendesen összeszededegetni pillanatnyi agyszüleményeit. A kicsik rendkívül fogékonyak arra is, hogy egyszerűen sorrendbe szedve elmeséljük nekik egy napjuk történetét. Fontos típusú mese ez is, hisz ők maguk a hősök, és különböző kalandokon keresztül, az életfa mind magasabb ágain felmászva jutnak el ahhoz az ágyhoz, amelyben épp aludni készülnének. Így kerül pont a félelmek, örömök, meglepetések, játékok, kötelességek, újdonságok, ismétlődések sorozata végére.

Mikor viszont nagyobbak lesznek, rajongják a furfangosabb fajta elbeszélés módokat. Az én gyermekeim is próbáltak kifogni rajtam, és esténként csupa olyan mesét rendeltek, amelyben az általuk kitalált, minél kevésbé összeillő figurák szerepelnek: mondjuk egy dugóhúzó, egy púpos, lila egér és egy olajfűrótorony. Aztán bazsalyogva várták, merre tekerintem a sztorit, hogyan keveredem ki belőle. Az is nagy cinkosságot ébreszt a gyermekolvasóban, ha felismer olyan mesealakokat, akiknek tudja a történetét, ám az új mesé-

ben másként ismerheti meg a szereplőket. Ha például a hét törpe nem bányában dolgozik, hanem autóbontóban vagy szupermarketben. Ha Piroska és a vadász megszereti azt a bűdös farkast, együtt pityeregnek, nagyfi pedig kiakad rájuk, hogy ezek itt nyafognak, ő pedig megkrepál éhen. *Csodafogkrém* című, nemrégiben Csík-szeredában megjelent mesekönyvemben például szerepel eldobható borotva, mobiltelefon vagy úthenger. Aztán akad ott mese Mátyás királyról, aki medvének öltözik, de csaknem megjárja. És olyan hősök is felbukkannak, mint Dobozfejű Zsuzsika vagy egy szőkevény cica, szomszéd nénik, utcaseprők, kerek székesekek, fodrászok, szóval egyáltalán nem mesésnek tűnő hétköznapjainkból is nyílhatnak végtelen mesetárnák.

Elképesztő izgalmas vállalkozásnak bizonyult nemrégiben „újragombolni”, mai gyerekeknek fogyasztható módon átírni Móra Ferenc *Kincskereső kisködmönét*. Ha Shakespeare-t lehet mesévé, novellává, képregénnyé adaptálni, a mi íróink is kibírják. Lényeg, hogy a kulturális minták, metafo-

rák, történetek, fontos üzenetek továbbmenjenek nemzedékről nemzedékre, és unokáink is tudják majd, mi a markoláb, a körtemuzsika, a bányapásztor vagy az égbelátó. No meg hogy mikor szorít az a bizonyos ködmön. Az igazi ínycsemegetés meg, mint eddig, úgymint elolvassák majd az eredetét.

– *Hogyan emlékszel a saját gyerekkorodra, milyen szülői mintát kaptál otthon? Édesapád alkotóként is a mestered volt, vagy csak a dzsúdózásban? Milyen örökséget hozol magaddal?*

– A máriaremeteai családi házból sok mindent hoztam magammal. Fontos volt, hogy van tízezer kötet a polcon, és olyan is akad, történetesen édesapám, Oláh János vagy édesanyám, Mezey Katalin, aki megkérdezésre segít, vajon mit érdemes olvasnom, melyik borító mögött mit találok. A kétkezi munka is napirenden volt, tyúkokat tartottunk, kerítést festettünk, végtelen támfalakat raktunk kőből, tetőteret építettünk be, fészert ácsoltunk, könyvespolcokat barkácsoltunk. Ha nem volt „kötelező” munka, akkor is elfoglaltam magam, rengeteget olvastam, rajzoltam, összeraktam az Operaház makettjét, türelémüveget fabrikáltam, kishajót építettem fából. És persze lejártunk apámmal cselgáncsdzést tartani, hordtuk a szőnyeget, vezettük a bemelegítést. Mindezek nagyon formáló tapasztalatok, hiszen éreztem az anyagot, annak ellenállását, a mindennapi teremtés részese voltam. A sportban is megtanultam, hogy gyakorlás nélkül nincs semmi, egy dobástechnika elsajátításához sok százszor, ezerszer kell elpróbálni az adott mozdulatsort.

Amikor úgy döntöttem, nem operaénekes leszek, hanem költő,

rögtön neki is láttam gyakorolni, írni, húzni, újraírni, verseket tanulni. Nem vártam rá, hogy ölembe pottyanjon vagy nyakamba zuhanjon az „ihellet”. Nagy áldás volt az is, hogy apámék a rendszerváltás után rögvest folyóiratot indítottak, így a Remetei Kéziratok kapcsán láthattam, hogy néz ki az irodalom a szerelők-néből: korrektúra, szerzőkkel való kommunikáció, szerkesztés, előfizető-gyűjtés, meghívóküldés, lapszámpostázás, mindez természetes módon ragadt rám. Ráadásul rengeteg író-költő járt nálunk, úgyhogy amikor elkezdtem verseimet szerkesztőségekbe hordani, mindenkiről annyi (vagy igaz, vagy hamis) pletykát tudtam már, hogy sokkal kevésbé láttam félisteneknek az irodalmi élet szereplőit, mint más, túl áhítatos pályakezdők. Ráadásul kamaszkoromban, ha szüleink nem voltak otthon, olyan későbbi kollégák vigyáztak ránk fiatal felnőttként, mint Kemény István, Vörös István, Tóth Krisztina vagy Kun Árpád. Szóval volt gyerekszobám, és főleg sok esti beszélgetés életről, irodalomról. Írói álnevem néhol elrejtett, néhol nem, így aztán részben örököltém szüleim barátainak és ellenfeleinek rokonszenvét vagy antipátiáját. De nagyon örültem, valahányszor elfogadtak azért, amit írtam, és csak később jöttek rá, ki fia-borja vagyok...

– És mit örökítesz tovább? Számos gyermeked hogyan viszonyul hozzád, van-e, aki továbbviszi a „költői vérvonalat”?

– Hat gyermekemre cseppet sem akartam rátukmálni az irodalmat. Talán ha nem jön össze nekem az íróvá válás, lelki kényszerből létrehozok itthon egy Guantanamót, és bosszúból kinevelem a lehető

Családi kör három éve

Felső sor balról jobbra: Simon, Julcsi, Juli (a feleség), Márk veje, Margit
Alsó sor balról jobbra: Petra menyee, Vilmos unokája, Johanna, Ágnes, Dorottya

legjobb írástudókat, majd felfegyzem és ráeresztem őket a szerkesztőségekre. Így azonban nem éreztem szükségét ennek. Maradjon csak az irodalom nyitott ajtó, amelyen ha akarnak, bemennek, és körülbelül sejtik, mit találnak a túloldalon. Ha valamelyikük tanácsot kért, mit olvasson, szívesen segítettem. Ha elemezni kellett a suliban kötelező verset, adtam nekik szempontokat. Sajnos túlon-túl lelkesen is, egy idő után gyanús lett, miért nem kér tőlem segítséget egy ideje senki. Akkor bevallozták a lányok, hogy Simon fiam figyelmeztette őket, én egy Vörösmarty-verset másfél óra hosszat magyarázok. Úgyhogy kénytelen voltam visszavenni, és öt pontba tömöríteni, amit egy-egy adott szövegről gondoltam. Azért viszont nagyon hálásak voltak, amikor az *Egri csillagokat*, a *Kőszívűt* vagy a *Szent Péter esernyőjét* felolvastam. Csodálkoztak, hogy az osztályban senkinek nem tetszettek ezek a könyvek rajtuk kívül. Persze, hiszen a hangos olvasás már egyből értelmezés is.

Nagyon örülök, hogy egy-egy fellépésemre még ma is örömet eljönnek a felnőtt lányaim, érdeklőket a dolog. Margit skandinavisztikát tanul az egyetemen, hihetetlenül sokat olvas, nagyon jó vele beszélgetni. Akár nyilvánosan is, hiszen mivel a *Szakimeséket* ő illusztrálta, és két másik kötet borítóját is ő készítette, időnként meghívnak bennünket nyilvános, közös fellépésekre. Ugyanilyen remek dolog, amikor énekesnőnek készülő Dorottya lányommal vagyunk egy színpadon, ő Zorka művésznéven ugrik neki a pályának. Remek dalszövegeket ír, ami az irodalom határmezsgyéje. Népdalok muzsikájára áthangszerelt zoltárszövegeimet pedig Johanna lányom éneklő Molnár Gyuri barátom zenéjére, és vejem, Bende is dobol a produkcióban. Nem mindennapi büszkeség ez egy apának, de persze háromgyerekes, informatikus Simon fiamra is ugyanilyen örömmel tekintek, állatorvosnak készülő Ágnes lányomról vagy a törpeszuper Julcsiról nem is beszélve.

A Prima Primiissima-díj átadása, 2013. Jókai Annával, Csányi Sándorral

Amúgy a lányok közül többen is jártak a Marczibányi téri műházban folyó Kreatív Írás képzésemre, belekóstolva a szövegalkotás mesterségébe. Idestova két évtizede kísérletezem azzal, hogy az irodalom fortélyait oktassam, hiszen minden más művészeti szakmához hasonlóan ez is tanítható. Nyilván nem lehet iskolásan bemagolni, hogyan legyen valaki Van Gogh vagy Chopin, de ha megnézzük az ő rengeteg előtanulmányukat, jegyzetfüzetüket, rájövünk, hogy gyakorlás nélkül a legnagyobbak se jutnak egyről kettőre, s ezt ők pontosan tudják. Szerencsére a „született zseniség” babonája oszladozóban, egyre több kolléga tanítja az írás csínját-bínját, nem tartogatva féltékenyen csak magának a trükköket. Ráadásul a közösségben írás lelket formál, önismeretre vezet, kikapcsol,

bekapcsol, stílust ad, örömet szerez. Molnár Krisztina Rita kolléganőmmel össze is állítottuk a *Titkos versműhely* gyakorlatsorait: ennek a kézikönyvnek a segítségével bárki fiatal képezheti magát a versírásban. Még valami, amiért rettentő hálás vagyok: kilencedik éve szervezzük Kapolcson, a Művészetek Völgyében, Gryllus Dani barátommal a Kaláka Versudvart, ahol minden a versről és a zenéről szól. Tizenkét-tizenháromezer ember jár át az udvaron a tíz nap alatt, rengeteg kortárs költő, barát, zenész forog a színpadon. Itt is van napi versműhely, ahol boldog-boldogtalannal együtt írunk boldog-boldogtalan verset, kortárs népdalt. És remek kollégákkal versimprózunk a színpadon, zenés szövegeket alkotva vagy a közönség bedobálta szavakkal játszva. Az udvar abszolút biztonságot adó háttér-

stábja pedig a kezdetektől gyermekeimből áll. Útbaigazítást adnak, kalauzolják, ellátják a művészvendégeket, tartják a kapcsolatot a Völgy vezetésével, szedik a szemetet, hordják a babzsákokat, takarítanak. Jókedvűen, talpraesetten. És nem kevés programra beülnek önként és dalolva, egyszerűen a maguk örömeire. Mert az irodalom jólesik, akár egy pofa sör nyáron, egy forró tea télen.

– Olyan kortárs szerző vagy, aki immár évtizedek óta nagyjából folyamatosan a mainstreamben, a felszínen van, többek közt annak köszönhetően, hogy nagyon sokat írsz. Mikor, hogyan csinálod, hogy osztoz be az időd, hogy minden beleférjen? Az ember azt hinné, legalább napi negyven órából gazdálkods, nem huszonnégyből.

– Azt hiszem, sokat írni önmagában nem vezet népszerűségre.

Olvasók is kellene, akik szeretik, amit alkot az ember. Szerencse is kell, rajtam nagyot lendített a lemez, amelyen Lovasi András éneklő verseimet, illetve a baráti együttműködés a Kalákával. És persze a rengeteg sajtózás, tévézés, rádiózás, az internetes jelenlét. Meg az évi százötven fellépés, amelyek során sok ezer felnőttel, gyerekekkel találkozhatok országszerte, sőt határainkon túl is. Erdély, Felvidék, Vajdaság mellett a svájci, németországi, angliai, ausztráliai, amerikai vagy törökországi magyarok is meghívtak körükbe, ami igazán megtisztelő. Mindamelllett abban bízom, amit Szabó Lőrinc mondott: „a siker semmire se garancia, még a tehetségtelenségre sem”. A Facebook-oldalamon sorakozó kommentek szerint az írások adnak valamit az embereknek, párbeszédre készítetik őket, megvilágítják saját életük egyes mozzanatait. Ugyanígy fontosnak tartom, hogy a remek kortárs termésből rendszeresen feltegyem kollégáim szövegeit, ismerje meg őket is a csaknem hetvenezer rajongó.

Ha már rákérdeztél, időbeosztásom annyira pocsék, hogy ebből egy csomó előny származik. Kutatók szerint az emberi agy legtermékenyebb, legkreatívabb állapota az úgynevezett „elkalandozás” révén áll be. Amikor valamit le kellene adni határidőre, hatalmas kedvvel, örült energiával vetjük bele magunkat helyette... bármi másba. Nos, én ilyenkor olyan feladatokat pipálok ki lelkesen, amelyek még nem égnek a körmömrre, de egyszer még nagyon jól fog jönni, hogy már készen vannak. És aztán többnyire huszáros véghajrával fejezem be az aktuális, nagyon sürgető munkákat.

A másik titok talán, hogy a nyugatosokból írtam a doktorimat, és megismertem azt az írói életmódot, amely elsősorban nem kávéházi hülyéskedésből állt, az inkább csak szimpatikus melléktermék. Kosztolányi, Krúdy, Tóth Árpád, Karinthy örült módjára írtak, mint a motolla, tárcát, verset, fordítást, novellát, interjút, cikket, esszét, kritikát, glosszát, kuplét. Egyrészt „megélhetésiből”, másrészt mert fe-

szította őket a vágy, hogy meséljenek a részegítően bőséges és sokféle életről, amely lépten-nyomon szembejött velük utcai beszélgetések, kishírek, pletykák, anekdoták, személyes lelki történések, gyerekkori emlékek formájában. Engem is ez mozgat, motivál, a Jóisten leírhatatlanul bőséges tárlatából, távlatából szeretnék megragadni minél többet, minél többféle formában, nézőpontból. Nem adom alább a teremtés-részességnél, miniatűr világokat akarok létrehozni, melyekbe az olvasó is lakályosan befészkelődhet. Ilyen munka-alkoholistaként aztán van mit egyensúlyoznom, hogy jusson idő bővülő családomra és az Istennel való bensőséges kapcsolatra is, amely nélkül minden összeomlana az életben.

– Miként működik a kortárs szerző és a közönség kapcsolata, milyen a dinamikája? Mitől működik jól? Ki a te közönséged, kik az olvasóid? Személyes ez a kapcsolat, létezik egyáltalán valódi személyesség író és olvasója közt?

Közös fellépés a Kaláka együttesel
Balról jobbra: Becze Gábor, Radványi Balázs, Gryllus Vilmos, Gryllus Dániel

Kapoleson, a Kaláka Versudvar házigazdájaként

– Nagyon izgalmas kérdések. Rengetegféle embert, sorsot ölel fel Facebook-lájkolóim hetvenezres tömege, amelyet még elképzelni is nehéz. Ha egy helyen jönnének össze, komoly tüntetés telne ki belőlük. Persze más-más intenzitással, rendszerességgel, elmélyültséggel olvasnak engem, sokan veszik könyveimet, olvassák tárcáimat női magazinokban, mások két megálló közt vagy reggeli kávéhoz szürcsölik el egy-egy versem vagy novellám. Ha valami humorosat posztolok, gyakran jelzik, hogy úgy nevettek, furán néztek rájuk a metrón, a fogorvosnál, a reptéren. Ha szomorúbbat teszek ki, sokan meg akarnak vigasztalni, bizonygatják, az élet szép, ne legyek öngyi. És akadnak kifinomult, jól elemző rajongók is, széles a paletta. Nemrég felkerült egy írásom, amelyben egy nagyon agresszív beszélő legszivesebben felrobbantaná a világot, Dunába hajigálna, forró olajjal öntene le, kibelezne mindenkit... Összetett színek jöttek ki a reakciókból: most azonnal ír-

jak valami szépet is a szeretetről... mi van velem, tán megbolondultam?... hova lett a híres toleranciám?... bezzeg korábban a türelemről értekeztem... pompás görbe tükröt mutatok a világnak... ebből aztán tanulhat mindenki... hú, de átérem, én is kinyírnék mindenkit...

Nem lehet pár kommentből egész közelről megismerni valakit, de sokszor levelezünk is egyes olvasókkal, eljönnek a közönségtalálkozókra, megállítanak az utcán. Volt, aki vőfélynak hívott az esküvőjére. Volt, aki papnak. Volt, aki születésnapra köszöntőt rendelt. Volt, aki emlékező verset temetésre. Volt, aki engem akart megrendelni felesége születésnapjára, hús-vér ajándnak.

Játékokat is rendezek az oldalamon, hiszen játékos lény az ember, s ennek terepe az irodalom is. Egyszer közvélemény-kutatást végeztem, mi a szeretet mértékegysége, és remek megoldások futottak be: a szó nélkül víztelenített kerti csap ősszel... Macskaszőr a levesben... Már a mesében is ben-

ne van: só... Az önként át nem szá- kított célszalagok száma... A szeretetet „nyuhiban” mérjük, azaz: nyugodtan hibázhatsz... A lenyelt káromkodások száma, mikor rálépek egy legóra... Máskor azt kértem, gyűjtsenek köznapi adóniszi kólonokat, és sok száz pazar megoldás érkezett: ábólábebe, sátoros ünnep, kontraszelektív, cérnagilisza, Pál-Kata-Péter, három az egyben, áltudományos, dinnyepalánta, féldeci pálesz, szórakozóhely, pongyolapitypang, mintatanítás... Ilyenkor természetesen kéziratosokat is lehet nyerni, és éig csap a lelkesedés. Sokszor jótékony ügyekbe is be lehet vonni az olvasókat, élmény együtt segíteni. Vagyis a virtualitás és az irodalom egymást sokszorozó ereje építhet igazi közösséget határokon, generációkon innen és túl. És azt hiszem, mind azért írunk, hogy olvassák, amit megfogalmazunk, hogy híd épülhessen ember és ember között, papírból, pixelből, rezgő levegőből.

Simon Adri

Hogyan olvasunk Király Farkast? Király Farkas: *Ha elfogy a fény*, Irodalmi Jelen Könyvek, 2019.

Ha Király Farkas-kötetet veszünk kézbe, annak mindig jól válasszuk meg az időpontját! Gondoskodjunk megfelelő fényforrásról, hiszen a betűk színe, dőlés-
szöge, típusa megannyi hibalehetőség forrása. Legyen a kezünk ügyében egy tál gombás étel (a legjobb a tapló vagy tinóru). Aki nem szereti, az ne is törődjön vele, a kötet végére meg fogja szeretni. A klausztrófókok pedig jó nagyra tárják ki az ajtót és ablakot, különben fullasztó élményben lehet részük.

Gyanakodva kell Király Farkast olvasni, mert sosem lehet tudni, hova rejtette el kincseit. Tördelés, betűtípus vagy megjegyzés – látszólag lényegtelen elemekben is gyakran kulcsokat rejt a nagy egészhez. Ez azonban nem vezet káoszhoz, nyelvezetében végig megmarad az író az a szenttelen mesélő, aki nem jutalmazza meg a jókat, nem ítéli el a rosszakat, csupán rögzít.

Hiszen az *Elfogy a fény* című kötet nyomasztóan kis részekből áll. Sem pontos hely, sem pontos idő nem ad támpontot. Csupán használati tárgyak, a hatalom emberei vagy némely korban már-már foglalkozásnak is számító megélhetési trükkök utalnak a tárgyalt korszakra (nagyjából). Elveszünk a térben és időben, gyakran sötétben tapogatózunk a miértekről és okokról. Ez viszont azért nem zavaró, mert a szereplők is sokszor ezt teszik. Anélkül cselekszenek, hogy pontosan tudnák az okát, mégis mennek előre, mert az élet már csak ilyen (*Thunderstruck*, *A sárkány utolsó feje*).

Ebben a zárt világban kevés a lehetőség. A bánya megöli az embert, miközben önmaga is haldoklik, a vizet mérgezik a dögök, a hajdan szép kocsmárosnő meghízik, a pia soha nem is volt jó. A gombák, a barlangok és az álmok csak a kiváltságosok mennyországa, mindig kell valamit szeretni. A szerző – aki egyébként költő is – szerencsére a költői képekkel jól operál. Nem erőltetett, nem túlzó, és nem utolsó sorban sosem zavaros. Nem vész el a jelzők rengetegében, és a meglepő hasonlító szerkezetekkel sem sorozza meg a kényeskedők (jelen esetben e sorok szerzője) gyomrát. Mit tesz hát?

Király Farkas a hiperrealista ábrázolás és az abszurd határmezsgyéjén mozog. Legsikerültebb no-

velláiban nem találunk egy adott pontot, ahol a mű átfordul (*Füstbe mentek*, *Ballada Óbesterről*, *Ragyogás*).

A mesélő nyelvezet elringat, és az abszurd már korántsem tűnik lehetetlennek, hanem egy másik valóság lehető legpontosabb leírásának. Ettől nem logikátlanok a novellái, csak kiszámíthatatlanok. A szereplők nem a boldogságot keresik, hanem a szimpla túlélést. Nincsenek hősök és áldozatok, csupán holtak és élők. Gyakran csak ennyi, ami két embert megkülönböztet egymástól (*A gyümölcs íze*). A boldogság keresése ebben a világban úgy is hatna, mint százsorszépeket dugdosni egy Kalasnyikov csövébe, hogy megállítsuk a háborút.

Mindemellett sajnós nem tud ellenállni a humoros szórakoztatás igényének, a kötet közepén pedig helyet kaptak azok a novellák, amelyek egy másik összeállításban talán kevésbé idegesítőek lehetnek volna (*A segg*, *Ha elfogy a fény*). Ezen alkotásoknak nem az a hibájuk, hogy bűnrosszak lennének, hanem az, hogy egyetlen szavukat sem lehet komolyan venni, mert a kötet világa ezeken kívül túl egységes, azonos és szép metanyelven szőtt háló, ahol szereplők felnőnek, visszatérnek vagy örökre a helyükön ragadnak, és önmagukra zárják a teret. Véleményem szerint a kötet többi részének szarkasztikus humora jobban eltalált.

Király az információkat szűkszavúan adagolja. A szociokulturális környezet ugyan tárgyilagos és hiteles, de az események elmondhatatlan rétegeit nem is akarja megfogalmazni, csupán megmutatni. Király vagy elég öreg, vagy elég bölcs ahhoz, hogy ne akarjon nagyot írni. Egy mikrovilágot és annak a mikro-környezetét igyekszik megragadni. Történeteiben az okokról és a miértekről keveset beszél, nem pszichologizál vagy moralizál. Néha véletlenszerűen elszólják magukat a szereplők, máskor a narrátor ugrik egyet a cselekményben, az olvasó pedig a homályos részeket tetszés szerint töltheti ki. Ez az önmérséklet a leginkább magával ragadó Király prózájában. Az ő feladata a koncepció. Az olvasóra hagyja a koncepciók megalkotását. Képes időben befogni a száját és átadni a stafétát az olvasónak. Némely szövegből simán kiballag válasz nélkül. Most már gondolkodjon a befogadó. Mert ha nem teszi, Király Farkas nem segít. Ő már ott sincs.

Novák Zsüliet

Az elsodort Felvidék Jezsó Ákos: *Megyek túlra,* FOKUSZ Egyesület–Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2017.

Mióta várjuk már, hogy valaki megírja végre az *Elsodort falu* folytatását! Hogy elmondja az újabb nemzedékeknek, mi történt a határon túl maradt magyar falvakkal és városokkal. Hogy valaki végre számot vessen az elcsatolt területek visszatérésének hihetetlen csodájával, majd a feldolgozhatatlan végzettel: egész országrészek másodszeri, és talán még tragikusabb elszakításával. Szabó Dezső szuggesztív, sodró regénye után mióta várjuk, hogy a magyar családokat lássa, láttassa valaki az elmúlt, irtózatos század szennyes áradatában...

Jezsó Ákos nem csak személyes adósságot törleszt – bár regénye elején feltünteti, hogy nagyszüleinek állít emléket –, amikor új regényében arra vállalkozik, hogy megírja egy felvidéki magyar család történetét a második világháború kitörésétől az ötvenes évek csehszlovákiai és magyarországi kommunista diktatúráinak berendezkedéséig.

Nem csak a dunaszerdahelyi Janda Kálmán és felesége, Rózsika háborúk és diktatúrák szaggatta házassága, utolsó pillanatig tartó, kemény kitartása a szülőföld rögein, valamint a fogcsikorgatva, retentő módszerekkel kikényszerített áttelepülésük képezi a történet fő sodrát. Teljes hadseregek vonulnak fel, történelmi nagyságok köszönnek vissza, akiknek soraiban örömmel üdvözölhetjük az égbekiáltó igaztalansággal bebörtönzött és haláláig méltatlan körülmények között sínylődő Esterházy János grófort, aki talán először bukkan fel szépirodalmi műben. Jezsó munkája emellett bővelkedik az igényesen és izgalmasan megírt harci jelenetekben, sőt, még egy kémhistoriát is nyomon követhetünk.

Izgalmas és életszerű a kisebbségi sorba kényszerített magyarság örök dilemmájának ábrázolása: az adott ország polgáraként, katonatisztként vagy éppen egy kommunista diktatúrában, tanárként hol húzódik az a határ, ameddig lelkipurdalás nélkül elmehet?

„– Azt kéred tehát, hogy az itteni magyar gyerekeket arra tanítsam, hogy tagadják meg magyarságukat és váljanak szlovákká?

Andrej komor arccal bólintott.

– Cserébe békén hagyunk – mondta higgadtan.”

Megrázó és mindenképpen filmforgatókönyvre érett az a jelenet, amikor a kettészakított család Ma-

gyarországra üldözött tagjai végre találkoznak egy hídon a Felvidéken maradt hozzátartozókkal. A Duna fölött, a jeges szélben, kíméletlen, fegyveres örök között – az édes-testvéreknek! – engedélyezett, néhány perces találkozó olyan jelenet, amelynek filmes feldolgozását kötelező jelleggel kellene levetíteni minden hazai iskolás számára. Hogy ne dőljenek be a kimondhatatlan múltat vígjátékokkal vagy egyrészt-másrészt, sunyi szofisztikákkal elhazudó történelemhamisításnak.

A megjelenésében is tetszetős, igényesen szerkesztett mű másik érdeme az erős képisége: „Holtak kísérték a menetet. Az út menti temetőket hizlalták a Bajára menekülő, ágyúk nélkül maradt tüzérek.” Erőssége még a rövid mondat. A diktatúra kezdetét írja le így: „Az élet megújult, de a világ megváltozott. És új vakolatok készültek.” Érdekesen épülnek egymásra a szereplők jellemfejlődésének vagy a cselekmény kicsúcsosodásának fontosabb pontjai az izgatottabbá váló leírásokkal, kavargó képekkel.

Ugyanakkor éppen a jól felépített szöveget bontja meg a szerzőnél egy-egy stílári bicsaklás vagy a néha zavaróan ható, át nem gondolt mondatok: „Rádiójuk nem volt, az is tönkrement (...)”. A szereplők párbeszédei gyakran kidolgozatlanok, papírizúék. A családtagok is úgy beszélnek egymással, mintha vezércikkeket olvasnának fel. A klisék hatása zavaró az egyik szereplő csehországi tartózkodásának leírásánál is. A katonák természetesen knédliet esznek és sört isznak hozzá.

A Szabó Dezső-i igényű vállalkozás érdemeit ugyanakkor nem kisebbítik a szerző néha hullámzó színvonalú megoldásai. Jezsó háromnegyed évszázados elmaradást hoz be egymaga azzal, hogy megírta a háborús időszakot utoljára, híven megörökítő Márai és Hamvas óta folytatásra nem talált, hamisításoktól mentes, magyar családregényt. Egy olyan művet, amelyben végre nem a kommunista hatalmi elit egy-egy – az őt körülvevő valóságra nagy nehezen ráébredt – tagjának nézőpontja határozza meg a látószöveget. A regény felráz és figyelmeztet: itt az ideje a szemléletváltásnak.

Hogy végre ne csak a győztesek írják a történelmet.

Udvardy Zoltán

Harag és elfogultság nélkül Salamon Konrád: *Harag és elfogultság nélkül. Irodalmi és történelmi tanulmányok*, Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2017.

A könyvben a szerző két részre osztotta tanulmányainak sorát. Ezekben kísérletet tesz arra, hogy a magyarországi „közös múltat a közös jövő érdekében közösen tudjuk vállalni”. A dolgozatok a tacitusi mondás – *Sine ira et studio* – alapvetését veszik figyelembe.

Az első hat írás *Az időszerű népi gondolat* címmel van összekapcsolva. Salamon Konrád történelmi munkássága kezdete óta foglalkozik a népi gondolattal és a falukutató mozgalommal, nem véletlen, hogy *Illyés Gyula és a közügyek* az első tanulmány címe. Illyés másokkal együtt úgy vélte: költőnek-írónak a társadalmi kötelességvállalás is küldetése. Salamon vázolja az 1933-ban megjelent *Pusztulás* című útirajztól – amelyben Illyés a magyarság megmaradását veszélyeztető kilátástalanságról írt – a Márciusi Fronton át a kommunisták tevékenységének veszélyességét észlelő író pályáját, aki egyre inkább visszahúzódtott a lassanként kommunista befolyás alá kerülő parasztpárt munkájában. A Kossuth-díjak mellett vagy ellenére a kommunista hatalom rendre kioktatta irodalmi művei és közéleti szerepe miatt is. Aki az *Egy mondat a zsarnokságról* című versét ismeri, meggyőződhetett a költő közügyekben való elkötelezettségéről, amely az 1956. évi forradalom után a külföldre került magyarságért való szólásában is megnyilvánult az ún. szocializmus idején, amikor is a szétzilálódott parasztságért és magyar társadalomért, továbbá a kisebbségi sorsra jutott magyarokért csak „dőlt vitorlával” haladva – a *Dőlt vitorla* Illyés 1965-ben kiadott kötetének címe – lehetett veszélyes módon kevésre jutni.

Az 1930 utáni évek falukutató, népi mozgalmának kérdéseivel foglalkozó két tanulmánya után a *Jászi Oszkár és a Látóhatár folyóirat* című fejezet következik, amely a Zürichben 1950-ben indított emigráns kiadvány és a modern magyar szociológia megalapozójának kapcsolatát mutatja be. Jászi a folyóiratban a kommunizmus bírálója, amint Salamon idézi tőle: „[nincs semmi különbség] a Marx és Engels evangéliuma és a Lenin–Sztálin végleges formulázása között”.

Jászi Oszkár fontos írása az, amely a Duna-völgyi föderáció meg nem valósulásának okait taglalja. A Habsburg Monarchiában nem a népek „nem vol-

tak átítatva a demokratikus egyenlőség gondolatával” – emeli ki Salamon feltehetően azért, hogy a jelen Európa bizonyos változásaira utaljon ezzel. Salamon Konrád ráirányítja a figyelmet Jászi meggyőződésére: „„[erkölcs] nélkül a Civitas Deit ember ezen a földön el nem érheti.« S ez ma sincs másképp!”

A könyv további nyolc tanulmányát a *Szembenézni közös múltunkkal* cím foglalja össze. Ezekben a magyar fejlődéstörténet zsákutcáiról, az 1918. októberi őszirozsás forradalomról és az első köztársaságról, továbbá annak a kortárs írónál föllelhető leírásairól, véleményeiről lehet olvasni, de Horthy útját is felvázolja a fővezérségtől a kormányzóságig. A korszak ma is kínálja, hogy szó essék Trianon belső okairól, amelyek közt a kommunista diktatúra és a vörösteror következményei voltak a legsúlyosabbak.

A vörösterorral és néhány következményével Salamon külön foglalkozik az egyik dolgozatában. Marx taglalta annak idején, hogy a kommunista társadalom megvalósításhoz előzőleg a proletariátus forradalmi diktatúrája kell. A bolsevikok hatalomátvétele (1917) után Lenin javaslatára szervezték meg a Cse-kát, azt a szervezetet, amely – mint rendkívüli harci bizottság – az ellenforradalom, a nyereszkesedés és a szabotázs ellen lépett föl. Ezzel tulajdonképpen létrejött a terror irányító szervezete. Polgári igazságszolgáltatás helyett a forradalmi lelkiismeret és igazságérzet alapján föl lehetett lépni nemcsak a polgárság, de a kuláknak tartott – Lenin szavával – vörösteror ellen is. Ugyancsak Lenin írta, hogy legalább száz kulákot, pénzeszsákot kell nyilvánosan fölakasztani. Hazánkban e tekintetben 1919-ben különösen Szamuely Tibor jeleskedett. Salamon tőle idézi: „De ölni, gyilkolni az apáink, a testvéreink, a gyermekeink, az önmagunk érdekeinek védelmében [...] van-e ennél szentebb, lelkesítőbb, fölmagasztalóbb?” E mintakövetés tapasztalható a filozófus Lukács György, a fiatal költő Révai József, Korvin Ottó, Cserny József nézeteiben is. A vörösteror idővel az antiszemitizmus erősödését is kiváltotta – lévén számosan zsidó származásúak a vezetők közül.

Salamon Konrád tanulmányai a múlt század magyar történelmének – és benne némely személyiségnek – nemegyszer máig tartó, különböző megítéléséhez adnak támpontokat, minthogy historia est magistra vitae.

Büky László

**A történe-
dicsérete** *Hadi és más nevezetes
történetek. Tanulmányok
Veszprémy László tiszte-
letére, HM Hadtörténeti
Intézet és Múzeum, 2018.*

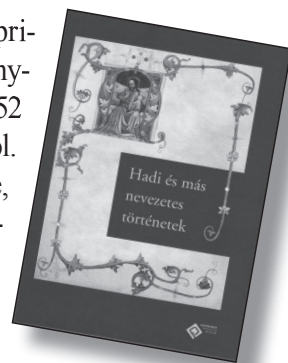
„A magyar történetírás egyik meghatározó alakja Veszprémy László, akinek az egyetemese történettudomány elsősorban a magyar középkori történeti elbeszélő források nemzetközi megismertetését, kiemelten azok hadtörténeti vonatkozásainak nyugat-európai kontextusba helyezését köszönheti. A remekül megalapozott szakmai felkészültségű (történelem, latin és könyvtár szakot végzett) és idegennyelv ismeretű (anyanyelvén kívül öt nyelven ír, olvas és beszél), kiemelkedő tudású és műveltségű történész-hadtörténész a források közreadásával, műfaji leírásával, aprólékos hadtörténeti, művelődéstörténeti, egyháztörténeti, irodalmi, művészettörténeti elemzésével szerzett nagy szakmai tekintélyt nemcsak idehaza és a környező országokban, de a programadó nyugat-európai tudományos műhelyekben és a tengerentúlon is” – olvashatjuk a Kincses Katalin Mária által szerkesztett tisztelegő könyvet bevezető Lectori salutem!-ben.

E méltatásból következően természetesnek vehető, hogy Veszprémy Lászlót hetvennyolc történész – köztük két lengyel, két osztrák és két szlovák – méltatta rövidebb-hosszabb tanulmánnyal, forrásközléssel. Az írások nem tematikai ciklusokban rendeződtek el, nem is kronológiai ívben, hanem a szerzők neve szerint, ABC-sorrendben követik egymást. Így a tárgyalt kérdéseket és azok időkereteit tekintve rendkívül színes szellemi kollázs áll össze az olvasó előtt. Bagi Dániel *Szeniorátusi trónöröklés vagy harc a gyámi pozícióért? Adalékok Béla herceg és I. András vitájához* című „hozzászólását” követi Bagi Zoltán Péter *Egy elfeledett ostrom. Zrínyi Miklós Császa elleni támadása 1575-ben* című írása, hogy Balla Tibor ezt követő tanulmánya: *Osztrák–magyar részvétel a központi hatalmak által megszállt Románia katonai kormányzásában 1916–1918* – révén az I. világháború egyik pacifikált mellékhadszíntere kerüljön az olvasó tekintete elé. Balla Tibortól tudható meg, hogy „a központi hatalmak 1916. december 1. és 1917. december 31. között gabonából, állati takarmányból és olajos magvakból 1 577 744 tonnát szállítottak ki Romániából, annak közel fele, 780 000 tonna Ausztria–Magyarországra, míg 679 000 tonna Németországba került, a maradékot Bulgária és Tö-

rökország kapta meg. (...) 1918. április 30-ig gabonából, állati takarmányból és olajos magvakból 1 890 352 tonnát szállítottak el Romániából. Ez a számok nyelvén azt jelentette, hogy a hátszágban (a dunai birodalom minden lakosának napi ellátására 250 g búzát számítva) a Monarchia lakosai 57 napig kizárólag román búzából éltek.”

Hajdu Tibor *Fejérváry Géza jelentése küldetéséről a Nordarmee-hoz a königgrätzi vereség után* című tanulmányát Hermann Róbert *Egy hiányzó fejezet – Kazinczy Lajos hadosztályparancsnoki tevékenysége* című írása követi. A tematikai rend szerint Christian M. Ortner *Der Seekrieg in der Adria 1866. Österreich und „seine” Kriegsmarine* (Tengeri háború az Adrián 1866. Ausztria és flottája) című összefoglalása jobban kapcsolódhatna Hajdu Tibor írásához, míg Hermann Róbert után – egy tematikus szerkesztésben – Kemény Krisztiánnak *A kétszer elfogott cs. kir. lovasság. Jelentések, visszaemlékezések és kitüntetési javaslatok az 1849. március 5-i szolnoki ütközet emblematikus fegyverténye* következhetne.

Fedeles Tamás (*Ad limina beatorum Petri et Pauli apostolorum. Magyar prelátusok szentszéki látogatásai a középkorban*) és Gyulai Éva (*Pallas Reckheimben – Theodoor Amad Caenen Rákóczi Juliannához szóló üdvözlő verse [Maastricht, 1706]*) tanulmányai mellett Ortner neve jegyzi a kötet legterjedelmesebb írását, mivel a címben foglalnál bővebben ismerteti az Ausztria által 1866-ban Poroszország és Olaszország ellen két fronton vívott háborút. Míg a hét hadtestből és öt lovashadosztályból álló északi hadsereg súlyos vereséget szenvedett Csehországban, addig a három hadtestből és a tengeri flottából álló déli hadsereg megállta a helyét, és csak július 9-én, a königgrätzi katasztrófa hírére ürítette ki Velencét. Tizenegy nap múlva a Wilhelm von Tegetthoff ellentengernagy vezette osztrák flotta, amely jóval gyengébb volt ellenfelénél, Lissa szigeténél súlyos vereséget mért az olasz hajóhadra. A tengeri csata legfőbb nevezetessége az volt, hogy gyengébb tüzereje miatti kényszerből a Ferdinand Max főherceg vágósarkantyús hajó döfőorros rohammal oldalában széthasította, majd 390 fős tisztikarával és legénységével együtt pár perc alatt elsüllyesztette a Ré d’Italia páncélost. A tengeri háborúk történetében ez volt az utolsó ilyen összecsapás.

Akár a lissai csatában felsorakozott hajók történetének előzményeként is olvashatnánk Krámlai Mihály *A karaktól a sorhajóig. A tengeri hadviselés átalakulása, 1491–1670* című izgalmas tanulmányát, amely azt fejtegeti, hogy az ágyú megjelenése és felkerülése a gályára, majd a vitorlásra, miként hatott a hajók fejlődésére és a tengeri ütközetek folyására. „A XVI. század közepén a vitorlás hadihajók fegyverzete meglehetősen vegyes képet mutatott, ráadásul ezt gyakran változtatták, variálták. Egy nagyobb hajón nyolctízféle típusú, kaliberű ágyú volt, méghozzá öntött bronz előtöltők és kovácsoltvas hátultöltők vegyesen. (...) A fegyverzet terén a konzekvens szabványosítás és egységesítés csak a XVIII. században valósult meg teljesen...” Az 1600-as évek elején Angliában és Hollandiában megjelentek a három ütegsoros hadihajók, amelyek „igen komoly tűzerővel rendelkeztek” – írja a szerző, hozzátéve: „Ennek megfelelően új taktikát kellett kialakítani a frontális támadás helyett. Az egyik legfontosabb, amit az újítók felismertek, hogy a hajókat egységes, együttesen manőverező kötelékbe kell szervezni.”

A legnagyobb közérdeklődésre valószínűleg Polgár Balázs *Az 1526. évi mohácsi csata régészete és a kutatás újabb perspektívái* című tanulmánya tarthat számot, amelyben a szerző ismerteti az összecsapás eddig feltárt tömegsírjait, a csatater tárgyi emlékeit és a csata török emlékhelyét. Ez utóbbiról, a Mohácsnál kialakított zarándokhelyről Evliya Çelebi török utazó a következőket írta 1663-ban: „Ebben az ütközetben a vértanúvá lett mohamedán népet Szulejmán khán a fennebbi halom körül eltemettette, s az most búcsújáróhely.” E tanulmány előzményeként is olvasható Kranzieritz Károly *Korai oszmán rablótámadások* című írása. „A rigómezei csatát – 1386. június 15-ét – követően az oszmánok magyar határ menti megjelenése még nem fenyegette a királyság területi integritását, sokkal inkább annak déli vármegegyeit, amely ekkoriban az ország egyik legvirágzóbb régiója volt. Így kiváló célpontot jelentett a gazdag zsákmányra éhes oszmán csapatok és a hozzájuk csatlakozó szláv elemek számára.” A kérdésre, hogy miért oszmán, és miért nem török, a szerző így válaszol: „A mindenkori oszmán birodalmi elit nem a török etnikummal, hanem az Oszmán-házzal azonosult, mindenkori kiváltságos társadalmi helyét innen eredeztette. A »törököket« lenézték, hiszen az ő szóhasználatukban nem jelentett mást, mint »a tudatlan (anatóliai) parasztokat«...”

Kovács Vilmos *A magyar haderő felszerelésének lehetőségei a bledi (1938) egyezmény előtt* című, dokumentumfotókkal illusztrált tanulmányának bevezetőjében képet kaphatunk arról, hogy mit jelentett Magyarországnak a trianoni békediktátum által történt lefegyverzése. „Magyarország 1930-as évekbeli katonai erejét vizsgálva talán az az egyik legszembe-tűnőbb jelenség, hogy milyen széles volt az a terület, amelyet a magyar vállalatok hadicikkeikkel le tudtak fedni annak érdekében, hogy a haderő sikerrel vehesse föl a harcot a szomszédos kis-antant országokkal...” 1927-ben a Csepeli Weiss Manfréd Acél és Féművek Rt. újraindította a repülőgépgyártást, öt évvel később katonai kerékpárokat szállított a hadseregnek, miközben gépkocsikat, traktorokat, motorokat, mindenféle vontatóeszközöket gyártott. 1932-ben – tizenkét hónapos szolgálatot előírva – bevezették az általános hadkötelezettséget, így a haderő létszáma 67 900 főre növekedett az engedélyezett 35 000 helyett. „A haderő felszerelésének hadiipari háttere az 1930-as évek közepére – nagyon komoly állami erőfeszítések hatására – kialakult, és jó alapot adott arra, hogy az évtized végére elsősorban a Győri Program hatására a hadiiparban a fellendülés háttérévé váljon” – zárja írását a szerző.

Réfi Attila *Az újkori harcmezők lovagjai – vértések a Habsburg-haderőben* című tanulmánya a hadsereg legelitebb fegyvernemének történetébe avat be, míg Pollmann Ferenc az I. világháború kezdetének egy, csak a propaganda harcterén lezajlott, de a valóságban meg nem vívott ütközetét tárja elénk. A nagyközönséggel elhithetően akart mese címe: *A dolovai csata*.

Szabó Péter *Magyarok francia hadifogságban* című tanulmányának alcíme utal a tartalomra is: *Részletek dr. Soós Imre hadifogolynaplójából, 1945 augusztus–november*. A legkülönbözőbb beszámolók bizonyossága szerint a II. világháborús magyar hadifoglyokkal a franciák bántak legkíméletlenebbül. Az amerikaiak 15-20 000 magyart adtak át a franciáknak munkára. Sorsukon helyenként a II. világháború alatt Magyarországon menedéket talált franciák próbáltak segíteni. Soós Imre hadifogolynaplója a franciák értelmetlen kegyetlenkedése elleni vádiratként is olvasható.

Az emlékkönyvekről, tisztelgő könyvekről nemegyszer szokták mondani, hogy tanulmánytemető. *A Hadi és más nevezetes történetek* összetettségével és értékeivel erős és egyértelmű cáfolata ennek az állításnak.

Kovács István

Ács Margit (1941, Újpest) Füst Milán-, József Attila- és Babérkoszorú-díjas író, kritikus, szerkesztő. 1964-től 1987-ig a Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987–1992 között a Magvető Könyvkiadó szerkesztője. 1992-től a Kortárs című folyóirat kritika és tanulmány rovatát szerkesztette. A Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja. Legutóbbi kötete: *Érkezés? Indulás?* (2019).

Babics Imre (1961, Budapest) Bölöni György- és Sziveri János-díjas költő. A Napút folyóirat szerkesztője. Bakonyszücsön él. Legutóbbi kötete: *Ab-rak a vadnak, ablak a vaknak* (versek, 2017).

Báger Gusztáv (1938, Csörötnek) József Attila- és Bertha Bulcsu-émlékdíjas költő, a Szabad Német Írószövetség Ezüstkönyv-kitüntetettje. A közgazdaságtudomány kandidátusa, az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézetének főigazgatója, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. Legutóbbi kötete: *Napharang* (válogatott és új versek, 2018).

Maimu Berg (1945, Tallinn, Észtország) író, kritikus, újságíró és politikus. Írói áttörését a nemzeti identitás és a szexualitás kérdését boncolgató regénye, a *Ma armastasin venelast* (*Orosz embert szerettem*, 1994) hozta meg számára, de igazán maradandót a kispromójában alkotott. Legutóbbi kötete: *Hitler Mustjalas* (*Hitler Mustjálában*, 2016).

Bíró Gergely (1979, Budapest) író, szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar–kommunikáció szakán végzett 2003-ban. Azóta a Magyar Naplónál dolgozik. Egy évtizedig szerkesztette *Az év novellái* antológiasorozatot. Legutóbbi kötete: *A kristálynak mindegy* (interjúk, esszék, kritikák, 2014).

Büky László (1941, Nagykanizsa) magyar–történelem szakos általános, és magyar szakos középiskolai tanár. 1960 és 1974 között a nagykanizsai általános iskolában, 1974-től a szegedi egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékén tanít. Az MTA doktora.

Czákó Gábor (1942, Decs) író, kritikus, képzőművész, a magyar katolikus újságírás megszervezője, a Duna Televízió *Beavatás* című esszé-sorozatának szerzője. Jogi diplomája megszerzése után szerkesztőként dolgozott a Mozgó Világnál (1978–1983), az Igennél, a Magyar Szemlénél. Többek között József Attila- (1975), Arany János- (2000), Babits

Mihály- (2000), Pro Literatura- (2008), Stephanus- (2009) és Kossuth-díjas (2011). Legutóbbi kötete: *Eredeti magyar nyelvtan* (javított és bővített kiadás, 2019).

Czigány György (1931, Budapest) József Attila-, Erkel-, Liszt-, Pro Literatura-, Stephanus-, Pulitzer életmű-, Prima Primissima- és Magyar Örökség-díjas költő, író, zenei szerkesztő. Húsz évig a Magyar Rádió, majd húsz évig a Magyar Televízió művészeti főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Télikék* (versek, 2018).

Ekler Andrea (1971, Budapest) kritikus, irodalomtörténész. A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem irodalom–nyelvészet szakán végzett, majd az ELTE Drámapedagógia Társaság dráma szakán tanult. Sajtó alá rendezte Németh László világ- és magyar irodalmi tanulmányainak hat kötetét, amelyek közül a legutóbbi: *Tények, titkok, varázslatok* (2017).

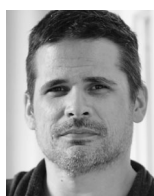
Jávorszky Béla (1940, Budapest) író, műfordító, diplomata. Finn, svéd és észt irodalmat fordít, illetve magyar klasszikusok műveit fordította finn és svéd nyelvre. Finn állami irodalmi díjas (1976), Füst Milán- (1998), József Attila- (2002), Magyar PEN Club Janus Pannonius Műfordítói díjas (2013) és Tóth Árpád Műfordítói díjas (2017). Legutóbbi kötete: Paul-Eerik Rummo: *Nézz a tükörbe* (versek, 2019).

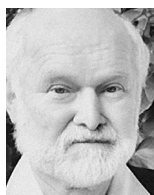
Kiss Márti (1988, Dunaszerdahely, Szlovákia) festőművész, tanár. Kisfaludon él és alkot. A Magyar Alkotóművészek Szlovákiai Egyesületének elnöke. Alkotásaival a hétköznapi szépségeit kívánja megörökíteni. A fiatal képzőművész már több mint harminc kiállításon vett részt a családjában, Magyarországon és Európa más országaiban is. Bemutatkozott Pozsonyban, Budapesten, de Olaszországban és Franciaországban is láthatták már alkotásait az érdeklődők. A dunaszerdahelyi Vámbéry Ármán Alapiskola tanára.

Kodolányi Gyula (1942, Budapest) József Attila-, Prima Primissima- és Mikes Kelemen-díjas költő, író, műfordító, amerikanista. Az Európai Tudományos Művészeti Akadémia tagja. Az ELTE magyar–angol szakán végzett. 1970–2009 között az ELTE BTK Angol Tanszékén és amerikai egyetemeken tanított. 1992 óta a Magyar Szemle főszerkesztője, 2010 óta a Hungarian Review szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A létezés hálói – amerikai költők versei Kodolányi Gyula műfordításában* (2016).

Kondor Péter János (1978, Szombathely) író, irodalomtudós, szerkesztő, az Irodalmi Magazin főszerkesztője, az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola hallgatója, Vácon él. 2011-ben végzett a Károli Gáspár Református Egyetem bölcsészkarán irodalom- és kultúratudomány szakon. Legutóbbi könyve: *Esemény és elbeszélés* (2012).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. A *gyermekkor tündöklése* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. József Attila-, Babérkoszorú- és Széchenyi-díjas. Legutóbbi kötete: *Shakespeare a Corvin közben* (versek, 2018).

Lackfi János (1971, Budapest) József Attila-, Gérecz Attila-, Déry Tibor-, kétszeres Quasimodo-, Prima Primissima-díjas költő, író, műfordító. Az ELTE magyar–francia szakán végzett. 1994–2013 között a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. Legutóbbi kötete: *Minden napra egy sztori* (2019).

Novák Zsüliet (1983, Mezőtúr) író, újságíró. 2009-ben végzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem kommunikáció–művelődésszervező szakán. Televíziós újságíró, jelenleg a Pomáz és a Kevély Televíziónál dolgozik. 2016-ban Móricz Zsigmond-ösztöndíjban részesült. Legutóbbi kötete: *Disznó vallomások* (novellák, 2014).

Ladik Katalin (1942, Újvidék, Szerbia) József Attila-, Kassák- és Babérkoszorú-díjas költő, előadóművész. 1963–1977 között az Újvidéki Rádió munkatársa, 1977–1992 között az Újvidéki Színház színésze. 1993-tól az Élet és Irodalom, majd a Cigányfűrészt szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A víz emlékezete* (versek, 2016).

Simon Adri (1974, Szeged) Bella István-díjas költő, kritikus. 1998-ban diplomázott a JATE bölcsészkarán, magyar–irodalomelmélet szakon. Szegeden OKJ rendszerinformatikus képzést szerzett. 2010 óta Budapesten él. 2016-tól a Magyar Napló Kiadó munkatársa, 2017-től az Irodalmi Jelen kritikarovatának szerkesztője. Legutóbbi műve: *Földeregs* (versek, 2015).

Lakatos-Fleisz Katalin (1978, Nagykároly) irodalomtörténész, tanár. Az egyetemet Kolozsváron végezte római katolikus teológia – magyar nyelv és irodalom szakon. Debrecenben és a finnországi Jyväskyläi Egyetemen szerzett irodalomtudományi doktorátust. Jelenleg Kolozsváron él. Legutóbbi kötete: *Önreflexív alakzatok Krúdy Gyula prózájában* (2017).

Szokolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsény- (1995), József Attila- (1996), Arany János- (2012), Tamási Áron- (2015) és Széchenyi-díjas (2016). Legutóbbi kötete: *Korunk farsangja* (tanulmányok, esszék, kritikák, 2017).

Márkus Béla (1945, Bükkaranyos) Széchenyi-díjas magyar irodalomtörténész, kritikus. Mezőkövesden érettségizett, Debrecenben diplomázott. Kutatási területe a kortárs magyar irodalom, beleértve a határon kívüli magyar irodalmat is. Legutóbbi kötete: *Szilágyi István* (monográfia, 2018).

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. 1989 és 1996 között a Stádium Fiatal Írók Körének alapító tagja, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötete: *Szomjúság* (regény, 2016).

Miklya Lukszányi Mónika (1965, Békéscsaba) író, szerkesztő, pedagógus, szociálétaika szakos teológus, a CikCakk keresztény gyermekmagazin főszerkesztője. Az utóbbi időben elsősorban gyermek-, ifjúsági és szakirodalmat írt, módszertani segédanyagokat állított össze. Legutóbbi kötete: *Az ecsedi boszorkány* (regény, 2019).

Tornai József (1927, Dunaharaszti) Kossuth-, József Attila-, Alföld- és Arany János-díjas költő, író, műfordító, a Nemzet Művésze. 1961-től szabadfoglalkozású író. 1976 és 1987 között a Kortárs szerkesztője. 1992 és 1995 között a Magyar Írószövetség elnöke. Legutóbbi kötete: *Sár lesz a gyémánt* (versek, 2018).

Murányi Zita (1982, Budapest) Bródy Sándor-díjas költő, író. A Szegedi Tudományegyetem kommunikáció szakán végzett 2010-ben. Legutóbbi kötete: *Jolly Joker* (versek, 2018).

Udvardy Zoltán (1964, Budapest) évtizedekig dolgozott újságíróként különböző sajtóorgánumokban. Emellett az SBS ausztrál közszolgálati rádió magyar nyelvű adásának egyik budapesti tudósítója is volt. 2011 óta pártfogó felügyelőként dolgozik. Legutóbbi kötete: *Izgatás Babylonban* (regény, 2018).

Nemes Attila (1972, Zalaegerszeg) szerkesztő. 2005–2007 között a MAKtár összművészeti folyóirat szerkesztője, majd főszerkesztője volt. A Magyar Napló Nyitott Műhely rovatának vezetője és a kiadó marketingfelelőse 2016 januárjától.

Zsille Gábor (1972, Budapest) József Attila- (2015), Tóth Árpád- (2015) és Bella István-díjas (2008) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Legutóbbi kötete: *Készülődés* (versek, 2019).